

درس: ۱ نام طراح: حسین محبی نژاد	بسمه تعالی معاونت آموزش متوسطه وزارت آموزش و پرورش دفتر آموزش متوسطه نظری دبیرخانه راهبری کشوری درس تاریخ تولید شده در استان بوشهر	محتوای نوشتاری کتاب تاریخ ۲ (از بعثت پیامبر اسلام تا صفویه) سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹
--	---	---

عنوان: منابع پژوهش در تاریخ اسلام و ایران دوره اسلامی

اهداف یادگیری :

آشنایی دانش آموزان با انواع منابع مختلف پژوهش در تاریخ اسلام و ایران دوره اسلامی و شناسایی اهمیت و ویژگی هر یک از منابع .

منابع مطالعاتی پیشنهادی :

شناسایی منابع و مآخذ تاریخ ایران جلد ۱ و ۲ . نویسنده عزیز الله بیات . تهران انتشارات امیر کبیر .
 تاریخ نگاری در ایران . نویسنده برتولد اشپولر . مترجم یعقوب آژند . تهران . ناشر گستره
 کتاب شناسی گزیده توصیفی تاریخ ایران دوره اسلامی (تا پایان عصر قاجار) نویسنده پروین ترکمنی آذرتهران . انتشارات سمت

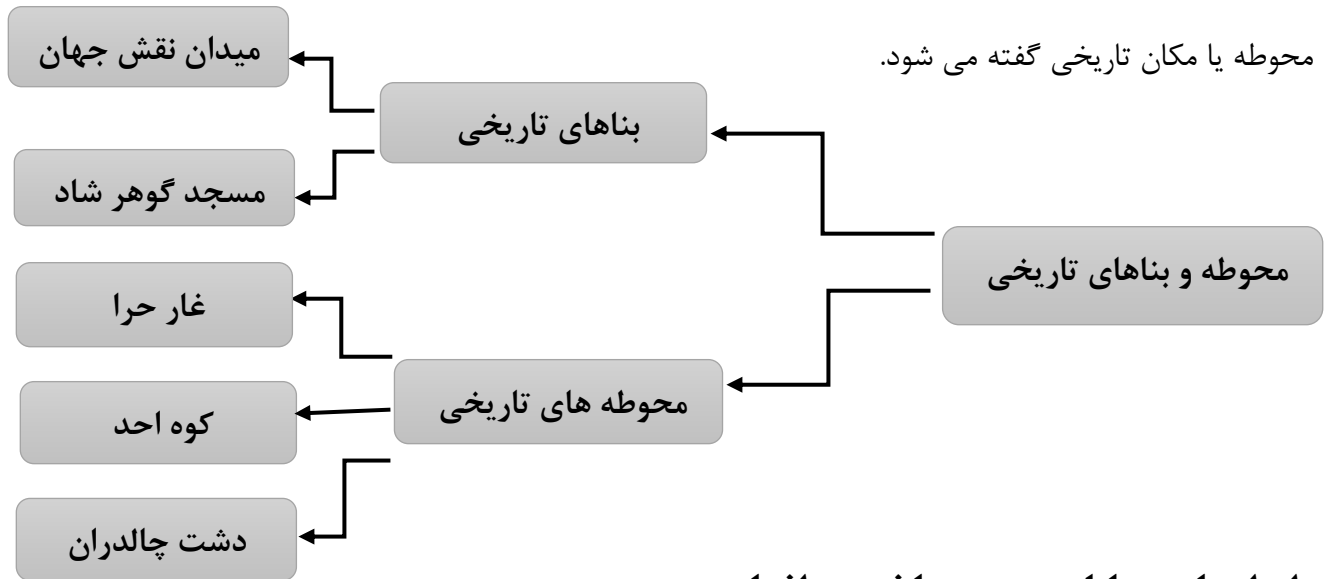
چکیده نکات مهم درس

گونه های مختلف منابع تاریخ ایران دوره اسلامی تا پایان عصر صفوی

الف : محوطه ها و بناهای تاریخی

به تمام آثار ساختمانی و معماری به جا مانده از گذشته بناهای تاریخی و جاهایی که بستر وقوع رویدادهای تاریخی بوده اند،

ب: ابزارها و وسایل و دست ساخته ی انسان

به تمامی دست ساخته های انسانی بازمانده از گذشته همچون انواع پوشاک ، جواهرآلات ، ابزار کشاورزی ، ظروف ، وسایل حمل

و نقل ، مجسمه ها ، تابلوهای نقاشی ، سازهای موسیقی ، جنگ افزارها و وسایل خانگی گفته می شود. این آثار گواه روشنی بر

نوع فرهنگ ، عقاید و آداب و رسوم پیشینیان ما هستند.

ج: آثار شفاهی

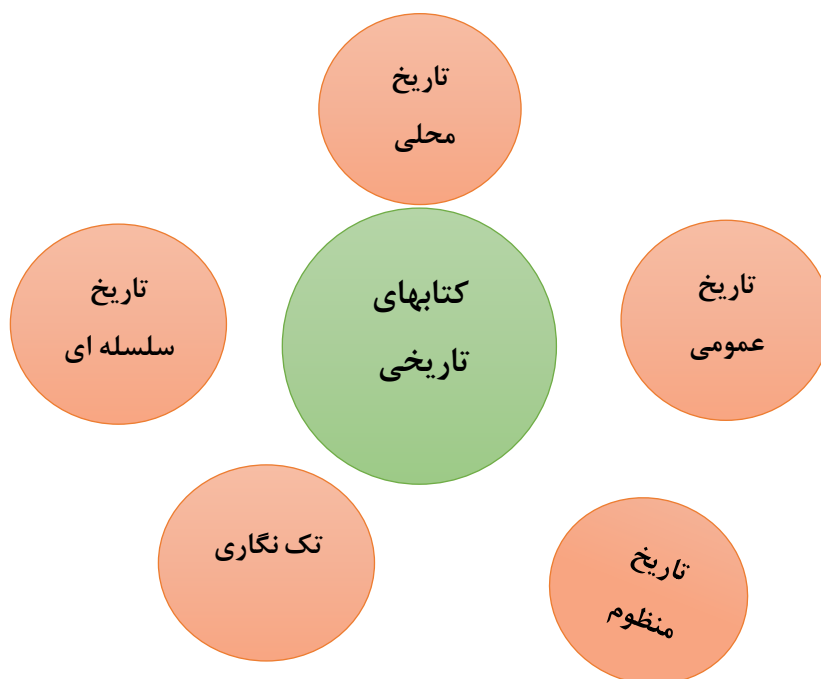
این دسته از منابع شامل ، افسانه ، اساطیر ، خاطرات شفاهی ، داستان های تاریخی ، قهرمانی ، اخلاقی و تخیلی ، متل ها ،

لطیفه ها ، انواع شعرها می شود.

الف : کتابهای تاریخی

کتابهای تاریخی که در تاریخ ایران دوره ی اسلامی نوشته شده اند، متنوع اند.

۱- تاریخ های عمومی : نگارش این آثار از قرن سوم هجری شروع و تا پایان عهد قاجار ادامه داشت. موضوع این کتابها

به ترتیب تاریخ جهان از آغاز آفرینش و پس از آن شرح زندگی حضرت آدم و دیگر پیامبران ، تاریخ اساطیری ایران (از کیومرث تا ساسانیان)، رویدادهای تاریخ اسلام و سلسله های ایرانی تا زمان خود مولفان در بر می گرفت. و از مشهورترین

آنها کتاب **تاریخ طبری** تالیف **محمدبن جریر طبری** می باشد.

۲- تاریخ های محلی : این دسته از آثار یکی از گنجینه های مهم درباره اطلاعات سیاسی ، اجتماعی ، فرهنگی

، اقتصادی و نظامی و جغرافیایی شهرهای ایران هستند . **انگیزه ی اصلی نویسندگان** این دسته از کتابها ، **ثبت و ضبط** رویدادهای تاریخی ، **بیان ویژگی های جغرافیایی و اقتصادی** ، **نگارش زندگی نامه مفاخر و مشاهیر محلی** بوده است. از جمله این کتابها، **تاریخ سیستان** از مولفی **ناشناس**، که به تاریخ سیستان از ایام قدیم تا ۷۲۵ ق می پردازد.

۳- تاریخ های سلسله ای : نگارش این دسته از آثار توسط افراد **ادیب و دانشمند** و معمولاً به درخواست فرمانروایان

بزرگ و کوچک برای ثبت و ضبط وقایع دوران خود آنها صورت می گرفت. **تاریخ بیهقی** اثر **ابوالفضل بیهقی** در مورد **غزنویان** از جمله ی این کتابهاست.

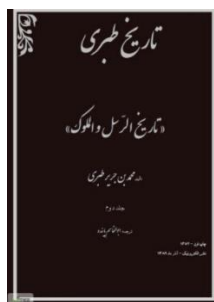
۴- تک نگاری : این نوع تاریخ نگاری از دوره **تیموریان** به بعد مرسوم شد. در این نوع تاریخ نگاری مولف عموماً به اشاره

فرمانروا تاریخ زندگی او را به صورت متمرکز و ویژه توصیف و ثبت و ضبط می کند. از این دسته آثار می توان کتاب **عجائب المقدور فی نوائب تیمور** (زندگی شگفت آور تیمور) اثر **ابن عربشاه** درباره ی **تیمور** را نام برد.

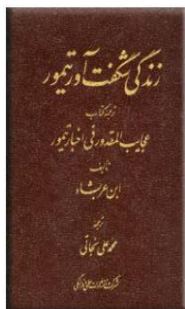
۵- تاریخ های منظوم : منظور اینکه سرایندگان منظومه های **حماسی و تاریخی** رویداد های تاریخی به صورت نظم

(شعر) بیان می کردند. این دسته از کتاب ها از دوره ی **مغولان** رواج و رونق بسیاری یافت. از برجسته ترین منظومه های حماسی و تاریخی می توان **شاهنامه فردوسی** را نام برد.

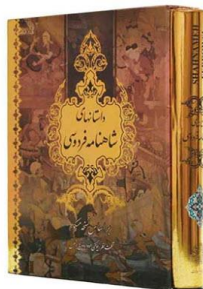
انواع کتب تاریخی به روایت تصویر

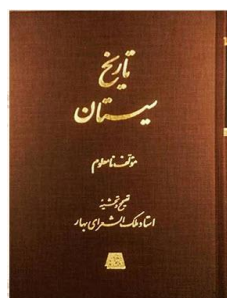
تاریخ عمومی

تاریخ تک نگاری

تاریخ منظوم

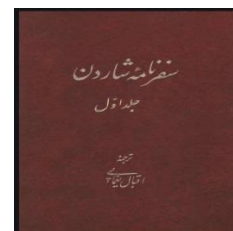
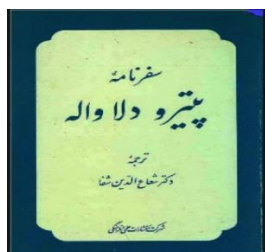
تاریخ محلی

تاریخ سلسله ای

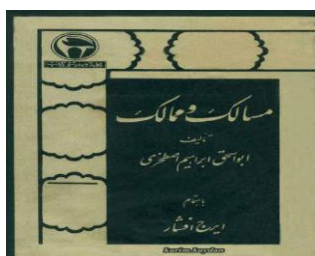
ب: سفرنامه ها

اهمیت سفرنامه ها به این است که اطلاعات مفیدی از **زندگانی اجتماعی** مردم ایران ارائه می دهند، که در دیگر منابع کمتر دیده می شود.

پ: نوشته های جغرافیایی

از نوشته های جغرافیایی می توان در زمینه ی **اجتماعی** (آداب و رسوم ، فرهنگ ، نژاد ، زبان ، اعتقادات و ادیان) **اقتصادی** (نوع معیشت) **نظامی** (قلعه ها ، برج ها) **سیاسی** (حکومت های محلی) و **جغرافیایی** (آب و هوا ، رودها ، دریاها ، راه ها ، دریاچه ها ، پایتخت ها ، مرزها) اطلاعاتی بدست آورد. کتاب هایی تحت عنوان **مسالك و ممالك** از نویسندگان مختلف از جمله این متون هستند. برای نمونه **مسالك و ممالك ابن خردادبه** .

➤ ت: ادبیات و متون ادبی

➤ از شعر شاعران و نوشته های ادبی نویسندگان هر عصری می توان ، کم و بیش از اوضاع سیاسی اجتماعی ، اقتصادی ، دینی و فلسفی اطلاعاتی کسب کرد. مانند **انوری** در قصیده ی نامه اهل خراسان (**دوره سلجوقی**) و کتابهای **بوستان و گلستان سعدی و دیوان حافظ** .

ث: سیاست نامه ها و اندرز نامه ها

موضوعات مطرح شده در کتاب های سیاست نامه شامل شیوه ی کشورداری و مناسبات حکومت و مردم ، چگونگی اداره کشور ، تشکیلات و نهادهای اداری و فرهنگی است. از برجسته ترین این آثار، سیاست نامه **خواجه نظام الملک توسی** وزیر دوره ی سلجوقی است. در کتاب های اندرزنامه ها بیشتر اخلاق کشورداری و مناسبات اخلاقی فرمانروا و مردم پرداخته می شود. از نمونه اندرز نامه می توان به کتاب **قابوس نامه عنصر المعالی** در قرن پنجم اشاره کرد.

ج: سایر نوشته

به جز موارد ذکر شده کتاب هایی تحت عنوان طبقات ، انساب و فرهنگ نامه های زندگی نامه ای ، متون فقهی ، فلسفی ، کلامی ، متون تقویمی و گاه شماری ، متون اخلاقی و سایر تالیفات علمی همچنین اسناد دیوان حکومتی مانند فرمان ها ، معاهدات سیاسی ، اسناد فرهنگی و اقتصادی و منشآت و نوشته های روی سکه ها اطلاعات مفیدی درباره اوضاع سیاسی، اجتماعی، مذهبی، اقتصادی و هنری سلسله های حکومتی و نام پادشاهان ارائه می دهند.

خلاصه درس:

برای شناخت تاریخ اسلام و ایران دوره ی اسلامی منابع گوناگونی وجود دارد، که شامل منابع نوشتاری و غیر نوشتاری می شود. که در این بین منابع و مراجع نوشتاری از تنوع و تعدد فراوان تری برخوردارند.

پاسخ پرسش های نمونه

۱- منظور از منابع غیر نوشتاری چیست؟ این دسته از منابع شامل محوطه ها و مکان های تاریخی ، ابزارها و وسایل و دست ساخته های انسان و آثار شفاهی می شود. محوطه ها و مکان های تاریخی شامل تمامی آثار و بناهای تاریخی و بجا مانده از جوامع گذشته و مکان هایی که محل وقوع رویدادهای تاریخی بوده اند می شود. تمامی دست ساخته های انسانی بازمانده از گذشته شامل انواع پوشاک ، جواهرآلات ، ابزار کشاورزی ، ظروف ، وسایل حمل و نقل ، مجسمه ها ، تابلوهای نقاشی ، سازهای موسیقی ، جنگ افزارها و وسایل خانگی می شود. آثار شفاهی نیز، افسانه ، اساطیر ، خاطرات شفاهی ، داستان های تاریخی ، قهرمانی ، اخلاقی و تخیلی ، مثل ها ، لطیفه ها ، انواع شعرها را در بر می گیرد.

۲- تفاوت و شباهت های تاریخ عمومی و سلسله ای را بیان کنید؟

تفاوت: ۱- موضوع تاریخ های عمومی تاریخ جهان را آغاز پیدایش عالم و تاریخ اساطیری تاریخ باستان و ایران دوره اسلامی تمامی حکومت تا زمان مولف در بر می گیرد در حالی که موضوع تاریخ سلسله ای یک سلسله خاص است. ۲- علت نگارش تاریخ سلسله ای خواست و تشویق فرمانروایان بوده ، در حالی که در تواریخ عمومی چنین موضوعی مطرح نیست .

شباهت: موضوعات بیان شده در هر دو عموماً رویدادهای سیاسی و نظامی است.

۳- چرا سفرنامه ها از منابع مهم تاریخ نگاری محسوب می شوند؟ زیرا اوضاع سیاسی اجتماعی ، اقتصادی ، دینی و فلسفی رایج در هر عصری در نوشته های شاعران و نویسندگان می توان یافت.

۴- متون جغرافیایی چه اطلاعاتی از گذشته ارائه می دهند؟

از نوشته های جغرافیایی می توان در زمینه ی **اجتماعی** (آداب و رسوم ، فرهنگ ، نژاد ، زبان ، اعتقادات و ادیان) **اقتصادی** (نوع معیشت) **نظامی** (قلعه ها ، برج ها) **سیاسی** (حکومت های محلی) و **جغرافیایی** (آب و هوا ، رودها ، دریاها ، راه ها ، دریاچه ها ، پایتخت ها ، مرزها) اطلاعاتی بدست آورد.

۵- به نظر شما از انواع گونه های معرفی شده ی تاریخی کدامیک از اهمیت بیشتری برخوردارند ؟ برای اثبات نظر خود چه استدلالی دارید؟ همه منابع باتوجه موضوع و کاربرد ، جایگاه از اهمیت بالایی برخوردارند. ولی در این بین تواریخ عمومی چون موضوعات و دوره های تاریخی بیشتری پوشش می دهد، بیشتر مورد توجه است.

سوالات و پرسش های مکمل برای درک بهتر مطالب مطرح شده

۱- منابع پژوهش در تاریخ اسلام و تاریخ ایران دوره اسلامی تا پایان عصر صفوی به چند دسته تقسیم می شوند؟

۲- منابع غیر نوشتاری تاریخ ایران دوره اسلامی تا پایان عصر صفوی را ذکر کنید.

۳- محوطه ها و بناهای تاریخی به چه آثاری می گویند نمونه ای ذکر کنید.

۴- از منابع غیر نوشتاری دست ساخته های انسانی به چه منابعی اطلاق می شود؟

۵- از منابع غیر نوشتاری تاریخ اسلام و ایران دوره ی اسلامی آثار شفاهی به چه آثاری گفته می شود؟

۶- انواع منابع نوشتاری تاریخ اسلام و ایران دوره ی اسلامی را بیان کنید.

۷- موضوع کتابهای تاریخ عمومی که به زبان فارسی نوشته شده چیست، یک کتاب نام ببرید.

۸- نگارش کتابهای تاریخ عمومی از چه دوره ای آغاز و تا چه زمانی تداوم داشت؟

۹- انگیزه ی و هدف اصلی نویسندگان کتاب های تاریخ محلی را بیان کنید .

۱۰- علت نگارش و تدوین کتابهای تاریخ سلسله های چیست؟ یک نمونه بیاورید.

۱۱- تاریخ « تک نگاری » به چه کتابهایی گفته می شود و از چه دوره ای در ایران مرسوم شد و یک نمونه مثال بزنید.

۱۲- تاریخ های منظوم به چه دسته آثاری گفته می شود، یک نمونه را ذکر کنید.

۱۳- سرودن منظومه های حماسی و تاریخی از چه دوره ای در ایران رواج یافت؟

۱۴- از دسته منابع نوشتاری ، برای نوشته های جغرافیایی یک کتاب نام ببرید.

۱۵- کتابهای سیاست نامه ها و اندرز نامه حاوی چه اطلاعاتی هستند ؟ برجسته ترین اثر در هر زمینه را نام ببرید.

پاسخنامه:

۱- دو دسته منابع نوشتاری و غیر نوشتاری

۲- محوطه و مکان های تاریخی ، ابزارها و وسایل و دست ساخته ی انسان ، آثار شفاهی

۳- این دسته از منابع به تمام آثار ساختمانی و معماری به جا مانده از گذشته مانند کاخ ها ، کارونسرا ، قلعه ها ، برج ها ... و جاهایی که بستر وقوع رویدادهای تاریخی بوده اند گفته می شود.

۴- به تمامی دست ساخته های انسانی بازمانده از گذشته همچون انواع پوشاک ، جواهرآلات ، ابزار کشاورزی گفته می شود.

۵- به ، افسانه ، اساطیر ، خاطرات شفاهی ، داستان های تاریخی ، قهرمانی ، اخلاقی و تخیلی ، متل ها ، لطیفه ها ، انواع شعرها گفته می شود.

۶- کتابهای تاریخی ، سفرنامه ها ، نوشته های جغرافیایی ، متون ادبی ، اندرزنامه ها و سیاست نامه ها ، سایر کتب

۷- موضوع این کتابها تاریخ جهان از آغاز آفرینش و پس از آن شرح زندگی حضرت آدم و دیگر پیامبران ، تاریخ اساطیری ایران ، رویدادهای تاریخ اسلام و سلسله های ایرانی تا زمان خود مولف - تاریخ طبری

۸- از قرن سوم هجری آغاز و پایان عصر قاجار ادامه داشت.

۹- انگیزه ی اصلی نویسندگان این دسته از کتابها ، ثبت و ضبط رویدادهای تاریخی ، بیان ویژگی های جغرافیایی و اقتصادی ، نگارش زندگی نامه مفاخر و مشاهیر محلی بود است.

۱۰- ثبت و ضبط وقایع مربوط به دوران فرمانروایان بزرگ و کوچک به تشویق خود فرمانروایان - تاریخ بیهقی

۱۱- کتاب هایی که عموماً مولف به اشاره فرمانروا تاریخ زندگی او را به صورت متمرکز و ویژه توصیف و ثبت و ضبط می کند.
دوره تیموری - عجائب المقدر فی نوائب تیمور

۱۲- منظور اینکه سرایندگان منظومه های حماسی و تاریخی رویداد های تاریخی به صورت نظم (شعر) بیان می کردند.

۱۳- دوره ی مغولان

۱۴- مسالک و ممالک ابن خردادبه

۱۵- کتابهای سیاست نامه در مورد شیوه ی کشورداری و مناسبات حکومت و مردم ، چگونگی اداره کشور ، تشکیلات و

نهادهای اداری و فرهنگی است. از برجسته ترین آنها سیاست نامه خواجه نظام الملک توسی وزیر دوره ی سلجوقی است، و

در کتابهای اندرزنامه ها بیشتر اخلاق کشورداری و مناسبات اخلاقی فرمانروا و مردم پرداخته می شود. مانند کتاب قابوس

نامه

ارجاعات: تاریخ ۲ (از بعثت پیامبر اسلام تا پایان صفویه) . درس ۱

<p>درس: ۲ نام طراح: حسین محبی نژاد</p>	<p>به نام خدا معاونت آموزش متوسطه وزارت آموزش و پرورش دفتر آموزش متوسطه نظری دبیرخانه راهبری کشوری درس تاریخ تولید شده در استان بوشهر</p>	<p>محتوای نوشتاری کتاب تاریخ ۲ (از بعثت پیامبر اسلام تا صفویه) سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹</p>
--	---	---

عنوان: روش پژوهش در تاریخ؛ بررسی سنجش اعتبار شواهد و مدارک

اهداف یادگیری :

آشنایی دانش آموزان با شیوه های سنجش اعتبار و شواهد مدارک تاریخی ، روش های تاریخ نگاری و تنظیم اطلاعات توسط مورخان

منابع مطالعاتی پیشنهادی

تاریخ نگاری در ایران (از آغاز دوره اسلامی تا حمله مغول) . نویسنده : پروین ترکمنی آذر ، تهران . پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

تاریخ نگاری در اسلام . نویسندگان : سید صادق سجادی ، هادی عالم زاده ، تهران . انتشارات سمت .

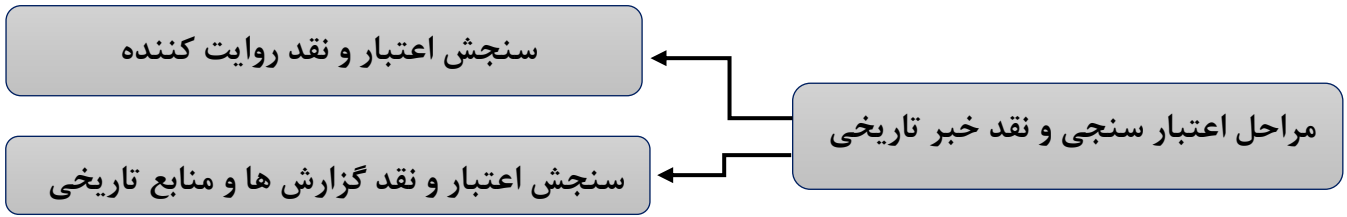
روش های پژوهش در تاریخ . زیر نظر شارل ساماران ، با همکاری مولفان . مترجمان ابوالقاسم بیگانه و دیگران. مشهد . آستان قدس رضوی

چکیده نکات مهم درس

معیارهای سنجش اعتبار خبر تاریخی

مهم ترین رسالت مورخان تلاش برای فهم دقیق رویدادها ، در گذشته است . مورخان برای تشخیص و تعیین اصالت اخبار و اسناد ، هم از روش های قدیمی و هم از روش های علمی جدید بهره می گیرند.

اعتبارسنجی یا نقد خبر تاریخی : یعنی سنجش اعتبار و بررسی اصالت خبر .

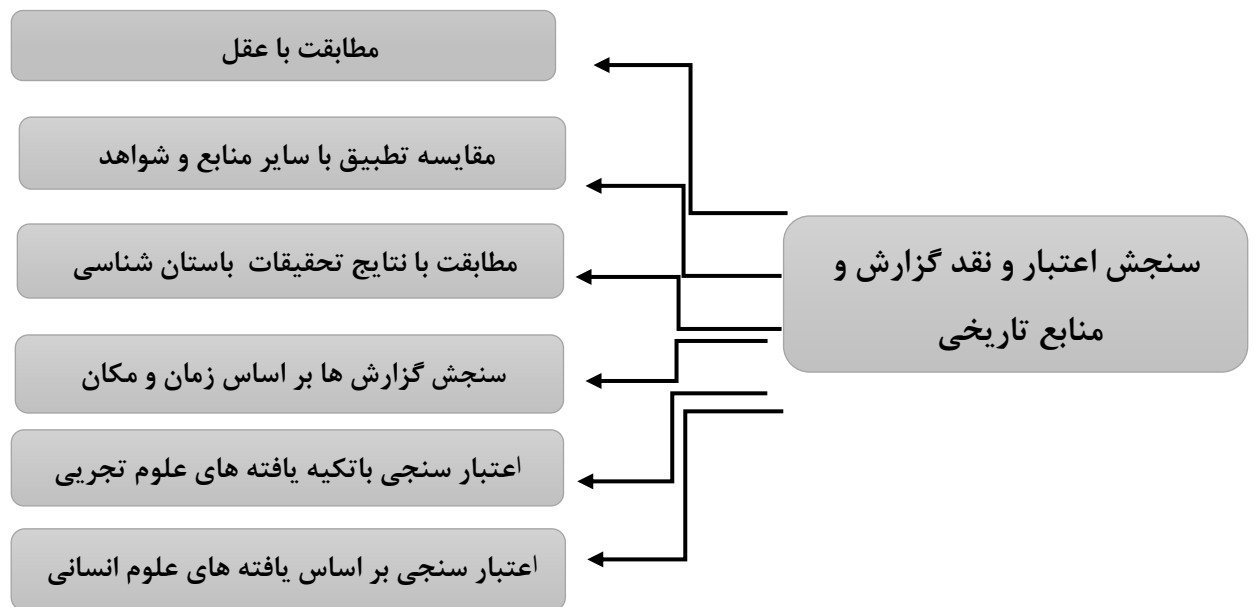
الف: سنجش اعتبار و نقد راوی

در مرحله اول سنجش اخبار تاریخی موضوعات زیر در مورد راوی خبر بررسی می شود.

ب: سنجش اعتبار و نقد گزارش ها و منابع تاریخی

در مرحله دوم نقد خبر تاریخی و اعتبار سنجی آن، چندین معیار و ملاک در نظر گرفته می شود. که عبارتند از:

۱- مطابقت با عقل: یعنی اینکه برای سنجش درستی یا نادرستی یک گزارش تاریخی از معیار عقل استفاده کنیم.

مورخانی چون یعقوبی، ابن مسکویه، مقدسی، بیهقی و ابن اسفندیار، عدم مطابقت یک گزارش تاریخی با عقل دلیل بر نادرستی آن می دانستند.

۲- مقایسه و تطبیق با سایر منابع و شواهد: یعنی اینکه خبر یا منبع تاریخی را، با اطلاعات ثبت شده در سایر

کتب تاریخی و نوشته ها (نسب نامه، سفرنامه، دیوان اشعار، سیاست نامه، فتوت نامه، متون اخلاقی) تطبیق دهیم.

۳- مطابقت با تحقیقات باستان شناسی: استفاده از نتایج تحقیقات باستان شناسی، یک ملاک مناسب برای

سنجش اعتبار اخبار تاریخی به شمار می رود.

۴- سنجش گزارش ها بر اساس زمان و مکان: گزارشی که فاقد زمان و مکان دقیق و مشخص باشد، اصالت و

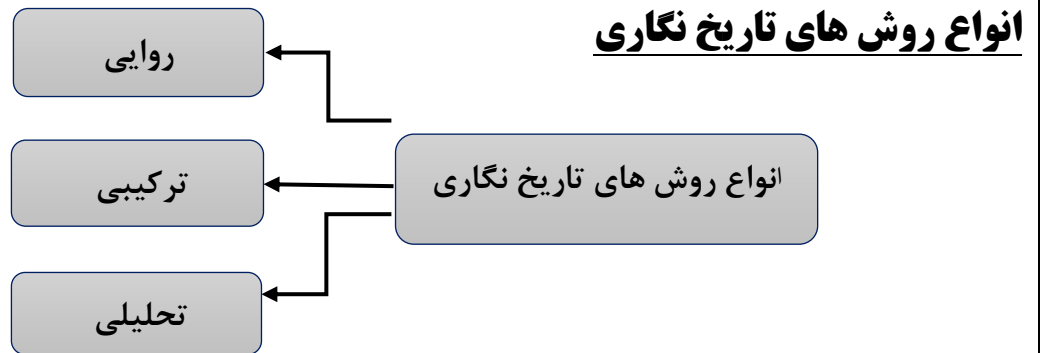
اعتبار کافی ندارد.

۵- اعتبار سنجی با تکیه بر دستاوردهای علوم تجربی: همخوانی یا عدم همخوانی داده های تاریخی با

دستاوردهای علوم تجربی روش مفیدی برای تعیین اصالت و اعتبار گزارش های تاریخی است.

۶- اعتبار سنجی بر اساس سایر علوم انسانی: یعنی اینکه با استفاده از دستاوردهای سایر علوم انسانی (جامعه

شناسی تاریخی ، جغرافیای تاریخی ، اسطوره شناسی ، زبان شناسی ، خط شناسی ، نسخه شناسی ، نشانه شناسی ، مردم شناسی) می توان به اعتبارسنجی گزارش تاریخی پرداخت.

۱- تاریخ نگاری روایی: مورخ روایت های متعدد و مختلف را درباره یک موضوع با ذکر سند بیان می کند. این روش

ابتدا برای ثبت و ضبط سخنان و سیره ی پیامبر و صحابه ایشان بکار گرفته شد. از محاسن این روش این است که تاریخ نگار هیچ گونه دخل و تصرفی در ذکر روایت ها نمی کنند ، از معایب آن هم این است که نویسنده هیچ نظری درباره ی درستی یا نادرستی خبر نمی کند. نماینده ی مشهور این روش طبری است.

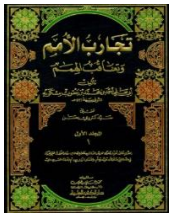
۲- تاریخ نگاری ترکیبی: در این روش مورخ با مطالعه و مطابقت همه ی روایت درباره یک موضوع یک گزارش واحد

ارائه می کند. از معایب این روش ، مورخ به ناچار برخی از جنبه های خبر چشم پوشی می کند و آنها را ذکر نمی کند. این روش از اواخر قرن سوم هجری متداول شد. از نمایندگان برجسته این روش، بلاذری صاحب فتوح البلدان و دینوری صاحب اخبار الطوال را می توان نام برد.

۳- تاریخ نگاری تحلیلی: مورخ با بررسی دقیق تمام اخبار و روایت های یک موضوع ، ضمن نقد آن، علل و پیامدهای

آن واقعه را تحلیل و تفسیر می کند. نمایندگان این روش : ابو علی مسکویه (تجارب الامم) و ابوالفضل بیهقی (تاریخ بیهقی) و مسعودی (مروج الذهب).

آثار نمایندگان روش های تاریخ نگاری به روایت تصویر

تحلیلی

تحلیلی

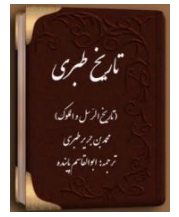
تحلیلی

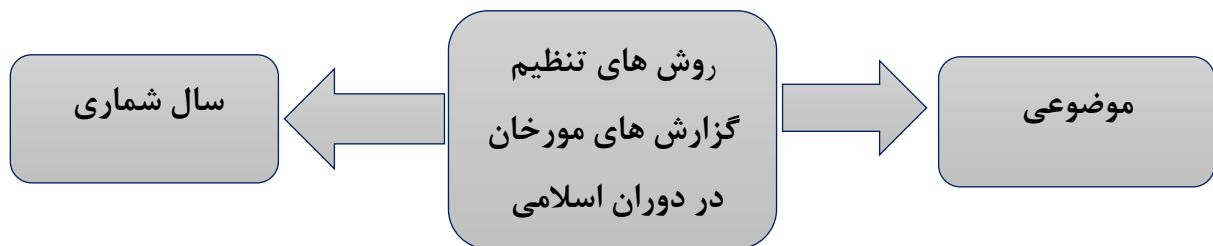
ترکیبی

ترکیبی

روایی

روش سال شماری: یعنی نوشتن حوادث بر اساس سال وقوع. مانند کتاب طبری

روش موضوعی: یعنی موضوع خاص محور تاریخ نگاری قرار می گیرد. مانند کتاب مروج ذهب مسعودی

خلاصه درس:

مورخان برای تشخیص و بررسی از اصالت گزارش های تاریخی از ملاک ها و معیارهای گوناگونی بهره می برند. از تقسیم بندی های رایج روش های تاریخ نگاری در گذشته می توان به روش تاریخ نگاری **روایی**، **ترکیبی** و **تحلیلی** اشاره کرد.

پاسخ پرسش های نمونه

۱- مورخان برای بررسی درستی یا نادرستی (اعتبار) داده ها و اطلاعات تاریخی گردآوری شده، آنها را برپایه مدارک و شواهد معتبر دسته بندی و سپس آن را تحلیل و تفسیر می کند، پس ضرورت دارد نخست به اعتبار سنجی روای خبر پردازند و از موضوعاتی مانند ویژگی های هویتی او، محل تولد و زندگی، گرایش سیاسی، فکری و مذهبی، جایگاه علمی، علائق و انگیزه ها، و هدف و مقصود او آگاهی کسب کنند.

۲- **الف:** مطابقت با عقل: یعنی با استفاده عقل برای سنجش درستی یا نادرستی یک گزارش تاریخی اقدام کنیم.

ب: یعنی اینکه خبر یا منبع تاریخی را ، با اطلاعات ثبت شده در سایر کتب تاریخی و نوشته ها (نسب نامه ، سفرنامه ، دیوان اشعار ، سیاست نامه ، فتوت نامه ، متون اخلاقی) تطبیق دهیم .

پ: از نتایج تحقیقات باستان شناسی ، برای سنجش اعتبار اخبار تاریخی استفاده کنیم .

ت : یعنی با توجه به زمان و مکان دقیق و مشخص رویداد، به اعتبار سنجی آن بپردازیم.

ث: با استفاده از دستاوردهای علوم تجربی به اعتبار سنجی اخبار بپردازیم.

۳- در تاریخ نگاری روایی مورخ روایت های متعدد و مختلف را درباره یک موضوع با ذکر سند بیان می کند، و مورخ هیچ گونه دخل و تصرفی در روایت ها نمی کند. ولی در روش تاریخ نگاری ترکیبی مورخ با مطالعه و مطابقت همه ی روایت درباره یک موضوع یک گزارش واحد ارائه می کنند و به ناچار مورخ از برخی از جنبه های خبر چشم پوشی می کند و آنها را بیان نمی کند.

۴- **تاریخ نگاری تحلیلی** : ابو علی مسکویه (تجارب الامم) و ابوالفضل بیهقی (تاریخ بیهقی) و مسعودی (مروج الذهب) .

تاریخ نگاری ترکیبی : بلاذری (فتوح البلدان) دینوری (اخبار الطوال)

پرسش های مکمل برای درک بهتر مطلب مطرح شده در درس

۱-مهم ترین رسالت مورخان چیست؟

۲-نقد یا اعتبار سنجی یک روایت یا خبر تاریخی در چند مرحله صورت می گیرد؟ آنها را نام ببرید.

۳-در مرحله سنجش اعتبار و نقد روایت کننده مورخان چه موضوعاتی را مورد بررسی قرار می دهند؟

۴-نام سه تن از مورخانی که عدم مطابقت روایت تاریخی با عقل را دلیلی بر باطل بودن خبر تاریخی می دانند ذکر کنید.

۵-انواع روش های تاریخ نگاری را بنویسید.

۶-محاسن (ویژگی) و معایب تاریخ نگاری روایی چیست؟ نام یک اثر تاریخی که به شیوه نوشته را ذکر کنید.

۷-تاریخ نگاری روایی در ابتدا برای ثبت و ضبط چه وقایعی و رویدادهایی مورد استفاده قرار می گرفت؟

۸- شیوه ی تاریخ نگاری ترکیبی از چه زمانی متداول شد و یکی از معایب آن را ذکر کنید.

۹-روش تاریخ نگاری تحلیلی را توضیح دهید.

۱۰-در دوران اسلامی مورخان گزارش ها و نوشته های خود را به چه صورت هایی ارائه می کردند؟

پاسخ ها

۱- تلاش برای فهم رویدادهادرگذشته است.

۲- دو مرحله . ۱- سنجش اعتبار و نقد راوی ۲- سنجش اعتبار و نقد گزارش ها و منابع تاریخی

۳- موضوعاتی مانند ویژگی های هویتی او، محل تولد و زندگی ،گرایش سیاسی ، فکری و مذهبی، جایگاه علمی ، علائق و انگیزه ها، و هدف و مقصود او و دوری و نزدیکی مکانی و زمانی نسبت به خبر، مورد بررسی قرار می گیرد.

۴- یعقوبی ، ابن مسکویه ،مقدسی ، بیهقی و ابن اسفندیار

۵- روایی - ترکیبی - تحلیلی

۶- از محاسن این روش این است که تاریخ نگار هیچ گونه دخل و تصرفی در ذکر روایت ها نمی کند ، از معایب آن هم این است که نویسنده هیچ نظری درباره ی درستی یا نادرستی خبر نمی دهد. نماینده ی مشهور این روش طبری است.

۷- این روش ابتدا برای ثبت و ضبط سخنان و سیره ی پیامبر و صحابه ایشان بکار گرفته می شد.

۸- در این روش چون مورخ مجبور به گزینش است ، به ناچار برخی از جنبه های خبر چشم پوشی می کند و آنها را ذکر نمی کند. این روش از اواخر قرن سوم هجری متداول شد.

۹- مورخ با بهره گیری دو روش تاریخ نگاری روایی و ترکیبی و بررسی موشکافانه تمام اخبار و روایت در یک موضوع ، اقدام به تحلیل و تفسیر و بیان علل و پیامدهای آن می پردازد.

۱۰- روش سالشماری - روش موضوعی

ارجاعات :تاریخ ۲ (از بعثت پیامبر اسلام تا پایان صفویه).درس

<p>درس ۳ نام طراح: حسین محبی نژاد</p>	<p>به نام خدا معاونت آموزش متوسطه وزارت آموزش و پرورش دفتر آموزش متوسطه نظری دبیرخانه راهبری کشوری درس تاریخ تولید شده در استان بوشهر</p>	<p>محتوای نوشتاری کتاب تاریخ ۲ (از بعثت پیامبر اسلام تا صفویه) سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹</p>
---	---	---

عنوان : اسلام در مکه

اهداف یادگیری :

آشنایی دانش آموزان با وضعیت شبه جزیره عربستان در آستانه ی ظهور اسلام و آثار و نتایج تلاش های پیامبر و یارانش برای دعوت مردم به دین اسلام و واکنش دشمنان در برابر آنها ، در دوران بعثت .

منابع مطالعاتی پیشنهادی

تاریخ صدر اسلام (عصر نبوت) . نویسنده : غلامحسین زری گری نژاد . تهران . انتشارات سمت.

تاریخ پیامبر اسلام . نویسنده : ابراهیم آیتی . تهران . انتشارات دانشگاه تهران.

چکیده نکات مهم درس :

مختصری از زندگی حضرت محمد از تولد تا بعثت : حضرت محمد (ستوده) هفدهم یا به روایتی دوازدهم ربیع اول سال عام

الفیل در شهر مکه ، در خاندان بنی هاشم ، از قبیله قریش متولد شد .

پدرش (عبدالله) را پیش از تولد و مادرش آمنه را نیز در شش سالگی از دست داد . او تحت سرپرستی جدش **عبدالمطلب** و

عمویش **ابوطالب** ادامه ی حیات داد تا اینکه در سن **چهل سالگی** به پیامبری **مبعوث** شد.

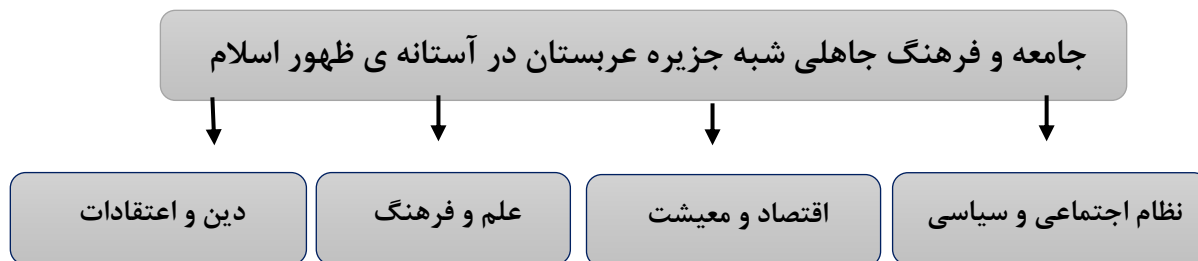
موقعیت جغرافیایی شبه جزیره عربستان : شبه جزیره عربستان در جنوب و جنوب غربی فلات ایران واقع شده و دارای آب و

هوایی گرم و خشک که مسکن دیرینه اعراب بوده است.

از لحاظ پیشینه ی تمدنی طبق کاوش های باستان شناسی قرن ۱۹ و ۲۰ پیش از تولد حضرت عیسی، فرهنگ و تمدن

مهمی در سرزمین **یمن** ، در **جنوب عربستان** وجود داشته است ، که با انحطاط این تمدن ساکنان آن به دیگر نواحی

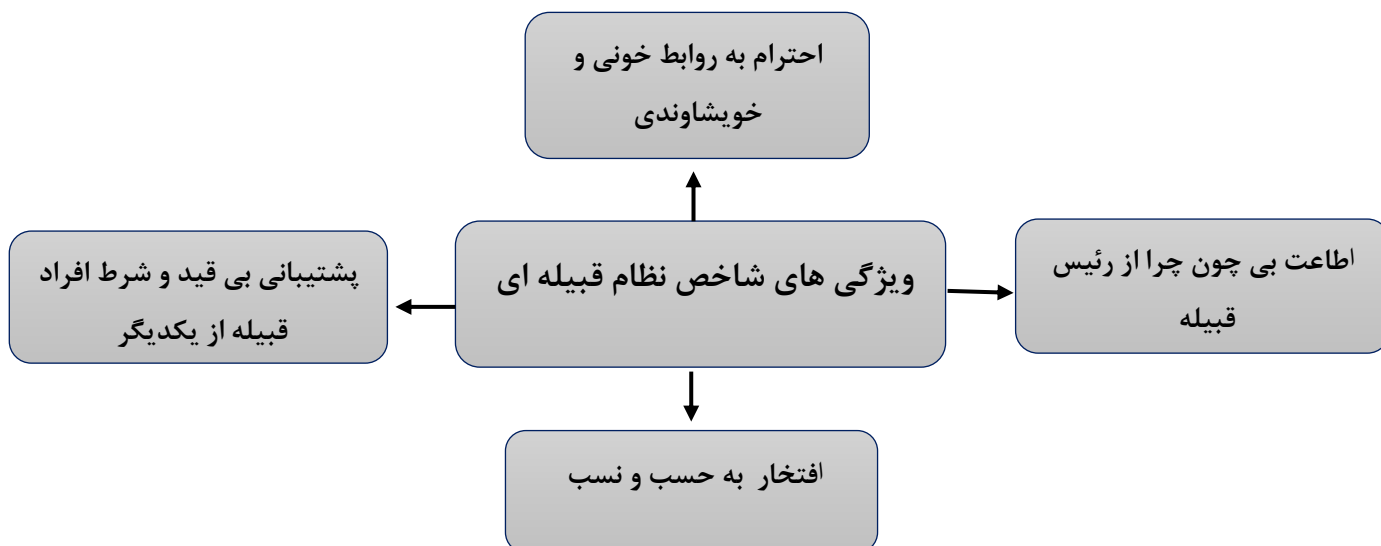
عربستان مهاجرت کردند.

نظام اجتماعی و سیاسی شبه جزیره در آستانه ظهور اسلام: نظام اجتماعی شبه جزیره عربستان متشکل از قبیله ها

و طوایفی بود که چه در بادیه و چه در شهر، زندگی چادرنشینی و قبیله ای داشتند، و نسب خود را به یکی از دو قبیله **عدنانی** و **قحطانی** نسبت می دادند.

مفهوم قبیله: یک واحد سیاسی و اجتماعی مستقل بود که شامل تمامی افرادی می شد که دارای نیای مشترک بوده و با همدیگر روابط و پیوند خونی داشتند.

عصبیت قبیله ای: وابستگی شدید اعراب به نظام قبیله ای و حمایت بی چون و چرای اعضای قبیله از یکدیگر، سبب

بوجود آمدن **تعصب** یا **عصبیت قبیله ای** شده بود که نقش مهمی در بروز جنگ ها و خونریزی ها ی پی در پی داشت.

صفات اخلاقی مردم شبه جزیره عربستان: مردم ساکن شبه جزیره عربستان در دوران پیش از اسلام به داشتن برخی از

صفات و خصلت های اخلاقی مانند **مهمان نوازی**، **شجاعت**، **سخاوت**، **مروت** و **استقامت در برابر سختی ها** مشکلات

معروف بودند.

پایین بودن موقعیت زنان در عربستان پیش از اسلام:

در نظام اجتماعی عربستان پیش از اسلام زن از مقام و منزلت پائینی برخوردار بود، چرا که در جامعه ی قبیله ای شبه جزیره

عربستان قوت بازو و نیروی جنگاوری ارزش محسوب می شد، پس خانواده ها آرزو داشتند، فرزندان شان پسر باشند تا در جنگ و راهزنی پیروز شوند، که هم غنیمت بدست آورند هم شرافت قبیله حفظ شود. **قرآن** نیز موضوع **موقعیت حقارت آمیز زنان** در میان اعراب جاهلی را مورد نکوهش قرار داده است .

نظام سیاسی یا حکومت در عربستان پیش از اسلام: در عربستان قبل از اسلام چون قبیله های عرب بصورت پراکنده و جدا از هم زندگی می کردند ، حکومت فراگیر و قدرتمندی در عربستان وجود نداشت و تنها قبیله ی **قریش** بخاطر **اداره امور کعبه و تجارت با سرزمین های دور و نزدیک** ، قدرت و نفوذ سیاسی قابل توجهی در میان سایر قبایل داشت ، و از آنجایی که این نفوذ و قدرت برپایه ی تشکیلات سیاسی و اداری منسجمی نبود و ثبات نداشت ، نمی توان از آن به منزله ی **حکومت** پایدار نام برد.

اقتصاد و معیشت مردم عربستان در پیش از اسلام :

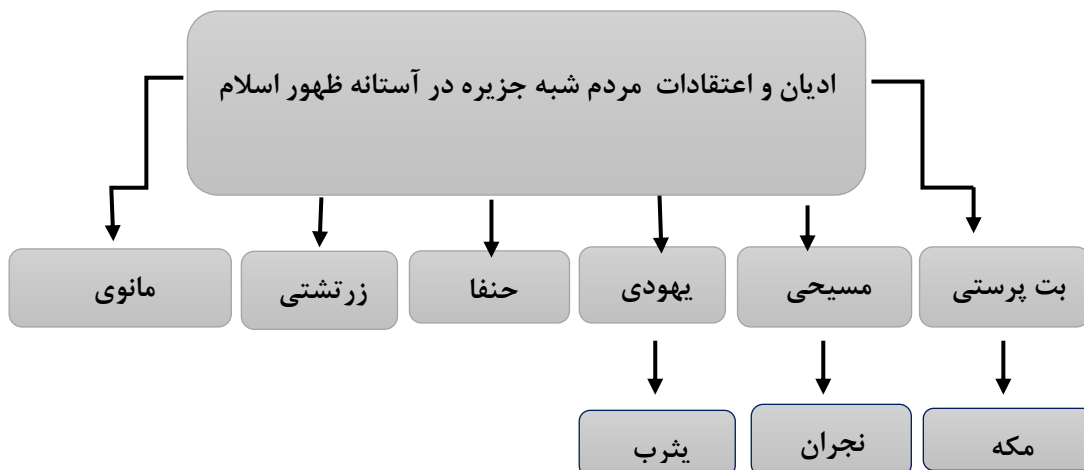
موقعیت جغرافیایی و شرایط اقلیمی و طبیعی آن بود ، به همین دلیل عده ای به **پرورش بز و شتر و راهزنی** امرار معاش می کردند و در برخی از مناطق مانند یثرب و یمن و طائف **کشاورزی** داشتند ، اما **تجارت** با سرزمین های دور و نزدیک وضع بهتری داشت و در این بین شهر **مکه** در مسیر تجاری یمن به شام مرکز اصلی بازرگانی بود.

علم و فرهنگ شبه جزیره در آستانه ظهور اسلام :

روم از نظر فرهنگی و تمدنی قابل مقایسه نبودند. آنان به علم و دانش توجهی نداشتند و در سراسر عربستان از مراکز علمی خبری نبود؛ حتی تعداد با سوادان در مهم ترین شهر آن **مکه**، از تعداد انگشتان دست فراتر نمی رفت. پس فاقد دستاوردهای تمدنی بوده و تنها **دستاورد فرهنگی** اعراب دوران جاهلیت **شعر و شاعری** بود.

دین و اعتقادات مردم شبه جزیره در آستانه ظهور اسلام :

مهم ترین مشخصات **آیین بت پرستی** : ساختن بت هایی از سنگ و چوب ، نذر و قربانی کردن برای بت ها ، انتخاب خانه کعبه به عنوان محل پرستش بت ها . اعتقاد به « الله » به عنوان آفریننده ی جهان ، اعتقاد نداشتن به جهان پس از مرگ.

« **حنفا** » : گروهی از اعراب که به پیروی از **حضرت ابراهیم** ، پرستش بت ها را نفی می کردند و از گوشت قربانی آنها نمی خوردند .

منظور قرآن از بکار بردن صفت جاهلی و جاهلیت در باره عربستان پیش از اسلام :

اصطلاح جاهلی و جاهلیت منحصر به نادانی و فقدان علم نمی شود بلکه دلالت بر وضعیت فرهنگی و اجتماعی مردمان شبه جزیره عربستان دارد، که از اخلاق **خشن** ، **گستاخ و کینه جو** آنها نشأت می گرفت، و تعصب قبیله ای را جایگزین تعقل و منطق و بردباری کرده بودند.

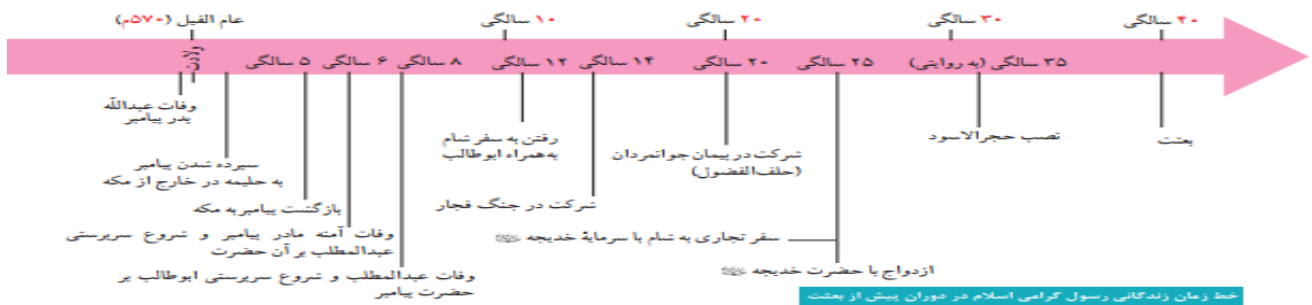
نقشه پراکندگی پیروان آیین مختلف در عربستان دوران جاهلی

بعثت حضرت محمد(ص) و دعوت به اسلام

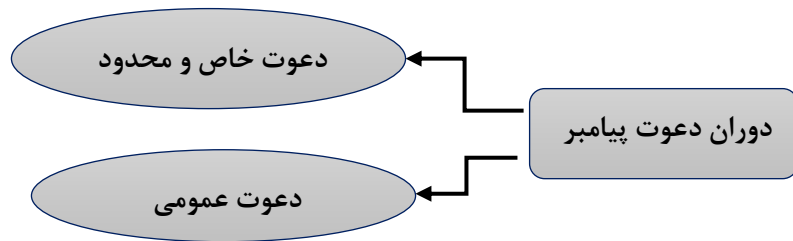
بعثت حضرت محمد(ص) : حضرت محمد(ص) در اوقاتی از سال ، بویژه ماه رمضان به غار حرا می رفت و به عبادت و راز و نیاز

می پرداخت. در آن زمان او در بین مردم مکه به **امانت داری** ، **راستگویی** ، **خردمندی** ، **خوش خلقی** معروف بود. در ۲۷

رجب یا رمضان در سن ۴۰ سالگی ، در حالی که در غار حرا مشغول عبادت بود ، فرشته وحی بر او فرود آمد و با نزول نخستین آیات سوره ی علق ، پیامبری حضرت محمد(ص) را به او ابلاغ کرد.

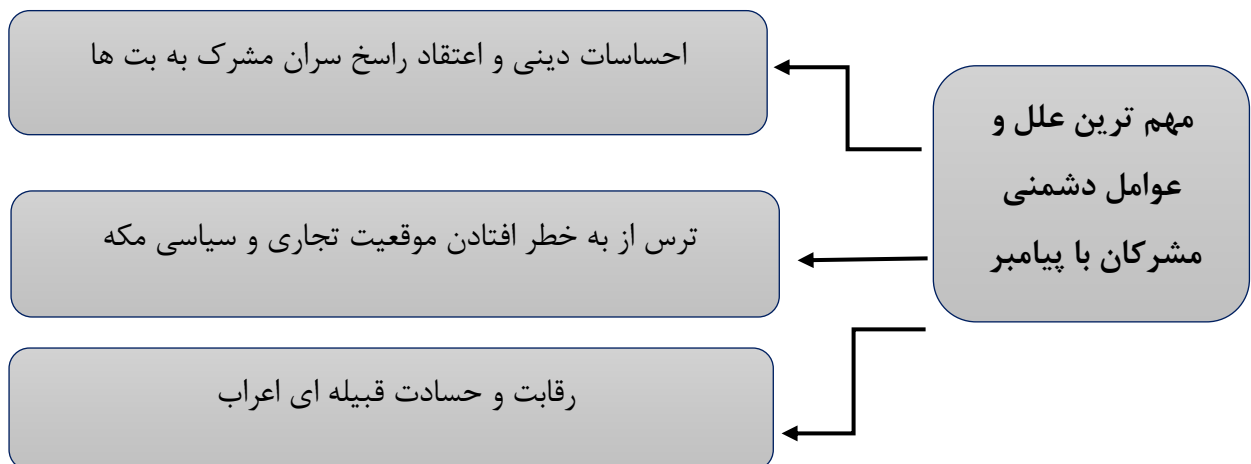

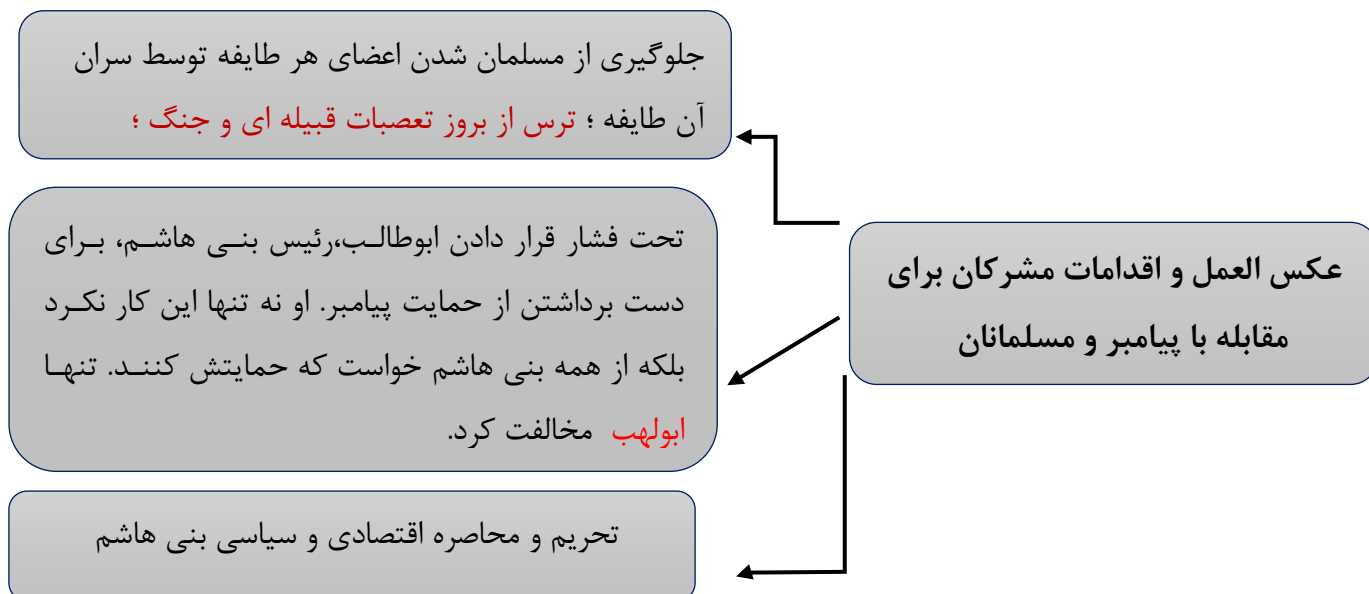
خط زمان زندگانی پیامبر در دوران قبل از بعثت

دعوت خاص و محدود : این دوران **سه سال** به طول انجامید. ارکان دعوت پیامبر ، **پرستش خدای یگانه و ایمان به روز رستاخیز** بود. چون پیامبر دعوتش را از خانواده خویش آغاز کرد ، **حضرت خدیجه ، حضرت علی و زیدبن حارثه** (فرزند خوانده پیامبر) نخستین ایمان آورندگان به او بودند،و به تدریج گروهی از قشرهای جوان و فقیر و مستضعف مکه دعوت پیامبر را پذیرفتند.

آغاز دعوت عمومی و عکس العمل مشرکان : پس از سه سال پیامبر به اذن خدا دعوت خود را آشکار و عمومی کرد. ایشان نخست **خویشاوندان** و سپس عموم مردم را به دین اسلام دعوت کرد ، اما **سران قریش** نه تنها دعوت او را نپذیرفتند بلکه به دشمنی با او برخاستند.

تحریم و محاصره ی سیاسی و اقتصادی بنی هاشم : مشرکان پس از آنکه در جلب رضایت ابوطالب برای دست برداشتن از حمایت حضرت محمد ناکام ماند ، تصمیم به **تحریم و محاصره سیاسی و اقتصادی بنی هاشم** گرفتند. هدف آنها از این اقدام این بود که **ابوطالب و طایفه ی بنی هاشم** مجبور شوند از حمایت **حضرت محمد** دست بردارند. در معاهده ی سیاسی و اقتصادی مشرکان هرگونه **رفت و آمد اجتماعی و ارتباط اقتصادی** با بنی هاشم ممنوع شده بود . **راهکار** مسلمان برای کاستن از **آثار منفی** این معاهده پناه بردن به **شعب ابی طالب** و اقامت به مدت **سه سال** در آنجا بود.

خط زمان زندگانی پیامبر از بعثت تا هجرت به مدینه

در اندیشه پایگاه جدید برای اسلام : پیامبر در سال **دهم بعثت** دو حامی خود **خدیجه و ابوطالب** را از دست داد و با رحلت آنها جسارت و آزار سران قریش افزایش یافت. در چنین شرایطی **اندیشه هجرت** به ذهن پیامبر راه یافت.

هجرت به طائف : طائف اولین شهری بود که پیامبر برای تبلیغ دین اسلام در **خارج از مکه** انتخاب کرد. شهری ثروتمند نزدیک مکه بود و بزرگان و اشراف آنجا روابط اقتصادی گسترده ای با سران قریش داشتند، به همین دلیل نه تنها از پیامبر

استقبال نکردند ، بلکه **با بی احترامی پیامبر** را از شهرشان بیرون کردند. پس از آن پیامبر تصمیم گرفت ، به تبلیغ دین اسلام در بین قبایلی که برای انجام مراسم حج به مکه می آیند پردازد و در جریان همین ملاقات ها گروهی از مردم یثرب ، دعوت پیامبر را پذیرفتند و زمینه ساز هجرت پیامبر به **مدینه** شدند.

خلاصه درس:

شبه جزیره عربستان در پیش از اسلام از لحاظ اجتماعی ، فرهنگی دارای ویژگی های خاصی بود ، که از آن به عنوان عصر جاهلیت یاد می شود . با آغاز دوران بعثت حضرت محمد در سن چهل سالگی و تبلیغ دین اسلام توسط او ، مشرکان مکه به شیوه های گوناگون به مقابله با پیامبر و مسلمان پرداختند تا اینکه پیامبر تصمیم گرفت از مکه به یثرب هجرت کند.

پاسخ پرسش های نمونه

- ۱- وضعیت اقتصادی عربستان تحت تاثیر دو عامل موقعیت جغرافیایی و شرایط اقلیمی و طبیعی آن بود ، به همین دلیل قبایلی که در صحرا های گرم و خشک زندگی می کردند به پرورش بز و شتر و راهزنی امرار معاش می کردند و در برخی از مناطق مانند یثرب و یمن و طائف کشاورزی داشتند ، اما تجارت نسبت به کشاورزی و دامداری وضعیت بهتری داشت و داد و ستد با سرزمین های مجاور عربستان اهمیت فراوانی داشت به همین دلیل عده ای به تجارت می پرداختند و در این بین شهر مکه که در مسیر تجاری یمن به شام قرار داشت مرکز اصلی بازرگانی شبه جزیره به شمار می رفت.
- ۲- به وضعیت فرهنگی و اجتماعی عربستان در آستانه ظهور اسلام گفته می شد که ، نشأت گرفته از فرهنگ و اخلاق خشن و گستاخ و اعراب بود ، به گونه ای که تعصب قبیله ای موجود در بین آنها جایگزین تعقل و منطق شده بود. مصادیق :
 - ۱- بی توجهی به علم دانش ۲- موقعیت پایین زنان ۳- رواج بت پرستی
 - ۳- مهم ترین دلایل مخالفت سران قریش با پیامبر در مکه به سه مورد برمی گردد: ۱- احساسات دینی و اعتقاد راسخ سران مشرک به بت ها ۲- ترس از اینکه پیروزی اسلام، موقعیت تجاری و سیاسی مکه و به خطر افتد و آنها از سود هنگفت تجارت محروم شوند. ۳- رقابت قبیله ای و حسادت طایفه ای چون پیامبر از بنی هاشم بود و بنی امیه از اینکه پیامبر از بنی هاشم است سخت حسادت می کردند.
 - ۴- پس از آنکه پیامبر در سال دهم بعثت دو حامی خود خدیجه و ابوطالب را از دست داد آزار و اذیت مشرکان در مکه

افزایش یافت و گسترش اسلام در مکه با محدودیت روبرو شد پیامبر تصمیم گرفت هجرت کند.

مصادیق دیگر هجرت در تاریخ اسلام : هجرت مسلمانان به حبشه به دستور پیامبر . هجرت امام حسین و یارانش از مدینه به

سمت کربلا

۵- سیره رسول الله زریاب خویی -تاریخ اسلام جعفر شهیدی - تاریخ سیاسی اسلام رسول جعفریان . تاریخ طبری جلد ۳.

تاریخ کامل ابن اثیر.

پرسش های مکمل برای درک بهتر مطلب مطرح شده در درس

۱- مفهوم قبیله در نظام اجتماعی عربستان پیش از ظهور اسلام را توضیح دهید.

۲- سه مورد از شاخصه ها و ویژگی های قبیله در نظام اجتماعی عربستان را بنویسید.

۳- منظور از عصبیت یا تعصب قبیله در نظام اجتماعی عربستان پیش از اسلام چیست؟

۴- چرا قبیله ی قریش نسبت به سایر قبایل در شبه جزیره عربستان قدرت و نفوذ قابل توجهی داشت؟

۵- برجسته ترین دستاورد فرهنگی اعراب در دوره جاهلیت چه بود؟

۶- مرکز اصلی بازرگانی عربستان در دوران پیش از اسلام کدام شهر بود؟

۷- ادیان و آیین موجود در شبه جزیره عربستان در آستانه ی ظهور اسلام را نام ببرید.

۸- « حنفا » به چه کسانی گفته می شد؟

۹- قرآن به اوضاع سیاسی ، اجتماعی و فرهنگی عربستان پیش از ظهور اسلام چه صفتی داده است؟

۱۰- دو رکن دعوت پیامبر در دوره ی سه ساله پنهانی چه بود؟

۱۱- نخستین ایمان آورندگان به پیامبر چه کسانی بودند؟

۱۲- هدف مشرکان از تحریم و محاصره ی اقتصادی و اجتماعی بنی هاشم چه بود؟ و بنی هاشم برای مقابله و

کاهش آثار مخرب آن چه اقدامی انجام دادند؟

پاسخ ها :

۱- یک واحد سیاسی و اجتماعی مستقل بود که شامل تمامی کسانی میشود که نیای مشترک بوده و با همدیگر روابط و

پیوند خونی داشتند.

- ۲-۱- افتخار به حسب و نسب ۲- اطاعت بی چون و چرا رئیس قبیله یا ریش سفید ۳- احترام به روابط خونی و خویشاوندی
- ۳- منظور وابستگی شدید اعراب به نظام قبیله ای و حمایت بی چون وچرای اعضای قبیله از یگدیگر ، سبب بوجود آمدن تعصب یا عصبیت قبیله ای شده بود که نقش مهمی در بروز جنگ ها و خونریزی های پی در پی در میان قبایل داشت.
- ۴- اداره ی امور کعبه و تجارت با سرزمین های دور و نزدیک
- ۵- شعر و شاعری
- ۶- مکه
- ۷- بت پرستی - مسیحی - یهودی - زرتشتی - مانوی - حنفا
- ۸- پیروان آیین حضرت ابراهیم که پرستش بت ها را نفی می کردند و از گوشت قربانی آنها نمی خوردند .
- ۹- جاهلیت
- ۱۰- پرستش خدای یگانه و ایمان به روز رستاخیز
- ۱۱- حضرت خدیجه - حضرت علی - زیدبن حارثه
- ۱۲- هدف مشرکان این بود که ابوطالب و طایفه اش مجبور شوند پیامبر را تنها گذارند. بنی هاشم به شعب ابی طالب پناه بردند و به مدت سه سال در آنجا ماندند.

ارجاعات: تاریخ ۲ (از بعثت پیامبر اسلام تا پایان صفویه) .درس ۳

<p>درس: ۴ نام طراح: بتول نوروزی</p>	<p>به نام خدا معاونت آموزش متوسطه وزارت آموزش و پرورش دفتر آموزش متوسطه نظری دبیرخانه راهبری کشوری درس تاریخ تولید شده در استان خراسان رضوی</p>	<p>محتوای نوشتاری کتاب تاریخ ۲ (از بعثت پیامبر اسلام تا صفویه) سال تحصیلی: ۱۴۰۰-۱۳۹۹</p>
---	---	--

عنوان: امت و حکومت نبوی در مدینه

اهداف یادگیری:

آشنایی دانش آموزان با شکل گیری حکومت اسلامی در مدینه و چگونگی گسترش اسلام به امپراتوری های قدرتمند - شکست مشرکان - و نحوه ی اداره حکومت اسلامی توسط پیامبر

مدینه و ساکنانش هنگام هجرت

فعالیت ۱

با رجوع به یک تقویم هجری بگویید:

الف) هم اکنون در چندمین سال هجری شمسی یا هجری قمری قرار داریم؟

ب) چه رویدادی مبنای مبدأ این تقویم به حساب م یآید؟

پ) چرا این رویداد، مبنای مبدأ تقویم هجری قرار گرفته است؟

الف) ۱۴۴۲ (ب) هجرت پیامبر از مکه به مدینه

پ) زیرا این رویداد یک رویداد تأثیرگذار در اسلام است و مسلمانان توانستند برای داشتن حکومت تلاش کنند.

❖ مدینه یا **مدینه النبی** پیش از هجرت پیامبر **یثرب** نام داشت. **هجرت رسول** خدا و پیروانش از مکه به مدینه زمینه و

شرایط مناسبی برای برپایی امت و حکومت اسلامی فراهم آمد.

اوضاع اجتماعی، سیاسی، اقتصادی

ساکنان شهر یثرب:

یهود: در قرن نخست میلادی به سبب آزار و اذیت امپراتوری روم به آنجا کوچ کرده بودند.

عرب: دو قبیله اوس و خزرج از یمن به آنجا مهاجرت کرده بودند.

علت دشمنی و نزاع دو قبیله عرب: عدم وجود مرجع سیاسی قدرتمند که به اختلافات رسیدگی کند و مانع دشمنی و نزاع شود.

عبدالله بن ابی: قرار بود که به ریاست دو قبیله اوس و خزرج انتخاب شود که با آمدن پیامبر منتفی شد.

یثرب از نظر اقتصادی:

- ۱-شهر ثروتمندی نبود.
- ۲-شغل مردم کشاورزی بود.
- ۳-روابط تجاری با دیگر مناطق عربستان نداشتند.

یثرب از نظر اعتقادی:

- ۱-اغلب بت پرست بودند.
- ۲-اطلاعاتی درباره پیامبران الهی از یهودیان به دست آورده بودند.
- ۳-مطالبی درباره بهشت و جهنم و ظهور پیامبری جدید شنیده بودند.

فعالیت ۲

بررسی شواهد و مدارک

بندهایی از پیمان صلح حدیبه را بخوانید و استدلال کنید چرا آثار و نتایج آنها به سود مسلمانان بود: به مدت ده سال بین قریش مکه و یاران محمد، متارکه ی جنگ خواهد بود. از سال بعد، هرکس از یاران محمد که به قصد حج یا عمره و یا تجارت به مکه آید، جان و مالش در امان است. هرکس میخواهد به محمد بپیوندد و با او هم پیمان شود، چنان کند و هرکس می خواهد به قریش بپیوندد و با ایشان هم پیمان شود، چنان کند.

جواب فعالیت ۲

الف) یثرب شهری با آب و هوای معتدل بسیار مناسب برای کشاورزی مردمان آن از رفاه نسبی بهتری نسبت به مکه برخوردار بودند و به خاطر حضور یهودیان و مسیحیان احتمال گرایش به اسلام را بالا می برد، اما مکه در زمینی خشک بود و مردم اکثرا تجارت می کردند و تضاد طبقاتی زیادی داشتند و ثروتمندان به دنبال ثروت بیشتر و مال اندوزی بودند.

ب)سیاسی: در مکه اشراف حاکم بودند اما در یثرب قبایل به صورت پراکنده

اقتصادی: در مکه اکثرا تاجر بودند، در یثرب کشاورز

دینی: در مکه بت پرست بودند، در یثرب بت پرست و یهودی و مسیحی

ارتباط مردم یثرب با رسول خدا

سال ۱۱ بعثت: شش نفر از مردم یثرب که برای انجام مراسم حج به مکه رفته بودند مسلمان شدند.

سال ۱۲ بعثت: ۱۲ نفر از مردم یثرب در محلی به نام عقبه در منا بیعت کردند. (یمان عقبه)

سال ۱۳ بعثت: ۷۳ مرد و ۲ زن از یثرب در عقبه با رسول خدا پیمان بستند که به عقبه دوم مشهور است.

پیمان عقبه دوم: ۱- نفوذ چشمگیر اسلام در یثرب

۲- حضور افرادی از قبیله های اوس و خزرج

فعالیت ۳

بررسی شواهد و مدارک

بخشی از مفاد پیمان نهایی عقبه اول و دوم را به دقت مطالعه کنید و به پرسش های مربوط به آن پاسخ دهید:
در پیمان عقبه اول ۱۲ نفر از اهالی یثرب با پیامبر بیعت کردند که «به خدا شرک نورزند، راهزنی ننمایند، زنا نکنند، فرزندان خود را نکشند، در کارهای خیر از رسول خدا پیروی کنند» (ابن هشام، السیره النبویه، ج ۲، ص ۸۱ و ۸۲)

در پیمان عقبه دوم، پیامبر فرمود: با شما بیعت می کنم که از من دفاع کنید هما نظور که از زنان و فرزندان خود دفاع می کنید پیمان شما، پیمان من است. من از شما هستم و شما از من هستید. با هر کس که شما بجنگید، نبرد می کنم و با هر کس که از در صلح و صفا وارد شوید، من نیز صلح می کنم» (همان، ج ۲، ص ۸۹).

الف) از مفاد پیمان عقبه اول می توان به چه نکته هایی درباره وضعیت اجتماعی ساکنان شبه جزیره عربستان در آن زمان پی برد؟

ب) محتوای دو پیمان چه تفاوت اساسی با هم دارند؟ علت آن چه می تواند باشد؟

پ) پیمان عقبه دوم به لحاظ سیاسی و اجتماعی چه اهمیتی برای پیامبر و مسلمانان داشت؟ به نظر شما چرا این پیمان به «بیعه الحرب» معروف شده است؟

جواب فعالیت ۳

الف) حاکمیت بت پرستی - زنده به گور کردن دختران - راهزنی

ب) در واقع این دو پیمان در یک جهت بودند. پیمان اول زمینه ساز و بستر ساز پیمان دوم بوده است.

در پیمان دوم با پذیرش مفاد پیمان اول متعهد می شدند تا از رسول خدا و تفکراتش حمایت کنند.

پ) پیمان دوم پشتوانه خوبی برای پیامبر بود چون دفاع از پیامبر و افکار او شرط آن می باشد حتی اگر به قیمت جنگ باشد.

هجرت پیامبر و پیروانش از مکه به مدینه:

پس از عقبه دوم پیامبر به پیروانش دستور هجرت را داد.
شرط بیعت و پذیرش اسلام:

- ۱- هجرت به مدینه **نتیجه**
۲- ترک نکردن آن شهر
- ۱- پایگاه امن و مطمئنی برای مسلمانان به وجود آمد.
۲- رسول خدا به مسلمانان فرمان داد که به یثرب هجرت کنند.

دسیسه دارالندوه: مکانی که مشرکان در آنجا تصمیم بر کشتن پیامبر گرفتند و رسول خدا پس از آگاهی از ماجرا شبانه به یثرب هجرت کرد و حضرت علی با شجاعت در بستر پیامبر خوابید.

سکونت مهاجران در مدینه:

انصار: مسلمانان اهل مدینه که از مهاجران به گرمی استقبال کردند.

مهاجران: یاران پیامبر که از مکه به مدینه هجرت کردند.

اهل صفة: مهاجران بی بضاعتی که در جوار مسجد اقامت گزیدند.

مسجدالنبی: زمین آن متعلق به دو یتیم بود که پیامبر آن را خریداری کردند و مسجد را در آنجا ساختند.

تشکیل امت و حکومت نبوی:

هدف پیامبر از انجام اقدامات در مدینه:

۱- ایجاد همبستگی میان مهاجران و انصار

۲- همزیستی مسالمت آمیز ساکنان مدینه

۳- تأمین نظم و امنیت در آن شهر

مهمترین اقدامات پیامبر:

۱- پیمان برادری و تحکیم وحدت دینی

۲- پیمان نامه عمومی مدینه

فعالیت ۴

جست و جو و بررسی شواهد و مدارک

الف) ترجمه آیه ۱۰ سوره حجرات و آیه ۱۰۳ سوره آل عمران را بخوانید و بگویید که این آیات به کدام رویداد تاریخی اشاره دارند.

ب) به نظر شما چرا پیامبر دستور داد که مسلمانان بدون در نظر گرفتن وابستگی قبیله ای خود، با یکدیگر پیوند برادری برقرار کنند؟

پ) دلیل بیاورید که چرا پیوند برادری بر پایه اعتقادات دینی و مساوات اسلامی، در نقطه مقابل فرهنگ و ارزشهای جاهلی قرار داشت؟

جواب فعالیت ۴

الف) در این آیات صحبت از برادری مسلمانان شده است.

ب) به دلیل این که در دوران جاهلیت نژاد و قبیله بسیار مهم بود و جایگاه انسانها اینگونه تعریف می شد و اسلام این اعتقادات را برهم زد.

۱- پیمان برادری و تحکیم وحدت دینی:

پیامبر با هدف ایجاد همدلی و وحدت دینی میان مسلمانان و بدون در نظر گرفتن وابستگی های قبیله ای با یکدیگر پیوند برادری برقرار کردند. پیامبر حضرت علی را به عنوان برادر خویش برگزید.

۲- پیمان نامه عمومی مدینه

پیامبر در صدد برقراری نظم و امنیت در مدینه برآمد به دو دلیل:

۱- وجود قبیله های متفاوت و عقاید دینی متنوع تهدید جدی برای آرامش بود.

۲- این شهر به عنوان پایگاه اسلام مورد تهدید حمله مشرکان بود.

این پیمان نامه حقوق و مسئولیت های هر یک از گروه های مسلمان و غیر مسلمان و چگونگی ارتباط آنها با یکدیگر را مشخص می کرد.

سرآغاز تشکیل حکومت اسلامی ← پیمان نامه عمومی

مخالفت و دشمنی با امت و حکومت نوپای اسلامی

دشمنان پیامبر: ۱- مشرکان ۲- منافقان ۳- یهودیان

مشرکان

نبردهای پیامبر با مشرکان:

- ۱- سال اول هجرت: پس از نزول آیات جهاد، رسول خدا نیروی نظامی تشکیل داد و مسیر تجارت مشرکان از مکه به مدینه را مورد تهدید قرار داد و اموال آنها را به غنیمت گرفت زیرا آنها اموال مهاجران را تصرف کرده بودند.
- ۲- سال دوم هجرت: درمکانی به نام بدر نبردی بین مشرکان و پیامبر صورت گرفت که مشرکان شکست خوردند.
- ۳- سال سوم هجرت: جنگ احد با فرماندهی ابوسفیان صورت گرفت که مشرکان به موفقیت رسیدند.
- ۴- سال پنجم هجرت: نبرد خندق که با وجود استفاده مشرکان از تمام امکانات شکست خوردند.

منافقان

سر دسته آنها عبدالله بن ابی پس از پیروزی مسلمانان در جنگ بدر اظهار مسلمانی کرد. سر دسته یهودیان بنی نضیر را به مقاومت در مقابل پیامبر تشویق کرد و انصار را علیه مهاجران تحریک می کرد و در غزه های احد و تبوک از پیامبر جدا شد.

یهودیان

اگرچه رسول خدا با آنان پیمان صلح و اتحاد بسته بود، اما آنها علیه پیامبر کارشکنی می کردند. با تداوم دسیسه گری های آنان پیامبر طی سه نبرد به حضور آنها در مدینه خاتمه داد و در پی بهانه جویی آنان به امر خدا، قبله از بیت المقدس به سوی کعبه تغییر داد.

گسترش و تحول امت و حکومت پیامبر

ناکامی قریش در جنگ خندق و کاهش فعالیت های نظامی آنان علیه اسلام، زمینه مساعدی برای نشر اسلام در میان قبیله های منطقه حجاز و گسترش محدوده حکومت پیامبر فراهم آورد.

صلح حدیبیه و پیامدهای آن:

در سال ششم هجرت پیامبر با جمعی از مردم برای انجام مراسم حج به مکه آمدند که قریش مانع ورود آنها شدند پس در مکانی به نام حدیبیه پیمان صلحی بسته شد که قرآن از آن به فتح و پیروزی آشکار یاد می کند.

پیامدهای صلح حدیبیه:

پس از صلح حدیبیه پیامبر سران امپراتوری های بزرگ ایران، روم و غسان را به اسلام دعوت کردند. و حاکمان عمان، بحرین و یمن یا به اسلام گرویدند و یا با بستن پیمان و پرداخت جزیه تابع حکومت مدینه شدند.

فعالیت ۵

بررسی شواهد و مدارک

بندهایی از پیمان صلح حدیبیه را بخوانید و استدلال کنید چرا آثار و نتایج آنها به سود مسلمانان بود: به مدت ده سال بین قریش مکه و یاران محمد، متارکه جنگ خواهد بود. از سال بعد، هرکس از یاران محمد که به قصد حج یا عمره و یا تجارت به مکه آید، جان و مالش در امان است. هرکس می خواهد به محمد بپیوندد و با او هم پیمان شود، چنان کند و هرکس می خواهد به قریش بپیوندد و با ایشان هم پیمان چنان کند.

جواب فعالیت ۵

- ده سال بدون ترس از دشمنی قریش به تقویت و توسعه دعوت خویش پردازند.
- این بند از توافق باعث می شد تا مسلمانان بتوانند خود را از لحاظ اقتصادی نیز در امان ببینند
- این بند نیز باعث هم پیمان شدن تعدادی از قبایل با حضرت محمد شد که از لحاظ قدرت نظامی نیز به آنها کمک نمود.

فتح مکه و پیامدهای آن:

سال هشتم هجرت با نقض پیمان صلح حدیبیه از طرف مشرکان پیامبر به صورت مسالمت آمیز مکه را فتح کرد و کعبه از بتها پاکسازی شد.

سال نهم هجرت:

- سال وفود یا سال اسلام آوردن قبیله های مختلف عرب
- با نزول سوره براءت (توبه) پیامبر به حضرت علی مأموریت داد که برای ابلاغ سوره براءت به مکه برود پس از آن مکه و کعبه حرم امن الهی شد و مشرکان حق نداشتند به آنجا وارد شوند.

حجه الوداع

سال دهم هجرت پیامبر پس از بازگشت از مکه در مکانی به نام غدیر خم حضرت علی(ع) را به جانشینی خود و ختم آیات قرآن را اعلام کرد.

اسامه ابن زید: در آخرین روزهای حیات، پیامبر دستور دادند سپاهی به فرماندهی اسامه به **سرحدات روم** برود که عده ای از صحابه به دلیل جوان بودن او حاضر به اطاعت نشدند.

پیامبر در ۲۸ صفر سال ۱۱ هجری در مدینه النبی رحلت کرده و در همانجا به خاک سپرده شدند.

روش حکومت داری حضرت محمد:

- نظام حکومتی در مدینه بر پایه امت اسلامی بود، بسیار ساده و فاقد تشکیلات گسترده
- کاخ و نگهبان شخصی نداشت.
- مسجد النبی پایگاه حکومتی پیامبر بود و محل عبادت، آموزش و مسائل سیاسی، اداری و نظامی
- پیامبر در مسائل حکومتی با یارانش مشورت می کرد، مانند جنگ احد که بر خلاف میل پیامبر آنها تمایل به جنگ بیرون شهر بودند.

سپاه و مدیریت امور نظامی

- جهاد وظیفه همه مسلمانانی بود که توانایی انجام آن را داشتند.
- مسلمانان بخاطر حضور در جنگ حقوق نمی گرفتند اما از غنائم جنگی سهم می بردند.
- هزینه تأمین جنگ افزار بر عهده جنگاوران بود.
- پیامبر بر آموزش های سپاه نظارت دقیق داشت.

تعلیم و تربیت

- رسول خدا تعلیم و تربیت را در اولویت امور قرارداداده بود.
- پس از جنگ بدر شرط آزادی هر یک از اسیران با سواد را آموزش خواندن و نوشتن به ده نفر مسلمان تعیین کرد.
- معلمانی برای تعلیم قرآن و احکام اسلام به شهرها و قبایل مختلف می فرستاد.

منابع مالی و شیوه های گردآوری و توزیع آنها

- **غنائم جنگی:** چهار پنجم آن میان جنگاوران تقسیم می شد و یک پنجم آن به خدا، رسول خدا، خویشان او و یتیمان تعلق داشت.
- **زکات:** مسلمانان باید پرداخت می کردند.
- **جزیه:** مالیات سرانه ای بود که مردان بالغ اهل کتاب که به لحاظ مالی توانایی پرداخت آن را داشتند ملزم به پرداخت بودند.

پیامبر (ص) به یهودیانی که مانند **خیبر** به جنگ گشوده شد اجازه داد همچنان بر روی زمین های کشاورزی کار کنند و نیمی از محصولات سالیانه را به حکومت اسلامی بپردازند.

خلق و خوی پیامبر:

تنها چیزی که پیامبر را از مردم متمایز می کرد این بود که بر **قلب او وحی نازل** می شد، چهره ای گشاده و قلبی مهربان داشت. با همسران مدارا می کرد، با دشمنان خود زمانی که تسلیم می شدند با مدارا رفتار می کرد و انتقام جو نبود. خوراک و پوشاک ساده داشت و به پاکیزگی اهمیت می داد.

خلاصه درس:

پیامبر با تکیه بر نیروی ایمان توانستند حکومتی قدرتمند را در مدینه پایه ریزی کنند و مشرکان را مجبور به اطاعت کرد و تمام امپراتوری های قدرتمند را به لرزه در آورد.

منابع مطالعاتی پیشنهادی:

۱- تاریخ اسلام، آربری، آج، و دیگران، پژوهش از دانشگاه کمبریج

۲- السیره النبویه، ابن الهشام

۳- کارنامه اسلام، عبدالحسین زرین کوب

پرسش های نمونه:

۱- ساکنان یثرب را چه کسانی تشکیل می دادند؟

۲- پیمان عقبه دوم چه بود و از چه نظر دارای اهمیت بود؟

۳- شرط بیعت با پیامبر پس از هجرت به مدینه چه بود؟

۴- اهل صفه چه کسانی بودند؟

۵- دلیل پیامبر برای تنظیم پیمان نامه عمومی چه بود؟

۶- نبردهای پیامبر با مشرکان را بگویید.

۷- صلح حدیبیه چه بود؟

۸- اتفاقات سال نهم هجرت را بنویسید.

۹- منابع درآمد حکومت اسلامی در زمان پیامبر را بیان کنید.

۱۰- هدف رسول خدا از برقراری پیوند برادری میان مسلمانان چه بود؟

پاسخنامه:

۱- ساکنان یثرب شامل دو گروه عرب و یهود بودند. اعراب دو قبیله اوس و خزرج بودند که از یمن به آنجا مهاجرت کردند و یهودیان هم در سده اول میلادی به سبب آزار و اذیت امپراتوری روم از فلسطین به یثرب کوچ کرده بودند.

۲- در مراسم حج سال ۱۳ بعثت ۷۳ مرد و دو زن از اهالی یثرب در عقبه با رسول خدا پیمانی بستند که به عقبه دوم مشهور است. این پیمان بیانگر نفوذ و گسترش چشمگیر اسلام در یثرب بود زیرا شمار قابل توجهی از اعضای اوس و خزرج در آن حضور داشتند.

۳- تا هنگام فتح مکه، هجرت به مدینه و ترک نکردن آن شهر یکی از شروط بیعت با پیامبر بود.

۴- برخی از مهاجران بی بضاعت در جوار مسجد اقامت گزیدند که به اهل صفه مشهور شدند.

۵- وجود قبیله ها و طایفه های متعدد با عقاید گوناگون تهدیدی برای آرامش مدینه بود.

این شهر به عنوان پایگاه اسلام با خطر حمله مشرکان مکه رو به رو بود، پس باید نظم و امنیت در آن برقرار می شد.

۶- سال دوم هجرت: نبرد بدر سال دوم هجرت: نبرد احد سال پنجم هجرت: نبرد احزاب

۷- در سال ششم هجرت پیامبر با جمعی از مسلمانان برای انجام مراسم حج راهی مکه شدند که قریش مانع ورود آنان شد. پس از مذاکراتی پیمان صلح حدیبیه بسته شد که قرآن آن را به فتح و پیروزی آشکار برای اسلام معرفی کرد.

۸- مورخان سال نهم هجری را سال وفود یا اسلام آوردن قبیله ها می نامند

- با نزول سوره براءت رسوا خدا به حضرت علی مأموریت داد برای ابلاغ سوره براءت عازم مکه شود.

۹- منابع مالی سه دسته بود:

* غنائم جنگی: که چهار پنجم آن بین جنگاوران تقسیم می شد و یک پنجم آن به خدا، رسوا، یتیمان و فقیران

تعلق می گرفت

*جزیه: مالیات سرانه ای بود که مردان بالغ اهل کتاب که به لحاظ مالی توانایی پرداخت داشتند، ملزم به

پرداخت بودند

*زکات: که همه مسلمانان باید پرداخت می کردند.

۱۰- هدف پیامبر ایجاد همدلی و وحدت دینی میان مسلمانان بود و توصیه کرد بدون در نظر گرفتن وابستگی های قبیله

ای با یکدیگر پیوند برادری برقرار کنند.

<p>درس: ۵ نام طراح: زهره شعبانزاده</p>	<p>بسمه تعالی معاونت آموزش متوسطه وزارت آموزش و پرورش دفتر آموزش متوسطه نظری دیبر خانه راهبردی کشوری درس تاریخ تولید شده در استان خراسان رضوی</p>	<p>محتوای نوشتاری کتاب تاریخ ۲ (از بعثت پیامبر اسلام تا پایان صفویه) سال تحصیلی ۱۴۰۰- ۱۳۹۹</p>
--	---	--

عنوان: تثبیت و گسترش اسلام در دوران خلفای نخستین

اهداف یادگیری :

پس از مطالعه ، از دانش آموزان انتظار می رود که بتوانند خلفای نخستین را بشناسند و تحولات اجتماعی و اقتصادی دوران آنها را مقایسه نمایند . همچنین فتوحات مسلمانان را بررسی کرده و بتوانند پیامدهای سیاسی - اقتصادی و فرهنگی آنها را تحلیل نمایند .

نکات مهم و کلیدی درس :

- * منظور از خلفای نخستین (راشدین) ابوبکر ، عمر ، عثمان و علی (ع) است .
- * برخی از منابع امام حسن (ع) را نیز خلیفه پنجم می دانند .
- * ابوبکر ۲ سال ، عمر ۱۰ سال و عثمان ۱۲ سال خلافت کردند .
- سقیفه : ایوانچه سقف دار (سایه بان دار)
- مرتدان : از دین برگشتگان
- پیامبران دروغین : کسانی که به دروغ ادعای پیامبری می کردند .
- شامات : منطقه وسیع در غرب آسیا که کشورهای سوریه و لبنان و اردن و فلسطین امروزی را دربرمی گیرد.
- جزیه : مالیاتی بود که مسلمانان از اهل کتاب (یهودیان ، مسیحیان ، زرتشتیان) گرفته می شد .

تثبیت و گسترش اسلام در دوران خلفای نخستین

* مهمترین مسائلی که جامعه اسلامی پس از رحلت پیامبر با آن روبرو شد عبارت بود از :

- ۱- جانشینی پیامبر (ص)
- ۲- اداره حکومت
- ۳- تثبیت اسلام در عربستان
- ۴- فتوحات مسلمانان در خارج عربستان

جانشینی رسول خدا و شکل گیری خلافت

الف) انتخاب ابوبکر بن قحافه

هنگامی که علی (ع) و بنی هاشم مشغول مراسم تدفین پیامبر (ص) بودند، گروهی از انصار برای انتخاب جانشین در مکانی به نام **سقیفه بنی ساعده** جمع شدند ابتدا **عمر بن خطاب** و **ابوعبیده جراح** سپس گروهی از انصار با ابوبکر به عنوان جانشین بیعت کردند.

بحران ارتداد و جنگ های رده

در آغاز خلافت ابوبکر ، شورش های زیادی به وجود آمد که شامل موارد زیر است :

۱- عده ای بادیه نشین که با تعالیم اسلام آشنایی نداشتند دین اسلام را ترک گفته و شورش کردند، به آنها مرتدان (ازدین برگشتگان) می گویند .

۲- پیامبران دروغین (اسود عنسی ، مسیلمه کذاب ، طلحه بن خولید ، سجاح دختر حارث)

۳- گروهی دیگر که ابوبکر را به عنوان خلیفه قبول نداشتند و از پرداخت زکات خودداری کردند .

* ابوبکر پس از استقرار بر مسند خلافت ، سپاهی را برای مقابله با شورش ها فرستاد و شورش مرتدان، پیامبران دروغین و دیگر معترضان را سرکوب کرد .

ب (انتصاب و خلافت عمر

ایران

مصر

شام

* ابوبکر طی وصیت نامه ای مکتوب ، عمر بن خطاب را به عنوان جانشین خود معرفی کرد .

* مهم ترین رویدادهای دوران خلیفه دوم ← فتوحات مسلمانان در سرزمین های مجاور عربستان

* عمر توسط یک غلام ایرانی به نام فیروز نهاوندی ملقب به ابولؤلؤ مجروح شد و از دنیا رفت .

پ (انتخاب و خلافت عثمان

* عمر پیش از مرگ ، شوای شش نفره تشکیل داد تا یک نفر را به عنوان خلیفه انتخاب کند ،

* در این شورا حضرت علی (ع) شرط عمل به کتاب خدا و سنت پیامبر را پذیرفت اما شرط عمل به سیره ابوبکر و عمر را نپذیرفت و سرانجام عثمان بن عفان از خاندان بنی امیه به عنوان خلیفه سوم انتخاب شد .

روش حکومت و اقدامات عثمان

ت (خلافت امام علی (ع)

* پس از عثمان ، مردم مدینه به اصرار از علی (ع) خواستند که خلافت را بپذیرد و با آن حضرت بیعت کردند . از آنجا که

امام علی (ع) مصمم بود مطابق کتاب خدا و سنت پیامبر عمل نماید ، اشراف قریش و بنی امیه از بیعت با ایشان خودداری کردند .

* از جمله مخالفان و دشمنان علی (ع) : ۱- معاویه پسر ابوسفیان ۲- طلحه و زبیر ۳- مروان حکم

* امام علی (ع) برای دفع آشوب های بنی امیه ، مرکز خلافت را از مدینه به کوفه منتقل کرد .

* جنگ های امام با دشمنان عبارت بود از : (جمل ، صفین ، نهروان)

* پس از شهادت امام علی (ع) (در ۲۱ رمضان سال ۴۰) مردم با امام حسن (ع) بیعت کردند .

❶ اوضاع اجتماعی دوران خلفای نخستین

* پس از رحلت پیامبر (ص) به سبب اختلاف بر سر جانشینی ، اتحاد امت اسلامی آسیب دید .

* **ابوبکر و عمر** در دوران خلافت خود سعی کردند عدالت را میان مسلمانان رعایت کنند و از هر دو گروه انصار و مهاجرین ، افرادی را به سمت های فرماندهی سپاه و حکومت انتخاب کردند .

* **عثمان** به دلیل سیاست خویشاوند گرایی که داشت باعث نارضایتی و اوج گرفتن تعصبات قبیله ای شد .

* **علی (ع)** قصد داشت با عمل به تعالیم اسلام و سنت رسول خدا برادری و یگانگی دینی را به امت اسلامی بازگرداند ، که با موانع و مشکلات (مخالفت و دشمنی مال اندوزان و جنگ های داخلی) روبه رو شد .

❷ تحولات اقتصادی دوران خلفای نخستین

* در دوران خلافت عمر و عثمان درآمدهای فراوانی از سرزمین های ثروتمند فتح شده به خزانه مسلمانان در مدینه سرازیر شد .

❸ نحوه توزیع بیت المال در زمان خلفای نخستین :

خلیفه دوم (عمر)

۱- درآمدهای سرزمین های فتح شده را به عنوان عطایا بین مسلمانان توزیع میک رد ۲- توزیع مالیات بر پایه مساوات نبود ۳- همچنین از ثروت اندوزی و تجمل گرایی جلوگیری کرد .

خلیفه سوم (عثمان)

۱- عثمان بذل و بخشش های فراوانی به خویشاوندان و خاندان بنی امیه داشت ۲- محدودیت هایی که عمر برای مال اندوزی ایجاد کرده بود را نادیده گرفت ۳- اراضی فراوانی را در ایران و مصر تصرف کرده و به ثروت خود افزود .

امام علی (ع)

۱- عدالت و مساوات را اجرا می کرد ۲- بیت المال را به طور مساوی میان مسلمانان اعم از عرب و غیرعرب ، سیاه و سفید ، و بنده و آزاد تقسیم می کرد ۳- معیارهای قومی، قبیله ای ، خویشاوندی و یا تقدم و تاخر در قبول اسلام را در توزیع بیت المال در نظر نمی گرفتند .

فتوحات مسلمانان و گسترش اسلام

* در نتیجه لشکرکشی اعراب مسلمان به سرزمین های مجاور شبه جزیره عربستان، که در زمان **ابوبکر** آغاز شد و تا پایان **خلافت عثمان** ادامه داشت، سرزمین های **ایران**، **شام**، **مصر** فتح شد.

الف) فتح شام

* منطقه ای در **غرب آسیا** و نقطه اتصال زمینی و دریایی سه قاره آسیا، اروپا و آفریقا بود.

* دارای **تمدن کهن** باستانی بوده و محل برخورد تمدن های بین النهرین، ایران، مصر، یونان و روم بوده است.

* هنگام حمله اعراب زیر سلطه امپراتوری روم بود و پیرو **آیین مسیحیت** بودند.

* عوامل مهمی که پایه های حاکمیت روم را در شام سست کرده بود عبارت بودند از :

۱- اختلافات مذهبی شام با حاکمان روم

۲- تفاوت های قومی، فرهنگی و زبانی میان مردم شام و حاکمان رومی

* ابوبکر چندین سپاه را به سوی شام فرستاد، بیشتر نبردها در زمان عمر بود و توانستند رومیان و متحدان محلی را شکست دهند و شهرها و آبادی های آن منطقه را با صلح گشودند.

* در پیمان های صلح با شام ۱- **حفظ جان و مال** ۲- **آزادی دین و عقیده مردم آن شهرها در برابر تسلیم** ۳- **پرداخت جزیه**، تضمین شده بود.

ب) فتح مصر

* **مصر** نیز همچون شام، به هنگام ظهور اسلام، بخش از **قلمرو امپراتوری روم شرقی** بود.

* **اسکندریه** در شمال مصر، یکی از **مراکز مهم نیروی دریایی** آن امپراتوری به شمار می رفت.

* با وجود تسلط رومیان بر مصر، موقعیت مسلمانان شام در معرض خطر بود، از این رو مسلمانان بعد از فتح

شام

درصد برآمدند که مصر را نیز تسخر کنند.

* **عمر و عاص** که آبادی های مصر را از نزدیک دیده و با وضعیت سیاسی و اقتصادی آنجا آشنا بود ، **فرماندهی سپاه اعراب** را در حمله به مصر به عهده گرفت .

* مصریان به دلایل مختلفی نسبت به حاکمیت امپراتوری روم بر سرزمین خویش ناخشنود بودند :

- - مالیات های سنگینی را باید به رومیان می دادند و اجازه نداشتند به مقام های عالی برسند
- - **مسیحیان مصر اختلافات شدیدی با رومیان داشتند**
- - گروه هایی از پیروان یهود که در اسکندریه و سایر نقاط مصر پراکنده بودند ، به دلیل عدم حمایت امپراتور روم از آنان در برابر مسیحیان ، ناخشنود بودند .

آثار و پیامدهای فتوحات در زمان خلفای نخستین

(الف) از نظر سیاسی

* اعراب مسلمان در فاصله کمتر از ۲۰ سال ، دو قدرت بزرگ جهان آن روز ، یعنی **حکومت ساسانیان** و **امپراتوری روم شرقی** را شکست داد .

* سرزمین های مهم **ایران، مصر و شام** را فتح کرد و به دنبال این پیروزی ها قلمرو حکومت گسترش یافت .

* اقوام مختلفی که **زبان و فرهنگ متفاوتی** با اعراب داشتند ، تحت حکومت آنان قرار گرفتند .

(ب) از نظر اقتصادی

* سرزمین های فتح شده ثروتمند و دارای شهر ها و روستاهای آباد و بزرگی بودند .

* اعراب علاوه بر غنایم فراوانی که در جریان فتوحات کسب کردند ، منابع اقتصادی و درآمدهای مالیاتی آن سرزمین ها را در اختیار گرفتند .

(پ) از نظر فرهنگی

* مهم ترین اثر فتوحات در عرصه **دین و فرهنگ** جلوه گر شد .

* دین اسلام به سرزمین های جدید معرفی شد و با تدریج مرم آن سرزمین ها مسلمان شدند .

* ایران ، مصر و شام که دارای فرهنگ و تمدن غنی و مردمانی متمدن بودند نقش به سزایی در شکل گیری و شکوفایی تمدن اسلامی ایفا کردند .

* عوامل گوناگونی که در پذیرش اسلام توسط مردم سرزمین های مختلف تاثیر داشت عبارتند از :

- ۱-جاذبه پیام جهانی اسلام که همه انسان ها را بدون توجه به رنگ پوست ، زبان ، فرهنگ و طبقه اجتماعی شان مخاطب قرار داده و به آنان وعده می داد که با ایمان به اسلام و عمل به دستورات آن به سعادت و رستگاری در دنیا و آخرت خواهند رسید .
- ۲-اسلام همه مردم را عمل به شریعتی سهل و ساده فرا می خواند .

نمونه سوالات متن درس :

- ۱-خلیفه دوم عمر بن خطاب توسط شورا انتخاب شد . ص غ ۴۴
- ۲-امام علی برای دفع سرکشی و آشوب ها، مرکز خلافت را از مدینه به کوفه منتقل نمود. ص غ ۴۵
- ۳-مسلمانان درصدد برآمدند مصر را تسخیر کند . ص غ ۵۱
- ۴-ماجرای سقیفه را توضیح دهید ؟ ۴۲
- ۵-خلیفه سوم چگونه انتخاب شد ؟ ۴۴
- ۶-علل بروز جنگ های رده جه بود ؟ ۴۴
- ۷-دلایل شورش مردم بر خلیفه سوم در شهرهای مختلف قلمرو اسلامی چه بود ؟ ۴۵
- ۸-اوضاع اجتماعی در زمان عثمان (خلیفه سوم) چگونه بود ؟ ص ۴۶ و ۴۷
- ۹-شیوه تقسیم و توزیع بیت المال توسط علی (ع) را با شیوه عثمان مقایسه کنید . ص ۴۷ و ۴۸
- ۱۰-چرا پایه های خلافت امپراتوری روم شرقی در شام سست بود ؟ ۴۹
- ۱۱-عوامل موفقیت مسلمانان در فتح مصر را در دو بعد سیاسی و اجتماعی بیان کنید . ۵۱
- ۱۲-پیامدهای فتوحات مسلمانان در زمان خلفای نخستین از نظر فرهنگی را بنویسید . ۵۲
- ۱۳-دلایل ناخشنودی مصریان از حاکمیت امپراتوری روم شرقی را ذکر کنید . ۵

<p>درس: ۶ نام طراح: مهري عربي يزدي</p>	<p>بسمه تعالي معاونت آموزش متوسطه وزارت آموزش و پرورش دفتر آموزش متوسطه نظري دبيرخانه راهبري كشوري درس تاريخ توليد شده در استان خراسان رضوي</p>	<p>محتوای نوشتاری کتاب تاریخ ۲ (از بعثت پیامبر اسلام تا پایان صفویه) سال تحصیلی ۱۳۹۹-۱۴۰۰</p>
--	---	---

عنوان: امویان بر مسند قدرت

اهداف یادگیری:

پس از آنکه در سال ۴۱ ق، بر اثر دسیسه معاویه و همراهی نکردن مردم و خواص جامعه یا امام حسین (ع)، صلح معاویه بر امام تحمیل شد و ایشان با شروطی آن را پذیرفت. بدین ترتیب معاویه بر مسند حکومت نشست و سلسله سلطنت اموی آغاز شد. امویان تا سال ۱۳۲ ق بر سرتاسر قلمرو جهان اسلام حکومت کردند و سپس شاخه ای از آنان تا چندین قرن بعد در اسپانیا ی اسلامی (اندلس) زمام امور را در اختیار داشت.

امویان پیش از خلافت:

امویان (بنی امیه)، از خاندان قدرتمند قبیله قریش در عصر جاهلیت به شمار می رفتند. این خاندان از طریق تجارت و اداره برخی از مناصب کعبه، ثروت فراوانی اندوخته بود.

بعد از بعثت پیامبر، بنی امیه با سرسختی تمام، در برابر دعوت به اسلام، ایستادگی کردند و رئیس آنان که ابوسفیان بود رهبری سیاسی - نظامی قریش علیه مسلمانان را به دست گرفت. خاندان بنی امیه پس از فتح مکه، مسلمان شدند.

امویان در دوران خلافت ابوبکر بنی ابی قحانه و عمر بن خطاب در فتوحات مشارکت فعال داشتند.

دو پسر ابوسفیان:

این دو، فرماندهی بخشی از سپاه اعراب مسلمان را در جریان فتح منطقه شام به عهده گرفتند و یکی پس از دیگری، از سوی عمر به حکومت این منطقه مهم منصوب شدند.

در دوران خلافت عثمان که خود از خاندان بنی امیه بود ، نفوذ و قدرت امویان بسیار افزایش یافت و حکومت شهر های مهم و فرماندهی سپاه در فتوحات به عهده آنان بود . پس از عثمان ، بیشتر سران بنی امیه از بیعت با امام علی (ع) خودداری کردند و با آن حضرت به مخالفت پرداختند . امویان که نقش مهمی در ایجاد جنگ جمل داشتند ، پس از شکست در این جنگ ، به معاویه در شام پیوستند و با تمام قوا از او در جنگ صفین پشتیبانی کردند .

حکومت معاویه بر شام :

معاویه در زمان عمر به حکومت شام منصوب شد و با وجود اعتراض و مخالفت برخی از مسلمانان ، تا زمان خلافت علی (ع) در این مقام باقی ماند.

حکومت طولانی او بر منطقه شام ، این منطقه را به پایگاهی مناسب و مطمئن برای قدرت طلبی و ثروت اندوزی بنی امیه تبدیل کرد.

معاویه در طی این مدت با فریبکاری و تبلیغات فراوان ، پشتیبانی کامل مردم شام را نسبت به خود و خاندانش جلب کرد.

شامی ها در جریان شورش معاویه بر امام علی (ع) و امام حسن (ع) از امویان طرفداری کردند.

معاویه برای رسیدن به اهداف قدرت طلبانه ای که در سر داشت ، خود را خون خواه عثمان ، خلیفه سوم ، معرفی کرد . (در حالی که از کمک به عثمان در مقابل معترضان خودداری کرده بود)

با وعده حکومت شهر ها و مناطق مختلف و بذل و بخشش فراوان از بیت المال ، عده ای از سیاست مداران زیرک اما دنیا طلب مانند عمروعاص و مغیره بن شعبه را به خدمت گرفت . با خدعه عمروعاص بود که معاویه از شکست حتمی در جنگ صفین نجات پیدا کرد .

تأسیس خلافت امویان

پس از شهادت حضرت علی (ع) {۲۱رمضان سال ۴۰ ق} ، معاویه در شام خود را خلیفه خواند و از مردم آنجا بیعت گرفت. امام حسن (ع) نخست با ارسال نامه هایی به معاویه ، او را از طغیانگری و تلاش برای جنگ و خونریزی بر حذر داشت ؛ اما معاویه بدون توجه به نصایح آن حضرت، به عراق لشکر کشی کرد. امام حسن (ع) به منظور مقابله با او ، همراه با سپاهی که فرماندهی آن را قیس بن سعد بن عباده انصاری به عهده داشت، از کوفه خارج شد .

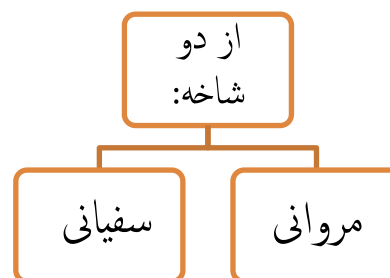
دسیسه های معاویه برای خریدن یا جدا کردن فرماندهان و بزرگان کوفه از آن حضرت ، موجب به وجود آمدن آشفتگی در سپاه ایشان شد و حتی امام حسن (ع) مورد سوء قصد یکی از سپاهیان خود قرار گرفت.

درچنین وضعیتی که اعتماد اما حسن (ع) نسبت به کوفیان سلب شده بود ، آن حضرت به علت خیانت سردارانش و برای جلوگیری از ریختن خون مسلمانان ، پیشنهاد صلح را با شرایطی پذیرفتند و خلافت را به معاویه واگذار کردند .

شروط صلح نامه امام حسن (ع) با معاویه

{رفتار معاویه بر اساس کتاب و سنت و سلوک خلفای سلف (پیشین) باشد ؛ معاویه برای پس از خود جانشینی تعیین نکند و این امر را به شورا واگذارد ؛ جان و مال و فرزندان مردم در امان بماند ؛ معاویه در نهان و آشکار به بدخواهی علی و حسن و آزدن یاران ایشان نپردازد { (بلاذری ، انساب الاشراف، ج ۳ ، صفحه ۴۲) .

با به خلافت رسیدن معاویه ، دوران خلفای نخستین به پایان رسید و خلافت اموی آغاز شد . در دوران خلافت امویان ، ۱۳ نفر از اعضای خاندان بنی امیه از دو شاخه :

یکی پس از دیگری بر مسند قدرت نشستند .

فتوحات بنی امیه :

در عصر اموی ، سپاهیان مسلمان ، مناطق وسیعی را در:

قلمرو خلافت گشودند

یکی از مهم ترین فتوحات مسلمانان در آن زمان ، فتح اسپانیا(اندلس) به دست سردارانی چون طارق بن زیاد و موسی بن نصیر بود.

سپاهیان اسلام ، مناطقی از جنوب فرانسه را تصرف کردند ، اما سرانجام در نبردی بزرگ از مسیحیان شکست خوردند و به اسپانیا عقب نشستند.

-در زمان امویان ، درگیری و جنگ های زیادی میان مسلمانان و سپاه امپراتوری روم شرقی اتفاق افتاد . حتی سپاهیان مسلمان چندین بار شهر قسطنطنیه ، پایتخت امپراتوری روم را از زمین و دریا محاصره کردند ، اما موفق به فتح آن شهر نشدند .

یکی از اقدام های برجسته امویان :

توسعه نیروی دریایی
گسترش فتوحات در دریا

معاویه این اقدام را به منظور فتح جزایر دریای مدیترانه و پایان دادن به حاکمیت مطلق رومیان بر آن دریا انجام داد . مسلمانان از آن زمان به بعد به اهمیت ابعاد نظامی ، ارتباطی و تجاری دریا و دریانوردی ، توجه بیشتری نشان دادند .

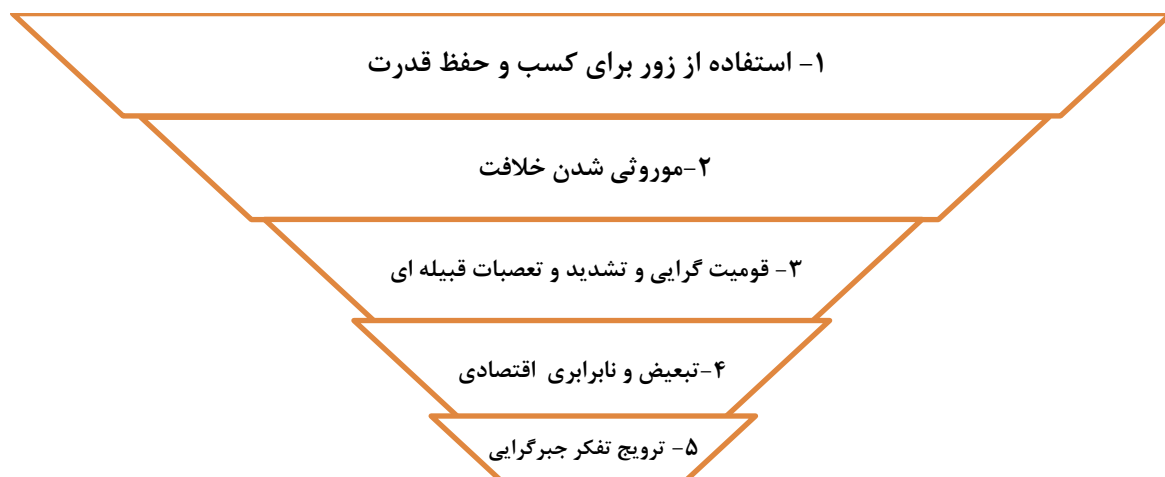
سیاست و حکومت

مهم ترین تحولی که با خلافت خاندان اموی پدید آمد :

- فاصله گرفتن حکومت از اصول و ارزش های انسانی و اخلاقی مورد تاکید قرآن و پیامبر اسلام و تبدیل خلافت دینی به سلطنت بود .

- نشانه ها و آثار این تحول به شکل های مختلف در ابعاد سیاسی ، اجتماعی ، اقتصادی و فرهنگی در دوران خلافت اموی ظاهر شد .

سیاست و حکومت معاویه

۱- استفاده از زور برای کسب و حفظ قدرت

{معاویه} نخستین خلیفه ای بود که بر خلاف خلفای پیش از خود ، با زور و غلبه نظامی ، زمام امور را به دست گرفت . در زمان امویان ، اخذ بیعت با **تهدید و اجبار** همراه بود یعنی = ابتدا بزرگان خاندان اموی و سپس فرماندهان نظامی و امیران ولایات بیعت می کردند . پس از آن ، امیر و والی هر منطقه از افراد صاحب نفوذ و مردم تحت حکومت خود بیعت می گرفت و جان و مال مخالفان را تهدید می کرد .

مثال :

معاویه و حاکم منصوب او در مکه و مدینه ، به اقدام های مختلفی از قبیل تطمیع و تهدید متوسل شدند تا بزرگان این دو شهر را به بیعت با یزید وادار کنند ، که به جز امام حسین (ع) و عبدالله بن زبیر ؛ دیگران را ناگزیر به بیعت کردند .

حکومت بنی امیه همواره در برابر معترضان و مخالفان خود سیاست سرکوب و خشونت را اجرا می کرد . حتی معاویه که خود را سیاستمداری **اهل مدارا و مسالمت جوی** می دانست و نشان می داد ، انتقاد و اعتراض برخی از شیعیان مانند **حجر بن عدی و عمرو بن حمق** را تحمل نکرد و دستور داد آنان را به قتل برسانند .

بیشتر صاحب منصبان سیاسی و نظامی حکومت اموی ، به ویژه حاکمان شهر ها و مناطق مختلف قلمرو خلافت ، افرادی خشن و خون ریز بودند .

مشهور ترین این افراد : حجاج بن یوسف

۲- موروثی شدن خلافت

نخستین گام معاویه برای موروثی کردن خلافت ← تعیین ولیعهد برای خود

-بعضی از خلفای اموی ، هم زمان برای دو پسر خود ، به عنوان ولیعهد بیعت می گرفتند.

دو دستگی و زمینه ساز اختلاف و رقابتی شد که خلافت امویان را از درون تضعیف کرد.

این اقدام

۳- قومیت گرایی و تشدید تعصبات قبیله ای

روش اسلام در این باره = هر نوع تبعیض نژادی را ناروا می داند.

امویان بر خلاف روش اسلام بودند = به پیوند های قبیله ای و قومی اهمیت زیادی می دادند.

به همین دلیل در مرتبه اول ، خاندان و قبیله خود یعنی بنی امیه و قریش را بر اقوام غیر عرب برتری بخشیدند . در زمان

حکومت آنان مسلمانان غیر عرب ← موالی نامیده می شدند . آنها موقعیت اجتماعی پایین تری نسبت به اعراب

مسلمان داشتند و از برخی حقوق سیاسی ، اجتماعی و اقتصادی محروم بودند ؛ اجازه نداشتند که منصب های سیاسی و

نظامی و قضایی مانند حکومت شهر ها و ولایات ، فرماندهی سپاه و قضاوت را بر عهده بگیرند .

عرب گرایی امویان و تحقیر و تبعیض هایی که نسبت به مسلمانان غیر عرب ، به خصوص ایرانیان روا می داشتند یکی از عواملی بود که زمینه گرایش آنان را به مخالفان خلافت بنی امیه به خصوص اهل بیت پیامبر فراهم آورد ، به همین دلیل موالی حضوری چشمگیر در قیام ها و شورش های ضد اموی مانند قیام مختار ، قیام زید فرزند امام سجاد (ع) و شورش عبد الرحمان بن اشعث داشتند .

۴- تبعیض و نابرابری اقتصادی

خلفای اموی ← بیت المال مسلمانان را همچون خزانه شخصی خود می دانستند و در توزیع در آمد های عمومی ،

بیشتر منافع شخصی ، خاندانی ، قبیله ای و قومی خود را در نظر داشتند .

-در زمان برخی از خلفای اموی ، برخلاف تاکید صریح اسلام ، از نو مسلمانان در خراسان و مناطق دیگر جزیه گرفتند.

۵- ترویج تفکر جبر گرایی

معاویه و طرفداران او برای اینکه مردم حکومت شان را بپذیرند و در برابر آنان مقاومت نکنند به ترویج تفکر جبرگرایی پرداختند.

جبرگرایی = بر اساس این فکر ، تمامی آنچه برای انسان و جامعه رخ می دهد ، خواست و تقدیر الهی است و هیچ گریزی از آن نیست .

امویان می خواستند طوری وانمود کنند که فرمانروایی آنان و اقداماتی که انجام می دهند تقدیر خداوند است و نباید در مقابل این تقدیر ایستاد .

خلیفه ای متفاوت در حکومت اموی

عمر بن عبدالعزیز (هشتمین) خلیفه سلسه اموی است .

او شیوه ای متفاوت در حکومت اتخاذ کرد و تصمیم گرفت به کتاب خدا و سنت پیامبر عمل کند .

اصلاحات عمر بن عبدالعزیز:

۱- فتوحات متوقف شود ۲- از نو مسلمانان جزیه گرفته نشود . ۳- او دشنام گویی و اهانت به علی (ع) را که معاویه

رسم کرده بود منع کرد ۴- فدک را به اهل بیت باز گرداند .

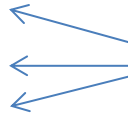
➤ اما این اقدام ها موجب نشد که تغییر مهم و پایداری در سیاست امویان روی دهد. زیرا در دوران خلافت عمر بن عبد

العزیز کوتاه بود و خلفای بعدی سیاست او را کنار گذاشتند .

قیام ها و جنبش های دوره اموی

در سرتاسر دوران خلافت بنی امیه ، مناطق مختلف جهان اسلام به ویژه عراق ، حجاز(مکه و مدینه) و ایران صحنه مبارزه و

جنبش های اعتراضی مخالفان حکومت اموی بود .

مهم ترین گروه مخالفان حکومت اموی شیعیان
پيروان علی (ع) { معروف به علویان }
موالی

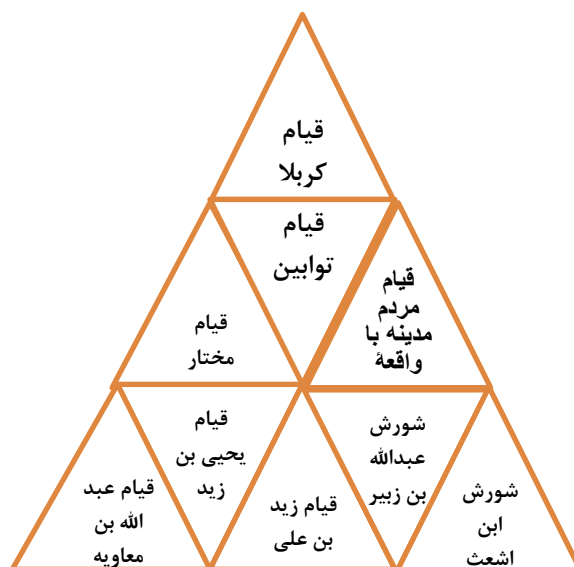
قیام امام حسین (ع)

به گفته بسیاری از محققان و مورخان نهضت عاشورا فاجعه ای بزرگ و رویدادی سر نوشت ساز نه تنها در تاریخ

اسلام بلکه کل تاریخ بشر است . این واقعه حماسی ، تاثیر فکری ، فرهنگی ، سیاسی و اجتماعی و بسزایی بر مسلمانان

مخصوصا شیعیان و حتی ملت های غیر مسلمان نهاده است .

قیام های ضد اموی

امامان شیعه در دوره بنی امیه

با شهادت امام حسین (ع) ، امامت به تنها پسر باقی مانده آن حضرت ، یعنی اما سجاد (ع) انتقال یافت دوره امامت آن حضرت یکی از سخت ترین دوران برای اهل بیت و شیعیان بود .

چهارمین امام شیعه ، ضمن نگه داشتن نام امام حسین (ع) به بیان اهداف قیام کربلا پرداخت . ایشان همچنین با جلوگیری از ورود پیروان مکتب اهل بیت به درگیری های بی حاصل و کم فایده، به صورت مدبرانه ای مانع نابودی شیعیان شد. عبادات فراوان و دعا ها و مناجات دلنشین آن حضرت و رساله حقوق ایشان مشهور است .

صحیفه سجادیه ، کتابی شامل ۵۴ مناجات و دعا از امام سجاد (ع) است و نزد شیعیان جایگاه مهمی دارد.

ایشان نقش بسیار زیادی هم در زمینه تعالیم اسلام در مدینه داشت.

پس از امام سجاد (ع) امامان شیعه بیشترین تلاش خود را برای **ترویج اسلام ، مبارزه با جریان فکری منحرف و تربیت شاگردان توانمند** متمرکز کردند و منظومه ای از معارف اسلامی با عنوان **{ مکتب اهل بیت }** را به وجود آوردند .

امام محمد باقر (ع) و امام جعفر صادق (ع) توانستند نهضت علمی وسیعی را سامان دهند. شاگردان زیادی را در معارف دینی مانند فقه ، حدیث و تفسیر تربیت ، و حقیق مذهب تشیع را روشن کردند .

قیام عباسیان و سقوط امویان

عباسیان یا بنی عباس ← خاندانی منسوب به عباس بن عبدالمطلب ، عموی پیامبر هستند .

با اوج گیری مخالفت و مبارزه با حکومت اموی در اوایل قرن دوم هجری خاندان عباسی شبکه‌ی منظمی از داعیان (مبلغان) را به وجود آورد که به صورت سری فعالیت می‌کنند ← این داعیان کانون فعالیت های خود را مناطق دور از مرکز خلافت؛ به خصوص **خراسان**، که گرفتار درگیری قبیله های **مهاجر عرب** بود، قرار داده بودند.

تبلیغات داعیان عباسی بسیار زیرکانه و حساب شده بود. آنان نخست معایب حکومت بنی امیه و ظلم و ستم امویان را به اهل بیت پیامبر را بیان می کردند و سپس بدون اسم بردن از فرد خاصی، مردم را به حکومت { آل محمد } فرا می خواندند.

دلیل دعوت به آل محمد:

هویت و رهبر واقعی جنبش شناسایی نشود و از تعقیب و مجازات در امان بماند

شیعیان و طرفداران اهل بیت جذب جنبش شوند

نکته: پس از **مرگ هشام بن عبد الملک** و تشدید **اختلاف و نزاع** در خاندان بنی امیه فعالیت شبکه‌ی تبلیغاتی عباسیان به طرز چشمگیری افزایش یافت.

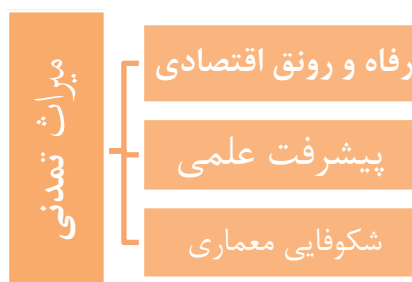
دعوت عباسی به دنبال پیوستن **ابومسلم خراسانی** به جنبش و استقرار او در خراسان، وارد مرحله‌ی سرنوشت سازی شد. ابومسلم سر انجام به فرمان رهبر جنبشی عباسی، هواداران نهضت را فراخواند و **سپاهی** تشکیل داد. افراد این سپاه = شامل **مسلمانان ایرانی و عرب ساکن خراسان** بودند. افراد این سپاه **پرچم های سیاه** را که نشان عباسیان بود بر افراشتند و به **{سیاه جامگان}** مشهور شدند. ابو مسلم با شکست فرمانروایان اموی و فتح شهر های مختلف خراسان و دیگر نواحی، وارد کوفه شد و ابوالعباس سفاح از خاندان عباسی را به خلافت نشانید. وی پس از در هم کوبید بقایای طرفدار بنی امیه، مروان بن محمد، آخرین خلیفه‌ی اموی، را به همراه بسیاری از خاندان دیگر او از میان برداشت.

امویان آندلس

پس از سقوط خلافت اموی یک از نوادگان هشام بن عبد الملک به نام **عبد الرحمان بن معاویه** به شمال آفریقا فرار کرد. او سر انجام موفق شد شهر **قرطبه** در آندلس را تصرف و **حکومت امویان** را در آنجا پایه ریزی کند.

خاندان اموی با سرکوب شورش های داخلی و دفع حملات مسیحیان تا سال ۴۲۲ ق ، به صورت مستقل از خلافت عباسیان ، بر سرزمین آندلس حکومت کردند . پس از آن خاندان های مسلمان دیگری بر سرکار آمدند که اتحاد و انسجام مناسبی نداشتند به همین دلیل اندلس از نظر قدرت سیاسی و نظامی دچار ضعف و انحطاط شد . مسیحیان از این وضعیت استفاده کردند و به تدریج به فرمانروایی مسلمانان بر آن سرزمین پایان دادند .

میراث تمدنی مسلمانان در آندلس

رفاه و رونق اقتصادی

اسپانیا مسلمان سرزمین ثروتمندی بود که شهر های بزرگ و آباد و پرجمعیت داشت . پیرامون این شهر ها را ناحیه روستایی در بر می گرفت که ساکنان آن در رفاه و خوشبختی به سر می بردند. شهر های اندلس مراکز مهم اقتصادی هم بودند و بازار ها و کارگاه های صنعتی متعددی را در خود جای داده بودند. بازرگانی داخلی و خارجی در مسیر های زمینی و دریایی رونق چشمگیری داشت و بازرگانان اندلس ارتباط تجاری گسترده ای را با سرزمین های **حوزه دریای مدیترانه** و دیگر مناطق دور و نزدیک برقرار کرده بودند .

پیشرفت علمی

برجسته ترین میراث اسلامی اندلس در عرصه **علم و اندیشه** تجلی یافت و مسلمانان اندلسی نقش موثر و پویایی را در پیشرفت رشته های گوناگون علم و معارف از قبیل تفسیر ، حدیث ، فقه ، کلام ، ادبیات ، پزشکی ، دارو سازی ، گیاه شناسی ، ریاضیات ، نجوم و مهم تر از همه **فلسفه** ایفا کردند .

به جرعت می توان گفت که بخش زیادی از پیشرفت های علمی اروپاییان در قرن های بعد نتیجه آشنایی آنان با دستاورد های علمی دانشمندان و عالمان مسلمان اندلسی بود .

شکوفایی معماری

اندلس اسلامی در عرصه معماری نیز بسیار شکوفا بود .

-مسجد جامع قرطبه و کاخ الحمراء غرناطه ، دو شاهکار معماری جهان اسلام به شمار می روند .

منابع و ماخذ

دائرة المعارف بزرگ اسلامی / ج ۱۰، زیر نظر کاظم موسوی بجنوردی، تهران، مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی تاریخ اسلام، پژوهش دانشگاه کمبریج، زیر نظر بی. ام. هولت و آن. ک. لمبوتون.

ترجمه احمد، تهران، امیر کبیر، ۱۳۷۷ شهیدی، سید جعفر، تاریخ تحلیلی اسلام تا پایان امویان، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۹۴.

طبری، محمد بن جریر، تاریخ طبری، ترجمه ابوالقاسم یابنده، تهران، اساطیر، ۱۳۵۷.

پاسخ فعالیت ها

(گفت و گو مباحث علمی) صفحه ۵۴

مردم کوفه مسلمانانی ثابت قدم و راسخ نبودند و در مواقع حساس در پشتیبانی از حضرت علی (ع) خودداری می کردند. اما مردم شام چون از ابتدا دست پرورده امویان بودند و نوع اسلام آنها اموی بود در پشتیبانی از معاویه عزم و اراده بیشتری نشان می دادند.

فعالیت ۱

از سمت غرب به شمال و شمال غرب آفریقا، اندلس (اسپانیا)، قبرس و تا نزدیکی قسطنطنیه از طرف شرق هم در ماوراء النهر پیشروی کردند، فتح سمرقند، سیستان و بلوچستان و قسمتی از سرزمین افغانستان و سند (پاکستان امروزی)

فعالیت ۲

۱- شواهد ... : کنار گذاشتن شیوه بیعت با مسلمانان برای خلافت، استفاده از زور و تهدید در رسیدن به حکومت جامعه

اسلامی، اهمیت ندادن به قضاوت ها و نظرات مردم و مخالفان در امر خلافت (غضب خلافت)

۲- نکته ... : حکومت اموی که با اتکا بر زور و غلبه بر مردم به دست آمد و نوعی بیعت در جامعه اسلامی به حساب می آمد.

۳- شواهد دیگر ... : تاکید راویان بر کلمه پادشاهی برای امویان و شخص معاویه به عنوان اولین حاکم اموی- نارضایتی مردم

از این نوع حکومت - نگاه به مردم از منظر یک رئیس و حاکم خود خواه و نه یک فرد هم تراز با سایر مسلمانان.

بحث و گفت و گو (صفحه ۵۷)

هرگاه حکومتی مورد پذیرش مردم جامعه نباشد و نتواند به نیاز های گوناگون مردم پاسخ دهد ، برای سرپوش گذاشتن بر ضعف و ناتوانی های خود در پاسخ به مردم به زور و خشونت متوسل می شود . داشتن پایگاه مردمی و مشارکت مردمی در امر حکومت از میزان خشونت و خطای حاکمان می کاهد و بار مسئولیت های جامعه را بر دوش همگان می گذارد .

فعالیت ۳ (صفحه ۵۸)

۱- ایجاد پیوند برادری بین انصار و مهاجران و نادیده گرفتن از تفاوت های قومی و قبیله ای در راستای آن

۲- ایجاد پیمان نامه عمومی مدینه و التزام تمامی مردم شهر به رعایت آن

۳- جنگ بدر و مبارزه با سران خودخواه و مشترک قریش

۴- زندگی ساده و بدون تشکیلات پیامبر حتی در اوج رهبری جامعه

۵- عدالت در تقسیم بیت المال و در نظر نگرفتن قومیت و نسب افراد

فعالیت ۴ (صفحه ۶۰)

۱- چون یزید بن معاویه پس از حکومت ، آشکارا حقانیت دین اسلام و نبوت پیامبر را نفی می کرد ، احکام دین را زیر پا می گذاشت و آن را نتیجه برتری جویی طایفه بنی هاشم در مقابل بنی امیه می دانست این رفتار او برای مردم آن دوره سرمشقی می شد تا به مکتب اسلام پایبند نمانند . در چنین شرایطی قیام امام حسین اهداف اسلام زدایی حکومت یزید را ناکام گذارد

۲- زیرا معاویه در ابتدا خود را متعهد به پیمان صلحی می دانست که با امام حسین بسته بود و دیگر آن که او در طول مدت زمان داوری خود بسیاری از مخالفان حکومت خود را به صورت های مختلف مثل : تهدید تطمیع یا قتل از مخالفت برداشته و یا از میان برداشته بود به این ترتیب بسیاری از یاران امامان از آنها جدا شده بودند.

صفحه ۱۴

۳- پس از قیام امام حسین علیه السلام امامان شیعه با درک این موضوع که در صورت ادامه قیام های مسلحانه همان یاران اندک خود را هم از دست می دهند شیوه مبارزه خود را تغییر دادند. از سوی دیگر امامان شیعه دریافتند که جامعه اسلام دچار ضعف بنیه فکری، اعتقادی و معنوی شده پس باید به صورت جریان تدریجی و دراز مدت زمینه های تحول بنیادین

را در اندیشه های جامعه فراهم ساخت و به آموزش مردم پرداخت، از این رو دست از قیام برداشتند و نوع مبارزه خود را تغییر دادند .

انسباط و تحیلی تاریخی (صفحه ۶۲)

الف) رهبری قیام های ... : شیعیان ، علویان، و نوادگان و امامان در ادامه جریان غضب خلافت توسط امویان و موروثی کردن خلافت و ستم و خشونت آنها نسبت به شیعیان ، دست به قیام می زدند.

مردم کوفه و موالی ، به خون خواهی از امام حسین (ع) ، قیام توابین و مختار را به راه انداختند . عبدالله بن زبیر به خاطر اختلاف و عدم بیعت با یزید و یا ابن اشعت به دلیل انگیزه شخصی قیام کردند .

ب) قیام های ... : عراق – ایران – حجاز (مکه و مدینه)

پ) ایرانیان در قیام های ... : ایرانیان در قیام های گروه های مختلف ضد اموی شرکت کردند مانند قیام مختار

پرسش هایی برای درک بهتر مطالب درس

- ۱- پس از شهادت امام علی چه کسانی با امام حسن و چه کسانی با معاویه بیعت کردند ؟ معاویه چه اقدامی انجام داد ؟
- ۲- برخورد امویان در برابر دعوت به اسلام چگونه بود ؟
- ۳- نتیجه جنگ رومیان و مسلمانان در زمان خلافت امویان چه بود؟ نشانه ها و آثار تحول در دوره خلافت اموی را بیان کنید .
- ۴- معاویه با تعیین چه کسانی نخستین گام را در جهت موروثی کردن خلافت برداشت ؟
- ۵- چه عواملی موجب ایجاد دو دستگی و زمینه ساز اختلاف و رقابتی درون خلافت امویان شد ؟
- ۶- موالی چه کسانی بودند ؟
- ۷- عرب گرایی امویان چه نتیجه ای داشت ؟
- ۸- منابع در آمد امویان را نام ببرید .
- ۹- تفکر جبر گرایی امویان به چه معناست ؟
- ۱۰- اقدامات عمر بن عبد العزیز را بنویسید .
- ۱۱- مهم ترین نتیجه نهضت امام حسین چه بود ؟
- ۱۲- عباسیان چه کسانی بودند ؟

۱۳- فعالیت های امام سجاد را بنویسید .

۱۴- روش فعالیت داعیان عباسی چگونه بود ؟

۱۵- اقدامات ابو مسلم خراسانی را بنویسید .

۱۶- از چه زمانی فعالیت شبکه تبلیغاتی عباسیان به طرز چشم گیری افزایش یافت ؟

۱۷- سیاه جامگان چه کسانی بودند و رهبر آن چه کسی بود ؟

۱۸- روش خلفای اموی در توزیع درآمد ها چگونه بود ؟

۱۹- مخالفان امویان بیشتر در چه مناطقی بوده اند و از چه گروه هایی تشکیل شده بودند ؟

۲۰- به گواه بسیاری از مورخان و محققان ، کدام نهضت رویدادی عظیم و سرنوشت ساز در تاریخ اسلام بلکه در تاریخ بشر است ؟

پاسخ سوالات :

۱- پس از شهادت حضرت علی (ع) گروهی از مردمان کوفه با امام حسین (ع) به عنوان خلیفه بیعت کردند معاویه نیز در شام خود را خلیفه و امیر المومنین خواند و از مردم آنجا بیعت گرفت .

۲- پس از بعثت پیامبر بنی امیه با سر سختی تمام در برابر دعوت به اسلام ایستادگی کردند و سران آنان یعنی ابوجهل و ابوسفیان رهبر نظامی سیاسی قریش را علیه مسلمانان به دست گرفتند خاندان بنی امیه پس از فتح مکه به ظاهر مسلمان شده اند .

۳- در زمان امویان درگیری و جنگ های زیادی میان مسلمانان و سپاه امپراتوری روم شرقی اتفاق افتاد حتی سپاهیان مسلمان چندین بار شهر قسطنطنیه را از زمین و دریا محاصره کردن اما موفق به فتح آن نشدند .

۴- پسر خود یزید به ولیعهدی

۵- برخی از خلفای اموی همزمان با دو پسر خود به عنوان ولیعهد بیعت می گرفتند این اقدام موجب ایجاد دو دستگی و زمینه ساز اختلاف و رقابتی شد که از درون خلافت امویان را تضعیف کرد .

۶- در زمان حکومت آنان مسلمانان غیر عرب موالی نامیده می شدند.

- ۷- عرب‌گرایی امویان و تحقیر و تبعیض‌هایی که نسبت به مسلمانان غیر عرب به خصوص ایرانیان روا داشتند زمینه‌گرایش آنان را به مخالفان خلافت بنی‌امیه به خصوص اهل بیت پیامبر را فراهم آورد از این رو موالی حضور چشم‌گیری در قیام‌ها و شورش‌های ضد اموی مانند قیام مختار، قیام زید فرزند امام سجاد (ع) و شورش عبدالرحمان بن اشعث داشته‌اند.
- ۸- جزیه خراج و منافع حاصل از فتح سرزمین‌های جدید.
- ۹- بر اساس این فکر تمامی آنچه برای انسان‌ها و جوامع رخ می‌دهد خواست و تقدیر الهی است.
- ۱۰- تصمیم گرفت به کتاب خدا و سنت پیامبر عمل نماید.
- ۱۱- تاثیر فکری فرهنگی سیاسی و اجتماعی به سزای بر جوامع مسلمانان مخصوصاً شیعیان و حتی ملت‌های غیر مسلمان نهاده است.
- ۱۲- عباسیان یا بنی‌عباس منصوب به عباس ابن‌عبدالمطلب عموی پیامبر هستند.
- ۱۳- چهارمین امام شیعه ضمن نگه داشتن نام امام حسین (ع) به بیان هدف‌های قیام کربلا پرداخت.
- ۱۴- نخستین معایت حکومتی بنی‌امیه و ظلم و ستمی را که امویان نسبت به اهل بیت پیامبر مرتکب شده بودند بیان می‌کردند و سپس بدون اسم بردن از فرد خاصی مردم را به حکومت آل محمد فرا می‌خواندند.
- ۱۵- ابومسلم با شکست عاملان اموی و فتح شهرهای مختلف خراسان برخی نواحی دیگر وارد کوفه شد.
- ۱۶- پس از مرگ هشام بن عبدالمملک و تشدید به اختلاف و نزاع در خاندان بنی‌امیه
- ۱۷- ابومسلم سرانجام به فرمان رهبر جنبش عباسی هواداران نهضت را فراخواند و سپاهی تشکیل داد. پرچم‌های سیاه که نشان عباسیان بود برافراشتند و به سیاه‌جامگان معروف شدند.
- ۱۸- خلفای اموی بیت‌المال مسلمانان را همچون خزانه شخصی خود می‌دانستند و در توزیع درآمد‌های عمومی بیشتر منافع شخصی خاندانی قبیله‌ای و قومی خود را در نظر داشتند.
- ۱۹- در سراسر دوران خلافت بنی‌امیه مناطق مختلف جهان اسلام به ویژه عراق، حجاز و ایران صحنه مبارزه و جنبش‌های اعتراضی مخالفان حکومتی بنی‌امیه بود.
- شیعیان و پیروان علی (ع) به همراه موالی و خوارج سه گروه بزرگ مخالفان امویان را تشکیل می‌دادند.
- ۲۰- نهضت عاشورا و شهادت امام حسین (ع) و ۷۲ تن از یاران با وفایش در صحنه کربلا

—سوالات امتحانی پرتکرار:

- ۱- وضعیت امویان در دوران جاهلیت را شرح دهید .
- ۲- نقش امویان در دوران خلافت ابوبکر و عمر را توضیح دهید .
- ۳- بنیان گذار خلافت اموی کیست ؟ امویان چند خلیفه بودند و به چند شاخه تقسیم شده بود ؟
- ۴- هدف امویان از تاسیس نیروی دریایی چه بود ؟
- ۵- نشانه و آثار تحول در دوره خلافت اموی را بیان کنید .
- ۶- سه نمونه از شیوه حکومت عمر بن العزیز اموی را نام ببرید .
- ۷- شیعیان پیروان علی به چه نامی معروف بودند ؟
- ۸- در دوران حکومت مسلمانان در اندلس با چه چیزی همراه بود ؟
- ۹- چگونگی پیروزی عباسیان بر امویان را توضیح دهید .
- ۱۰- دو شاهکار معماری جهان اسلام را در دوران اندلس نام ببرید .

<p>درس: ۷ نام طراح: جواد حبیبی اصل</p>	<p>بسمه تعالی معاونت آموزش متوسطه وزارت آموزش و پرورش دفتر آموزش متوسطه نظری دبیر خانه راهبری کشوری درس تاریخ تولید شده در استان کهگیلویه بویراحمد</p>	<p>محتوای نوشتاری کتاب تاریخ ۲ (از بعثت پیامبر اسلام تا صفویه ۱) سال تحصیلی: ۱۳۹۹-۱۴۰۰</p>
--	--	--

عنوان : جهان اسلام در عصر خلافت عباسی

اهداف یادگیری

با چگونگی شکل گیری خلافت عباسی آشنا شوند.
نقش و جایگاه ایرانیان را در خلافت عباسی بررسی می کنند.
تاثیر شکل گیری خلافت عباسی بر فرهنگ و تمدن اسلامی را بررسی می نمایند .
چگونگی روی کار آمدن فاطمیان و تقابل آنان با خلافت عباسی را مورد بررسی قرار می دهند.

خلافت عباسیان سیاست و حکومت

نارضایتی مسلمانان از بنی امیه در راس آنان ایرانیان و فرصت طلبی عباسیان سرانجام باعث نابودی خلافت اموی و تاسیس خلافت بنی عباس شد.

تقسیم خلافت عباسی :

- دوره نیرومندی و شکوفایی که از ۲۳۲-۱۳۲ به طول انجامید. در این دوره ایرانیان مصدر امور بودند.
- دوره دوم خلافت عباسی از ۶۵۶-۲۳۲ به طول انجامید در این دوره ترکان جای ایرانیان را گرفتند .
پس از آنکه عباسیان به قدرت رسیدند و ایرانیان در راس امور قرار گرفتند تشکیلات **اداری و دیوانی** منظم و منسجمی با **اقتباس از ساسانیان** شکل گرفت .
در دوره عباسی تحت تاثیر عوامل مختلفی مانند آموزه های **قرآن و احادیث** ، **خروج مسلمانان** از شبه جزیره عربستان ، **حضور پیروان و ادیان** دیگر بروز اختلافات دینی در میان مسلمانان و شکل گیری فرقه ها به شکوفایی علمی و فکری کمک کرد .

فاطمیان خاندانی شیعی مذهب و از نوادگان اسماعیل پسر امام جعفر صادق (ع) بود. قدرت گیری آنان در **تونس مصر و شام** را به تصرف در آوردند. این حکومت روابطی **خصومت آمیز** با عباسیان داشت. بادوام ترین دانشگاه دنیای اسلام به نام **الازهر** را بنیان نهاده اند.

استقرار تثبیت خلافت

ابومسلم و سپاهیانش پس از شکست اموی و ورود به **کوفه** با **ابوالعباس سفاح** به عنوان خلیفه مسلمین بیعت کردند. عباسیان بر خویشاوندی خود با پیامبر تاکید داشت. منصور دومین خلیفه عباسی نقش زیادی در تحکیم تثبیت حکومت عباسیان داشت. وی ابومسلم خراسانی را با وجود خدمات بزرگی که به عباسیان کرد وی را به قتل رساند یکی دیگر از اقدامات منصور **بنای شهر بغداد** بود.

تشکیلات اداری

تشکیلات اداری و مالی حکومت اسلامی در زمان پیامبر **بسیار ساده** بود سابقه تشکیلات و نهادهای اداری به زمان **عمر بن خطاب** خلیفه دوم باز می گردند.

در دوره عبدالملک مروان **خط وزبان از عربی به فارسی** برگردانده شد.

تشکیلات اداری و دیوانی دوره عباسیان **منظم و منسجمی** با اقتباس از نظام دیوانی **عهد ساسانیان** شکل گرفت مهمترین دیوان های دوره عباسی عبارتند از: جند - خراج - بیت المال = برید - انشاء - مظالم - حسبه

- ۱-آموزه های قرآن و احادیث پیامبر انگیزه فراوانی در مسلمانان برای جستجوی دانش و علم آموزی ایجاد کرد.
- ۲-خروج مسلمانان از شبه جزیره عربستان و فتح سرزمین هایی مانند **ایران، شام و مصر** که از مراکز علمی و آموزشی گوناگونی برخوردار بودند.
- ۳- حضور پیروان و ادیان دیگر از جمله یهودیان مسیحیان و زردشتیان در کنار مسلمانان موجب شد که پیروان اسلام برای دفاع از باورهای دینی خود در برابر عقاید غیر اسلامی به علوم عقلی بخصوص علم کلام توجه نشان دهند.
- ۴- بروز اختلافات دینی در میان مسلمانان و شکل گیری **فرقه ها و مذاهب** مختلف اسلامی نیز به گسترش **علم کلام** کمک کرد.
- ۶- حمایت مادی و معنوی برخی خلفا و وزیران و دیگر مقام های حکومتی از عالمان و فعالیت های آنان نیز سهم زیادی در رواج و رونق علم و دانش در

زمینه ها و علل شکوفایی علمی و فکری

نهضت علمی و فکری مسلمانان

<p>میان مسلمانان داشت.</p>	<p>اوج گیری فعالیت های علمی و فکری مسلمانان</p>	
<p>با به قدرت رسیدن عباسیان و مشارکت ایرانیان در امور خلافت فعالیت های علمی و فکری مسلمانان به نحوه چشم گیری افزایش یافت مورخان نقش خاندان برمکیان و سهل را در گسترش نهضت علمی و فکری دوران خلافت هارون و مامون بسیار موثر و مهم بر شمردند اندیشمندان و دانشمندان با زبان فرهنگ و قومیت متفاوت در بغداد پایتخت عباسی گرد هم آمده بیت الحکمه و رصد خانه مهمترین مراکز به شمار می رفتند.</p>		
<p>منظور از نهضت ترجمه جنبش اقتباس و انتقال آثار علمی و فرهنگی تمدن های ایران، یونان، مصر، هند به عالم اسلامی و ترجمه آنها به زبان عربی در دوره عباسیان بود. این نهضت از نیمه قرن دوم تا اواخر قرن چهارم شمار زیادی از آثار علمی در موضوع های، فلسفه، پزشکی، ریاضیات، نجوم، موسیقی، کیمیا، گیاه شناسی جانور شناسی سیاست و کشور داری از زبان های پهلوی به عربی ترجمه شد بیت الحکمه در اصل به همین منظور به وجود آمد. مشهورترین این مترجمان به حنین ابن اسحاق، اسحاق بن حنین بنو موسی برادران خوارزمی و خاندان بختیشوع نام برد.</p>	<p>نهضت ترجمه</p>	
<p>یکی از دلایل گسترش علم به خصوص علوم دینی در جامعه اسلامی در دوره خلافت عباسی فعالیت امامان شیعه می باشد این جریان که از دوره امام محمد باقر در خلافت امویان آغاز و تا آغاز غیبت امام زمان (عج) ادامه یافت. مهمترین فعالیت امامان در این دوره ۱- تربیت شاگردان ۲-مقابله با تحریف مبانی دینی و سنت نبوی ۳-حفظ جامعه شیعی ۴- مبارزه با جریانهای انحرافی فکری و فرهنگی در شیعه متمرکز بود. از زمان امام جعفر صادق حرکتی در جامعه اسلامی به عنوان وکالت آغاز شد در دوران امام بعدی به اوج خود رسید وکلای ائمه کسانی بودند که در مکتب اهل بیت آموزش دیده بودند جریان وکالت در دوران غیبت نیز تا مدتی ادامه یافت و در پی آن مرجعیت شیعی شکل گرفت.</p>	<p>نقش علمی و فرهنگی امامان شیعه</p>	

<p>فاطمیان خاندانی از شیعیان اسماعیلی مذهب بود اسماعیلیان در بین خود انشعاباتی یافتند یک گروه آنان اسماعیلیان فاطمی بودند که به استمرار امامت در فرزندان اسماعیل اعتقاد داشتند از این روی خلفای فاطمی خود را از نوادگان اسماعیل پسر پسر امام جعفر (ع) می شمردند .</p>	<p>خلافت فاطمیان</p>	
<p>در شرایطی که خلافت عباسی در سر اشیبی ضعف و انحطاط افتاده بود یکی از نوادگان اسماعیل پسر امام جعفر صادق (ع) به نام عبدالله المهدی حکومتی را در شمال آفریقا تونس و مراکش بنیان نهاد که به خلافت فاطمیان معروف شد پس از مدتی مصر رانیز به تصرف خود در آوردند</p> <p>و شهر قاهره را به عنوان پایتخت خود بنا کردند تا با بغداد رقابت کند. آنان شام را نیز تصرف کردند خلافت فاطمیان در زمان مستنصر به اوج قدرت سیاسی و شکوفایی فرهنگی و اقتصادی رسید . از اواخر دوره حکومت مستنصر حکومت فاطمیان دچار ضعف سیاسی و بحران اقتصادی شد ، حملات پیاپی سلجوقیان به قلمرو فاطمیان و سپس شروع جنگهای صلیبی وضعیت آنان را بدتر کرد این حکومت سرانجام به دست صلاح الدین ایوبی منقرض شد</p>	<p>تاسیس خلافت فاطمیان</p>	<p>فاطمیان</p>
<p>رابطه این دوسلسله مسلمان همواره خصوصت آمیز بود. فاطمیان خلافت عباسیان را به رسمیت نمی شناختند علاوه برآن خلفای فاطمی با تسلط بر منطقه شام و حجاز حکومت عباسیان را به شدت مورد تهدید قرار دادند. فاطمیان مبلغانی به سرزمین هایی چون عراق ، یمن ، و ایران می فرستادند . گسترش دعوت آنان خشم عباسیان را برانگیخت مبلغان اسماعیلیه علاوه بر فعالیتهای تبلیغاتی علیه دشمن خود اقدام به عملیات سیاسی و نظامی می کردند. در مقابل عباسیان نیز با استفاده از توان سیاسی و نظامی حکومت سلجوقیان و دیگر متحدان خود با خلافت فاطمی مقابله می کردند همچنین به ترفندهای متوسل شدند که نشان دهند نسب خلفای فاطمی جعلی و آنان از نسل علی (ع) و فاطمه (س) نیستند.</p>	<p>روابط فاطمیان و عباسیان</p>	

مذهب اسماعیلیه از مذاهب **عقل گرا** بود به همین دلیل برای ترویج اصول و عقاید خود به علوم مختلف از جمله فلسفه و کلام توجه نشان می دادند ، قاهره در روزگار فاطمیان شاهد شکل گیری و فعالیت وسیع و مراکز علمی و آموزشی گوناگون بود با دوام ترین دانشگاههای دنیایی اسلام یعنی **الازهر و دارالعلم الحکمه** در **قاهره** تشکیل و استادان بزرگی به تدریس علوم مختلف از قبیل فقه ، نجوم ، طب ، ادبیات همت گماشته اند. **هدف اساسی** فاطمیان از ایجاد مراکز علمی و آموزشی بزرگ **تربیت عالمان** و داعیان مسلط به تعالیم مذهب اسماعیلی و دیگر معارف بود. اغلب دانش آموختگان این مراکز دانشمندان و عالمان برجسته بودند و کتابهای زیادی در فلسفه ، کلام فقه ، و دیگر علوم تالیف کردند و دعوت اسماعیلی را در درون قلمرو فاطمیان و خارج از آن تا **هندوستان و ماوراءالنهر** گسترش دادند.

فعالیت های علمی و فرهنگی فاطمیان

علاقه خلفای فاطمی به **مظاهر شکوه و جلال** به توسعه هنرهای تزیینی و معماری کمک کرد فاطمیان شهری مختلفی بنا که باشکوه ترین آنها قاهره بود مساجد **جامع الازهر و جامع اقرم** مشهورترین آثار این عصر به شمار می رود.

معماری فاطمیان

هنر که از مظاهر شکوه و جلال بود در دوره فاطمی پر رونق بود **نقاشی شیشه گری** **کاشی کاری ، منبت کاری کاغذ سازی و فلزکاری** اشاره کرد. در برخی هنرها مانند شیشه گری بلور سازی و سفال گری هنرمندان فاطمی شیوه ها جدیدی ابداع کردند. **صنعت پارچه بافی** در زمان فاطمیان رواج زیادی یافت. در دربار فاطمیان خزانه ای مخصوص لباس وجود داشت و دارای **انباری از لباس های** متنوع بود.

هنر و صنایع

به لحاظ سیاسی به خواستهها جامعه توجه و انتظارات گروههای سیاسی را بر آورده نمایند به پیروان و مخالفان دینی بنی عباس آزادی مذهبی اعطاء کنند و سهم آنان را از بیت المال بپردازند اجتماعی عباسیان باید تامین کننده حقوق اجتماعی افراد و گروه های مختلف جامعه می بودند ولی متاسفانه در هر سه زمینه خلاف میل جامعه رفتار کردند علل شکل گیری جنبشهای مختلف در این دوره رویگردانی عباسیان از عمل به وعده هایشان در همین سه زمینه بود

جواب فعالیت ۲ مرکز حکومت بنی امیه دمشق بود که روزگاری دراز زیر فرمانروایی رومیان بود که با ایرانیان رقابت و رابطه خصمانه داشتند ساخت بغداد براساس سنت شهرسازی ایرانی و در نزدیکی مداین تیسفون این معنا را به ذهن می آورد که خلافت عباسی صبغه ایرانی اسلامی یافت و جانشین ساسانیان شد و ایرانیان در تثبیت این حکومت داشتند این امر تا جایی پیش رفت تا جائیکه با طولانی شدن عمر خلافت عباسی بسیاری از مورخان آنان را ساسانیان در کسوت عرب خوانده اند

جواب فعالیت ۳- اگرچه قلمرو مسلمانان در دوره عباسیان در شرق و غرب گسترش یافت ولی در همین دوره به دلیل شکل گیری حکومتهای مختلف جامعه اسلامی یکپارچگی لازم را نداشت این در حالی بود که در دوره امویان جامعه اسلامی یکپارچه بود

فعالیت ۴ تسلط فاطمیان بر مناطق شام و حجاز نشان از برتری سیاسی و نظامی فاطمیان داشت چرا که تسلط بر حجاز به عنوان خاستگاه اسلام همیشه برای حاکمان مسلمان دارای صبغه دینی و مذهبی بود

فعالیت ۵- این توصیف نشان از گستردگی کمی و کیفی معماری قاهره دارد. و بیان کننده میزان رفاه ساکنان قاهره و گسترش مسائل بهداشتی دارد.

فکر کنید پاسخ دهید صفحه ۷۰ بعد از خلیفه معتمد حکومت عباسی روبه ضعف نهاد و در هر دوره ای یکی از حکومتهای ایرانی بر بغداد تسلط می یافت این حکومتها به این دلیل عباسیان را از بین نبردند که به عنوان یک نماد مذهبی باقی بماند و مشروعیت دهنده حکومت ها باشد.

پرسش های نمونه

خلافت عباسیان رابه لحاظ شیوه کسب انتقال و حفظ قدرت با خلافت امویان مقایسه کنید .

هر دو حکومت با توسل به زور قدرت را کسب کردند انتقال قدرت در هر دو حکومت آمیزه ای از روشهای صلح جویانه و گاه خصمانه بوند در هر دو حکومت معمولا قدرت به فرزند یا برادر خلیفه می رسید برای حفظ قدرت به هر روشی چه خصومت آمیز و چه صلح جویانه متوسل می شدند خلافت اموی به دوشاخه سفیانی و مروانی تقسیم شد و اعراب نقش اصلی را در حفظ قدرت امویان داشتند اما عباسیان بعد از آنکه قدرت را به دست آوردند برای حفظ قدرت خود به شیوه های مختلف متوسل شدند در دوره قدرتش مخالفان را سرکوب و از بین می بردند و در دوره ضعفشان با انعطاف دادن لواء و خلعت قدرت خود را حفظ می کردند

۲- اقدامهای مهم منصور را برای تحکیم و تثبیت خلافت عباسیان فهرست کنید .

۱- عموهایش را که مدعی جانشینی سفاح بودند را از خلافت خلع کرد ۲- ابومسلم را با وجود خدمات بزرگی که به عباسیان داشت را کشت ۳ قیامهای دو تن از علویان و قیامهای پردامنه ای را که به خونخواهی ابومسلم شکل گرفتند را سرکوب کرد ۴ تاسیس شهر بغداد در نزدیکی تیسفون

۳ تحلیل وقصاوت خود را از اقدام خلفای عباسی در کشتن ابو مسلم بیان کنید .

ابومسلم نقش زیادی در شکل گیری و تثبیت قدرت عباسیان داشت ولی قدرت روز افزون وی خلیفه عباسی را به وحشت انداخت ابتدا با دادن وعده حکومت مصر خواست که ایشان را از طرفدارانش و مرکز قدرتش یعنی خراسان جدا کند ولی چون ابومسلم نپذیرفت ناچار ایشان رابه قتل رساند و بهای گزافی را برای این اقدام خود پرداخت

۴- نقش خاندان ایرانی سهل را در تحولات سیاسی و فرهنگی دوران مامون شرح دهید.

فضل ابن سهل و حسن ابن سهل که تربیت یافته مکتب برمکیان بودند نقش اساسی در تحولات خلافت در زمان مامون داشتند هارون دو پسرش امین و مامون را به عنوان جانشین انتخاب کرد اما امین مامون را از ولیعهدی کنار زد مامون با تدبیر و شمشیر ایرانی برادرش راشکست داد فضل ابن سهل به عنوان وزیر مامون و حسن ابن سهل به عنوان

حاکم عراق منصوب شدد خلیفه تحت تاثیر فضل ابن سهل پایتخت را از بغداد به مرو منتقل کرد و رنگ سیاه رابه رنگ سبز تبدیل کرد اما حسادت و دشمنی اعراب با خاندان سهل سبب شد مامون پایتخت را از مرو به بغداد انتقال دهد و جامعه سیاه به تن کند وی فضل ابن سهل رابه قتل رساند

۵ مهمترین دستاوردهای خلافت فاطمیان در عرصه علم و آموزش چه بود؟ توضیح دهید.

ایجاد مراکز علمی و آموزشی بزرگ و تشکیل باداوام ترین دانشگاه های اسلامی الازهر و دار العلم بیت الحکمه تربیت عالمان و داعیان برجسته که کتابهای زیادی را در فلسفه کلام و فقه و دیگر علوم تالیف کردند

نمونه سوالات

۱	درستی با نادرستی عبارات زیر را مشخص کنید: الف عباسیان مدعی جعلی بودن نسب خلفای فاطمی بودند . ب بنیانگذار شهر بغداد سفاح خلیفه اول عباسی بود .	۱
۱	در جای خالی کلمه مناسب بنویسید ؟ الف مذهب اسماعیلیه از مذاهب بود . ب علاقه خلفای فاطمی به به توسعه هنرهای معماری و تزئینی کمک کرد .	۲
۱	سوالات چهار گزینه ای: ۱ یکی از مهمترین آثار جریان وکالت که از زمان امام صادق آغاز شد و در دوران غیبت ادامه یافت کدام است ؟ الف شکل گیری مرجعیت شیعه ب عدم همکاری شیعیان با خلافت عباسی ج شدت یافتن مقابله با تحریف دین و سنت های نبوی د آمادگی شیعیان برای اقدام نظامی علیه خلافت عباسی ۲- دوره امامت امام رضا امام هشتم شیعیان همزمان با دوران خلافت و بود ؟ الف (سفاح- منصور (ب) امین - مامون (ج) هارون - مامون (د) هارون - امین ۳- کدام حکومت ایرانی به همراه عباسیان با فاطمیان مقابله می کرد ؟ الف (سلجوقیان (ب) زیاریان (ج) صفاریان (د) طاهریان ۴- با پایان گرفتن حکومت اداره امور از دست وزیران ایرانی خارج و حکومت عباسیان رو به ضعف گذاشت ؟ الف (هارون (ب) امین (ج) منصور (د) مامون	۳

۱	امین هارون عبدالملک مروان عمر منصور	پاسخ مناسب را انتخاب کنید دو مورد اضافی است؟ ۱- کدام خلیفه عباسی اداره امور رابه یحیی پسر خالد برمکی سپرد؟ ۲- برگرداندن خط و زبان از فارسی به عربی در زمان کدام خلیفه اموی بود؟ ۳- پیشینه تاسیس دیوان در دوران اسلامی به خلافت چه کسی بر می گردد؟ ۴- کدام خلیفه عباسی شهر بغداد را براساس سنت شهرسازی ایرانی تاسیس کرد	۴
۱/۵		سه تا از اقدامات مهم منصور برای تحکیم خلافت عباسی را نام ببرید .	۵
۱		مترجمان معروف بیت الحکمه را نام ببرید .	۶
۱/۵		نقش خاندان سهل در تحولات سیاسی دوره مامون را شرح دهید .	
۱		هدف اساسی فاطمیان از ایجاد مراکز علمی و آموزشی بزرگ چه بود؟	
۱		چرا منصور ابومسلم را با وجود خدمات بزرگ به قتل رساند؟	

<p>درس: ۸ نام طراح: آریوبرزن حبیبی اصل</p>	<p>بسمه تعالی معاونت آموزش متوسطه وزارت آموزش و پرورش دفتر آموزش متوسطه نظری دبیرخانه راهبری کشوری درس تاریخ تولید شده در استان کهگیلویه و بویراحمد</p>	<p>محتوای نوشتاری کتاب تاریخ ۲ (از بعثت پیامبر اسلام تا صفویه) سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹</p>
--	---	---

عنوان : اسلام در ایران، زمینه های ظهور تمدن ایرانی-اسلامی

اهداف یادگیری :

- ۱- با چگونگی و دلایل فتح ایران توسط اعراب مسلمان آشنا می شوند.
- ۲- وضعیت ایران در دوره حکومت اعراب بر ایران را بررسی می کنند.
- ۳- با جنبش های ایرانیان در دو قرن نخست هجری آشنا می شوند
- ۴- با روند اسلام پذیری ایرانیان آشنا می شوند.

چکیده نکات مهم درس در قالب جمله های کوتاه به زبان ساده :

- ۱- اعراب مسلمان با استفاده از وضعیت نابسامان سیاسی و اجتماعی ایران به این کشور حمله می کنند
- ۲- ایران به دلیل اوضاع نابسامان سیاسی و اجتماعی در مقابل اعراب شکست می خورد
- ۳- ایران به مدت دو قرن تحت سیطره حکومت خلفا قرار می گیرد
- ۴- روند اسلام پذیری ایرانیان تدریجی انجام گرفت
- ۵- برخی بی عدالتی ها و ظلم های حکومت های بنی امیه و بنی عباس منجر به شکل گیری قیام ها و جنبش های در بین ایرانیان شد.

توضیح درس:

ساسانیان و اعراب: در دوران باستان قبایل بیابانگرد اعراب مشکلاتی را برای حکومت های ایرانی به وجود می آوردند. از این رود دولت ساسانیان پادگان های شهرهایی در مرزها ایجاد کرد و دولت های دست نشانده ای مثل آل منذر (لخمیان) در حیره سرکار آورد تا جلوی حمله اعراب را بگیرد. بحرین و یمن جزو ایران بودند و در زمان انوشیروان یمن نیز به تصرف ایران درآمد.

وضع ایران در آستانه حمله اعراب: اوضاع ایران به چند دلیل در آستانه حمله اعراب نابسامان بود:

۱- جنگ های پی در پی و پرخرج باروم

۲- نبردهای پی در پی بابیانگردان در شرق

۳- اختلاف و نزاع بزرگان و اشراف

وضع اجتماعی ایران نیز به چند دلیل نابسامان بود:

۱- جدایی و فاصله طبقات اجتماعی از هم

۲- اختلافات مذهبی و سرکوب مخالفان دین رسمی، تنگ نظری موبدان و دخالت آنان در امور کشور

۳- شیوع مرگبار طاعون

۴- طغیان شدید دجله و فرات و شکستن سدها که موجب آسیب به کشاورزی شد.

حادثه های دیگری نیز رخ داد که به نفع اعراب بود از جمله **برداشتن دولت آل مندر** توسط خسرو پرویز و شکست دسته

ای از سپاهیان **ساسانی از اعراب** که قدرت و عظمت ساسانیان را در مقابل اعراب فروریخت.

نخستین برخوردها: خسرو پرویز توسط حضرت محمد (ص) به اسلام دعوت شد ولی وی دعوت پیامبر را نپذیرفت و به

بازان حاکم ایرانی یمن دستور داد تا پیامبر را دستگیر کند و به پایتخت ایران یعنی **تیسفون** بفرستد. وقتی

پیامبر خبر کشته شدن خسرو پرویز را به بازان داد، او و دیگر همراهان مسلمانش شدند. علاوه بر یمن اسلام به بحرین

و عمان نیز در زمان پیامبر راه یافت.

حمله اعراب مسلمان به ایران: اعراب در زمان ابوبکر به منطقه **سواد** حمله کردند ولی حملات جدی آنها در زمان عمر

خلیفه دوم انجام گرفت.

در مجموع جنگ های زیر بین ایرانیان و اعراب در گرفت:

- **نبرد جسر پاپل (۱۳ق):** ایران توانستند اعراب را شکست دهند و بیشتر متصرفات آنان را پس گرفتند.

- **نبرد قادسیه (۱۴ق):** ایرانیان به شدت شکست خوردند و تیسفون در سال (۱۶ق) تسخیر شد.

علل شکست ایرانیان در این جنگ:

۱- اختلاف های داخلی ۲- نامیدی رستم فرخزاد فرمانده سپاه ایران ۳- همکاری برخی دهقانان ایرانی و قبیله های عرب ساکن ایران ۴- تقویت روحیه اعراب از شنیدن خبر پیروزی بروم

- **نبرد جلول (۱۶ق):** باقیمانده سپاه ساسانی شکست خورد و بسیاری از آنان کشته شدند.

- **نبرد نهاوند (۲۱ق):** ایران شکست خورد و سپاهیان مسلمان در ایران نفوذ کردند و تا زمان عثمان بیشتر شهرها و ولایات ایران رابه جنگ یاصح گشودند. این جنگ چنان اهمیت داشت که اعراب آن **رافتح الفتوح** نامیدند. ساکنان برخی شهرها مثل همدان، ری، فارس مخصوصاً استخر علییه اعراب شوریدند ولی به دلیل **عدم هماهنگی** شکست خوردند.

دو قرن حکومت اعراب بر ایران:

الف) عصر خلفای نخستین: پس از فتح شهرها خلیفه فردی را از فرماندهان سپاه، سران قبیله ها و یا صحابه به حکومت آنجای فرستاد. چون اعراب تجربه ای در حکومت نداشتند این امور در اختیار ایرانیان بود: **اداره امور دیوانی - محاسبه و دریافت مالیات ها توسط دبیران و دهقانان** ایرانی انجام می گرفت - دفترهای دیوانی به **خط و زبان پهلوی** نوشته می شد - سکه های ضرب شده توسط ساسانیان همچنان در گردش بود.

ب) دوره خلافت امویان:

- در زمان بنی امیه مناطق ایران تحت فرمان و نظارت والی عراق اداره می شد.
- از جمله والیان اموی ایران و عراق می توان این افراد نام برد: **زیاد بن ابیه** و پسرش **عبیدالله - حجاج بن یوسف ثقفی - یوسف بن عمر**. در زمان این والیان ظلم و ستم زیادی بر ایرانیان انجام گرفت.

- مهاجرت اعراب به ایران: در دوره بنی امیه اعراب زیادی برای **تحکیم سلطه** خود به ایران مهاجرت کردند و به همان شکل بادیه نشینی در اطراف شهرها و روستاها سکنی گزیدند. مهاجرت آنها برای ایرانیان خوشایند نبود و در برخی شهرها مثل **قم** با ایشان **درگیر شدند**. به تدریج **همزیستی مسالمت آمیز** بین اعراب مهاجر و ایرانیان شکل گرفت و کم کم جذب فرهنگ ایران شدند. در زمینه های تجارت، کشاورزی، فرهنگی و اجتماعی همکاری هایی بین ایشان شکل گرفت.

پ) **عصر خلافت عباسیان:** در دوره عباسیان به دلیل **انتقال پایتخت از دمشق به بغداد** اوضاع سیاسی و اجتماعی به نفع

ایرانیان تغییر کرد. برخی از سیاستمداران و دیوان سالاران ایرانی به مناصب سیاسی و نظامی **مانند وزارت، فرماندهی سپاه و حکومت مناطق** دست یافتند. اینان از نفوذ خود برای ترقی جایگاه ایران و ایرانیان در دستگاه خلافت استفاده کردند.

تداوم سلطه اعراب بر ایران و برخی **اقدامات عباسیان** زمینه ناخشنودی و مخالفت ایرانیان را فراهم کرد.

جنبش های ایرانیان در دو قرن نخست هجری

الف) جنبش های دوران خلافت امویان: **دلیل قیام ایرانیان**: خلافت اموی عرب گرا بود و با غیر عرب ها به خشونت و نفرت رفتاری کرد و ایشان را تحقیر می کرد از این رو ایرانیان قیام می کردند.

ابعاد قیام های ایرانیان در زمان امویان :

۱- **سیاسی-نظامی**: چون ایرانیان از بیدادگری امویان نسبت به خود و اهل بیت رسول خدابه ستوه آمده بودند به قیام های ضداموی پیوستند (در درس ۶) نتیجه این قیام ها سقوط بنی امیه بود.

۲- **جنبش اجتماعی-فرهنگی**: گروهی از اندیشمندان، شاعران و نویسندگان ایرانی با استناد به آیات قرآن و روایات پیامبر، بر برابری تمامی اقوام تاکید می کردند. عده ای نیز افراط کردند و با مقایسه زندگی ایرانیان در باستان با اعراب جاهلیت، قوم عرب را تحقیر می کردند که اینان به **شعوبیان** معروف شدند.

ب) **جنبش های عصر خلافت عباسیان**: **دلایل** قیام های ایرانیان در این دوره رامی توان به شرح زیر نام برد:

۱- تداوم سلطه اعراب ۲- خلفای عباسی در قتل ابوسلمه خلال و ابومسلم، نابودی خاندان سهل و برمکیان ۳- سختگیری و ستم به شیعیان و اهل بیت پیامبر

مهمترین جنبش ها به **خونخواهی ابومسلم** و یا تکریم خاطر او انجام گرفت.

رهبران این جنبش ها دارای ترکیبی از **عقاید دینی و فلسفی اسلامی و غیر اسلامی** مانند **زرتشتی، مانوی و مزدکی** بودند. هر چند این قیام ها سرکوب شد ولی سلطه خلفای عباسی را بر مناطق شرقی ایران از جمله **خراسان** سست کرد و زمینه مناسبی برای **شکل گیری سلسله های ایرانی** در آن مناطق فراهم کرد.

اسلام پذیری ایرانیان

روند اسلام آوردن مردم ایران : روند پذیرش اسلام ابتدا **تدریجی و کند** بود. در قادسیه دسته ای از سپاه ایران مسلمان

شدند. ساکنان شهرپادگان قزوین یکجاسلمان شدند. دردوران خلافت اموی به دلیل رفتار غیراسلامی برخی حکام اموی، قراردادن مسلمانان غیرعرب در ردیف موالی و محروم کردن آنان از پاره ای حقوق اجتماعی و گرفتن جزیه از نومسلمانان کند بود. دردوره عباسی به دنبال بهبود موقعیت سیاسی واجتماعی ایرانیان گرایش به اسلام شتاب گرفت و باروی کارآمدن سلسله های ایرانی بیشتر ایرانیان مسلمان شدند.

عوامل موثر در اسلام آوردن مردم ایران

از عوامل موثر در اسلام آوردن مردم ایران می توان به موارد زیر اشاره کرد:

- الف) پیام برابری و برادری اسلام و سادگی مناسک و آداب اسلامی باعث جذابیت این دین برای ایرانیان شد
- ب) درک و پذیرش جهان بینی توحیدی و پیام مکتب اسلام برای ساکنان ایران، که خود زردشتی مسیحی و یهودی و یکتاپرست و معتقد به بهشت و جهنم و ظهور منجی بودند چندان دشوار و ناخوشایند نبود.
- پ) مهاجرت گسترده اعراب به ایران زمینه ساز آشنایی تدریجی ایرانیان با اسلام و گرویدن به آن شد.
- د) سادات علوی و شیعیانی که برای نجات از ظلم امویان و عباسیان به ایران پناه آوردند نقش زیادی در مسلمان شدن ایرانیان داشتند. ساکنان شهرهای قم، مازندران و گیلان به این وسیله مسلمان شدند.
- و) حضور امام رضا (ع) و امامزادگان در ایران نیز در اسلام آوردن ایرانیان تاثیر داشت.

فعالیت ها:

جواب فعالیت ۱ صفحه ۸۲ منظوریان پیشرفت فوق العاده اعراب نسبت به زمان جاهلیت در مقایسه با ایران باستان

بود. اسلام توانست اعراب را متحد کند و به ایشان شجاعت و انگیزه بالا برای شهادت و رسیدن به هدف دهد.

جواب فعالیت ۲ صفحه ۸۳ الف) ایرانیان برای حفظ جان و مال و زمین و دین خود باید جزیه (نوعی مالیات) بدهند و از اعراب

پذیرایی کنند و اعراب نیز از قتل ایشان بگذرند- ایرانیان باید به اعراب خراج دهند و اعراب نیز جانشان را تضمین

کنند و آتشکده ها را تخریب نکنند.

ب) این تعهدات نشان می دهد که اعراب بیشتر به دنبال ثروت و غارت ایرانیان بودند و همچنین ایرانیان را به عنوان اهل

کتاب پذیرفته بودند.

۱- این جنبش هامتاثرازانديشه های ادیان ایران باستان مخصوصاً زردشت بود

۲- بهانه این جنبش هابیشتر خونخواهی ابومسلم بود.

جواب فعالیت ۴ صفحه ۸۷ روندمسلمان شدن مردم فارس تدریجی بود و در قرون اولیه هجری هنوز مردم فارس بر دین خود بودند.

جواب پرسش های نمونه:

۱- زمینه های سیاسی شکست حکومت ساسانیان از اعراب مسلمان را شرح دهید. اوضاع سیاسی ایران به چند دلیل

در آستانه حمله اعراب نابسامان بود: ۱- جنگ های پی در پی و پرخرج باروم ۲- نبردهای پی در پی بابایانگردان

در شرق ۳- اختلاف و نزاع بزرگان و اشراف

۲- روند فتح ایران پس از جنگ نهاوند چگونه پیش رفت؟ ایران در این جنگ شکست خورد و سپاهیان مسلمان در ایران

نفوذ کردند و تا زمان عثمان بیشتر شهرها و ولایات ایران رابه جنگ یاصح گشودند. این جنگ چنان اهمیت داشت که

اعراب آن رافتح الفتوح نامیدند. ساکنان برخی شهرها مثل همدان، ری، فارس مخصوصاً استخر علیه اعراب شوریدند ولی

به دلیل عدم هماهنگی شکست خوردند.

۳- علل جنبش های اجتماعی و سیاسی ایرانیان را در دوران خلافت امویان توضیح دهید. از نظر سیاسی چون ایرانیان

از بیدادگری امویان نسبت به خود و اهل بیت رسول خدابه ستوه آمده بودند به قیام های ضداموی پیوستند

از نظر اجتماعی نیز گروهی از اندیشمندان، شاعران و نویسندگان ایرانی با استناد به آیات قرآن و روایات پیامبر بر برابری اقوام

تاکیدی کردند. عده ای نیز افراط کردند و با مقایسه زندگی ایانیان در باستان با اعراب جاهلیت، قوم عرب را تحقیر می

کردند که ایشان به شعوبیان معروف شدند

۴- چرا روند اسلام پذیری ایرانیان در سده نخست هجری کند بود؟ روند پذیرش اسلام ابتداتدریجی و کند بود. در قادیسیه

دسته ای از سپاه ایران مسلمان شدند. ساکنان شهر پادگان قزوین یکجام مسلمان شدند. در دوران خلافت اموی به دلیل

رفتار غیر اسلامی برخی حکام اموی، قراردادن مسلمانان غیر عرب در ردیف موالی و محروم کردن آنان از پاره ای حقوق

<p>درس : ۹ نام طراح : جواد حبیبی اصل</p>	<p>بسمی تعالی معاونت آموزش متوسطه وزارت آموزش پرورش دفتر آموزش متوسطه نظری دبیر خانه راهبری کشوری درس تاریخ تولید شده در استان کهگیلویه بویراحمد</p>	<p>محتوای نوشتاری کتاب تاریخ ۲ (از بعثت پیامبر اسلام تا پایان صفویه) سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹</p>
--	--	---

عنوان: ظهور و گسترش تمدن ایرانی - اسلامی

اهداف یادگیری :

- ۱- با چگونگی شکل گیری حکومت‌های ایرانی بعد از اسلام آشنا شوند
 - ۲- آثار و پیامد تشکیل حکومت‌های ایرانی بر وضعیت سیاسی اجتماعی اقتصادی مذهبی برجامعه ایرانی را بررسی می کنند
- تاثیر شکل گیری حکومت‌های ایرانی بعد از اسلام را بر فرهنگ و تمدن ایرانی بررسی می نمایند.

نکات مهم درس.

- ۱- نارضایتی ایرانیان از سلطه اعراب و از میان برداشتن نخبگان صاحب نفوذ ایرانی (ابومسلم، برمکیان ، ال سهل) زمینه را برای تغییر اوضاع سیاسی در ایران فراهم کرد.
- ۲- نخستین حکومت های ایرانی بعد از اسلام در جاهایی (خراسان، سیستان ، طبرستان) شکل گرفتند که فاصله زیادی از عراق «بغداد» مقرر خلافت عباسی داشتند .
- ۳- شیوه کسب قدرت نخستین سلسله های ایرانی بعد از اسلام متفاوت و میزان مشروعیت و پذیرش مردمی آنان بستگی به رابطه با خلیفه داشت.
- ۴- با شکل گیری حکومت های ایرانی اقتصاد، تجارت و شهرنشینی رونق و شکوفا شد. در همین زمان تجارت دریایی رونق زیادی یافت.
- ۵- با شکل گیری حکومت های ایرانی، خصوصاً سامانیان، فرهنگ و تمدن ایرانی، بعد از دوره رکود، حیاتی دوباره یافت و علم و فرهنگ به تحول و پیشرفت عظیمی دست یافت.

سلسله های ایرانی مسلمان

الف) زمینه های تأسیس

فعالیت ها و مبارزات سیاسی، اجتماعی ایرانیان زمینه را برای تغییرات سیاسی فراهم آورد، سرآغاز این تغییرات زمانی بود که **طاهر بن حسین** معروف به **ذوالیمینین** از سوی خلیفه عباسی به حکومت خراسان منصوب شد. بعد از آن سلسله های دیگر ایرانی چون صفاریان، سامانیان، علویان طبرستان، و آل بویه روی کار آمدند. مهمترین دستاوردهای این حکومت ها توسعه تمدن ایرانی و گسترش علم و دانش می باشد.

<p>فعالیت ها و مبارزات سیاسی اجتماعی و فرهنگی ایرانیان در دو قرن نخست هجری زمینه را برای شکل گیری سلسله های ایرانی و در پی آن تغییر اوضاع سیاسی ایران در سده های سوم و چهارم هجری فراهم آورد. تشدید جنبش های ضد خلافت در ایران مامون را متوجه این نکته کرد که باید تغییری در شیوه اداره قلمرو خلافت ایجاد کند. از این روی حکومت خراسان را به طاهر سردار ایرانی خود سپرد پس از طاهر حکومت در خاندان وی موروثی شد بدین ترتیب نخستین سلسله های ایرانی ایجاد شد.</p>	<p>الف) زمینه های تأسیس</p>	
<p>دودمان های زمین دار خراسان و ماوراء النهر این دو سلسله را تأسیس کردند خاستگاه دهقانی داشتند که نقش مهمی در حفظ و انتقال فرهنگ ایرانی از دوره باستان به دوره اسلامی ایفا کردند.</p>	<p>طاهریان و سامانیان</p>	<p>ب) خاستگاه اجتماعی و جغرافیایی</p>
<p>حسن ابن زید بنیانگذار حکومت علویان طبرستان از سادات شیعه مذهب علوی بود که برای رهایی از ظلم خلفای عباسی به ایران خصوصاً طبرستان آمدند و با رفتار پسندیده خود مورد توجه ساکنان دیلم و گیلان قرار گرفتند و موفق به تشکیل حکومت شدند.</p>	<p>علویان طبرستان</p>	

در بررسی حکومت های ایرانی بعد از اسلام چند مسئله حائز اهمیت است

<p>بنیان گذاران این سلسله ها از مردم عادی بودند. یعقوب لیث صفاری رویگر زاده ای از دهی به نام قرنین سیستان بود. فعالیت خود را با شرکت در گروه عیاران و جوانمردان سیستان و جنگ علیه خوارج آنجا آغاز کرد آغاز کرد .</p> <p>بویه پدر (علی حسن و احمد) از اهالی دیلم شغل صیادی را رها کرد و به همراه پسرانش حرفه نظامی گری را برگزید .</p>	<p>صفاریان و آل بویه</p>			
<p>به فرمان خلیفه قدرت را به دست گرفتند و بجای امراء با تأیید خلیفه ممکن بود</p>	<p>به فرمان خلیفه</p>	<p>پ (شیوه کسب قدرت)</p>		
<p>بنیان گذار سلسله های صفاری (یعقوب لیث) علویان طبرستان (حسن ابن زید) زیاریان مرداویج و پسران بویه (علی حسن احمد بدون اجازه و تأیید خلیفه قدرت را به دست گرفتند</p>	<p>بدون اجازه و تأیید خلیفه</p>		<p>ت (روابط با خلیفه عباس)</p>	
<p>طاهریان و سامانیان از خلیفه عباسی اطاعت ظاهری داشتند و با دشمنان خلیفه ، علویان طبرستان و خوارج سر ستیز داشتند. اطاعت از خلیفه سبب مقبولیت عامه آنها شده بود با این وجود در امور داخلی خود مستقل بودند</p>	<p>اطاعت از خلیفه</p>	<p>ت (روابط با خلیفه عباس)</p>		
<p>رابطه علویان طبرستان با خلافت همواره خصومت آمیز بود. زیرا اینان که از سادات علوی بودند خود مدعی خلافت بودند و عباسیان را غاصب می دانستند. بیشتر ایام حکومت آنان به جنگ با سپاهیان خلیفه و متحدان خلافت ، طاهریان و سامانیان ، سپری شد.</p>	<p>خصومت آمیز</p>			<p>ت (روابط با خلیفه عباس)</p>
<p>رابطه صفاریان و زیاریان با خلیفه عباسی دارای فراز و نشیب بود یعنی یعقوب لیث و مرداویج خواستار نابودی دستگاه خلافت بودند ولی جانشینانشان روش مسالمت آمیزی نسبت به دستگاه خلافت در پیش گرفتند هر چند که حمایت خلیفه از اسماعیل سامانی سبب شکست</p>	<p>دارای فراز نشیب</p>			

<p>عمرولیث در نهایت قتل این امیر صفاری شد.</p>				
<p>احمد یکی از موسسان حکومت ال بویه با مشاهده اوضاع آشفته بغداد به عراق لشکر کشی کرد بیش از یک قرن خلافت عباسی را تحت سلطه خود در آورد.</p>	<p>تسلط بر دستگاہ خلافت</p>			
<p>۱- کاهش زوال تدریجی سلطه سیاسی و نظامی خلفای عباسی بر ایران ۲- اداره امور مناطق مختلف ایران در اختیار کار گزاران ایرانی قرار گرفت ۳- ایجاد آرامش نسبی، کاهش آشوب ها و جنبش های سیاسی مذهبی ۴- رقابت و ستیز امیران ایرانی به خاطر تمایلات توسعه طلبانه یا تشویق و تحریک خلفای عباسی</p>	<p>سیاسی - اجتماعی</p>	<p>آثار و پیامدها</p>		
<p>با ایجاد امنیت و آرامش نسبی و قرار گرفتن زمام کارها به دست امیران و وزیران با تدبیر ایرانی و علاقه مفرط به عمران آبادی و استقرار نظام دیوانی منظم و منسجم سبب شده کشاورزی و تجارت و صنعت رشد چشم گیری یابد و شهر نشینی گسترش یابد. بخارا، نیشابور، اصفهان و شیراز ری و همدان از جمله شهرهای بزرگ آن عصر بودند.</p>	<p>اقتصادی</p>			
<p>با تشکیل سلسله های ایرانی روند اسلام پذیری ایرانیان شتاب بیشتری گرفت. سلسله های علویان طبرستان و ال بویه نقش زیادی در گسترش تشیع داشتند. مراسم عزاداری عاشورا و جشن عید غدیر باشکوه برگزار می شد. حرم امامان شیعه بازسازی و سنت زیارت رو به گسترش نهاد.</p>	<p>مذهبی</p>			

فرهنگ و تمدن

الف) زبان فارسی

با ورود اسلام به ایران زبان عربی زبان حکومت و دین شد، اما زبان فارسی دری که در واقع صورت تحول یافته فارسی

(میانه) پهلوی بود در میان عامه مردم و در بیشتر سرزمین های ایرانی رواج داشت ترجمه **تفسیر طبری**، **تاریخ بلعمی** و **کتاب جغرافیایی حدود العالم من المشرق الی المغرب** مشهورترین تالیفات به فارسی در این دوره هستند. یعقوب لیث شاعران رابه سرودن شعر فارسی تشویق می کرد. در عصر سامانیان زبان و ادب فارسی تحول چشم گیری یافت. **رودکی** پدر شعر فارسی در دوره سامانیان می زیست.

(ب) علم و آموزش

در قرون اول و دوم هجری ایرانیان نقش فعالی در تحولات علمی و فکری و فرهنگی ایفا کردند و در **تدوین** بسیاری از رشته های گوناگون علوم پیشگام بوده اند. در سده های سوم تا پنجم هجری با تشکیل سلسله های ایرانی فعالیت های علمی فکری ایرانیان دو چندان شد و دانشمندان بزرگی پا به عرصه نهاده اند. امیران و وزیران فرهنگ پرور این سلسله ها از یک سو **عالمان** را مورد **حمایت مادی و معنوی** قرار می داده اند، از سوی دیگر با **مدارا و اجتناب از تعصب و تنگ نظری** شرایطی را فراهم آوردند که اهل علم و اندیشمندان پیروان مذاهب و دین های مختلف در **امنیت و آسایش** کامل فعالیت کنند.

نام علم	دانشمندان	توضیحات
معارف اسلامی	محمد ابن حسن توسی ، محمد ابن یعقوب کلینی	از ابتدای ورود اسلام به ایران برخی از ایرانیان که مسلمان شدند به تدوین و ترویج معارف اسلامی پرداختند.
فلسفه	ابونصر محمد فارابی ، ابوعلی سینا	فلسفه همواره با فرهنگ این سرزمین عجین بوده است در ایران دوران اسلامی فلسفه از شکوفایی فوق العاده ای برخوردار بود.
ریاضیات نجوم	ابوریحان بیرونی	ریاضیات ونجوم از جمله علمی بود که از تمدن ایران وسایر تمدن های باستانی انتقال یافته بود.
پزشکی و داروسازی	جرجیس بن جبرائیل ، محمد ابن زکریای رازی، ابوعلی سینا	دانش پزشکی ایرانیان باستان از طریق مدرسه جندی شاپور به دوره اسلامی انتقال یافت.
سایر علوم و فنون		علمی مانند تاریخ جغرافیا ادبیات فیزیک شیمی نیز رواج و رونق داشت.

پ) توسعه دریانوردی و تجارت دریایی

هنگام سقوط ساسانیان بنادر دریایی ایران در سواحل خلیج فارس و دریای عمان و دریای سرخ پر رونق بودند. در قرون نخستین هجری در نتیجه گسترش ویکپارچگی جغرافیای جهان اسلام تجارت در مسیرهای زمینی و دریایی توسعه چشمگیری یافت. در فاصله سده های سوم تا پنجم هجری که همزمان با شکل گیری حکومت های ایرانی بود «خصوصاً دوره ال بویه» تجارت دریایی خلیج فارس با هندوستان چین جنوب شرقی آسیا و حوزه شرقی آفریقا گسترش یافت و دریانوردان ایرانی به سرزمین های مذکور راه یافت.

جواب فکر کنید پاسخ دهید:

فکر کنیم پاسخ دهیم صفحه ۹۱

چون حکومت های ایران باستان مدعی بودند که دارای فره ایزدی هستند این فره ای ایزدی از هخامنشیان به اشکانیان و از اشکانیان به ساسانیان می رسید. حکومت های ایرانی بعد از اسلام با انتساب خود به ساسانیان مدعی بودند که دارای فره ایزدی (ظل الله فی الارض) هستند و در واقع با این ادعا به نوعی به حکومت خود مشروعیت می دادند.

فکر کنیم پاسخ دهیم صفحه ۹۳

چون اکثر جهان اسلام سنی مذهب بودند و خلافت عباسی سنی اهل سنت بود و ممکن بود حکومت ال بویه شیعه مذهب مورد قبول عامه قرار نگیرد از این روی با حفظ خلافت عباسی در واقع مشروعیت خود را حفظ کردند. فعالیت ۲ صفحه ۹۲ یعقوب حکومت خود را از طریق استیلاء یعنی با تکیه به شمشیر به دست آورد و خلافت عباسی را قبول نداشت.

فعالیت ۳ صفحه ۹۲

بعد از آنکه در جنگ دیر العاقول یعقوب از خلیفه شکست خورد خلیفه قاصدی رابه پیش وی فرستاد تا از یعقوب دلجویی کند ولی یعقوب با برشمردن خیانت عباسیان به ایشان گوشزد کرد که عباسیان قابل اعتماد نیستند

پاسخ پرسش های نمونه:

۱- زمینه های سیاسی و اجتماعی شکل گیری حکومت های ایرانی را در سده های سوم و چهارم هجری را توضیح دهید. فعالیت های مبارزات سیاسی اجتماعی و فرهنگی ایرانیان در قرن سوم و چهارم هجری سر آغاز این تغییر هنگامی

بود که طاهر بن حسین مشهور به ذوالیمینین از سوی مامون خلیفه عباسی به حکومت خراسان منصوب شد از این روی حکومت خراسان رابه طاهر سردار ایرانی خود سپرد پس از طاهر حکومت خراسان در خاندان او موروثی شد و بدین گونه نخستین سلسله مسلمان ایرانی شکل گرفت.

۲- حکومت های طاهریان و سامانیان را با سلسله های صفاریان و آل بویه از نظر نحوه به قدرت رسیدن و نوع رابطه با خلافت عباسی مقایسه کنید؟

طاهریان و سامانیان خاستگاه دهقانی داشتند و با فرمان خلیفه عباسی به حکومت رسیدند امیران سلسله های طاهری و سامانی عموماً نسبت به خلفای بنی عباس اظهار اطاعت ظاهری می کردند صفاریان و آل بویه بدون اجازه و تائید خلیفه قدرت رابه دست گرفتند رابطه خلفای عباسی و زیاریان در ابتدا خصمانه بود بعد از مرگ مرداویش وضعیت تغییر کرد آل بویه نیز بر دستگاه خلافت استیلاء یافتند و خلفای عباسی را عزل و نصب می کردند

۳- پیامد سیاسی و اجتماعی تاسیس حکومت های ایرانی مسلمان در سده های سوم تا پنجم هجری را تجزیه و تحلیل کنید؟

کاهش زوال تدریجی سلطه سیاسی و نظامی خلفای عباسی بر ایران ۲- اداره امور منطق مختلف ایران در اختیار کار گزاران ایرانی قرار گرفت ۳- ایجاد آرامش نسبی کاهش آشوب ها و جنبش های سیاسی مذهبی ۴- رقابت و ستیز امیران ایرانی به خاطر تمایلات توسعه طلبانه یا تشویق و تحریک خلفای عباسی

۴- نقش سلسله های ایرانی را در پیشرفت و شکوفایی علوم و معارف اسلامی در سده های سوم تا پنجم هجری را شرح دهید؟

با تشکیل حکومت های ایرانی روند اسلام گرایی ایرانیان شتاب بیشتری گرفت پس از آنکه در سده های سوم و چهارم هجری جمعیت کثیری از مردم ایران مسلمان شدند توجه به علوم و معارف اسلامی فزونی یافت و دانشمندان ایرانی زیادی در علوم تفسیر حدیث فقه و کلام به تدوین و ترویج معارف اسلامی پرداختند .

۵- منابع و تحقیقات تاریخی را که در این درس به آنها استناد شده است را نام ببرید؟

تاریخ سیستان الکامل ابن اثیر مقامات حریری تجارب الامم ابن مسکویه اطلس تاریخ و بنادر و دریانوردی ایران تاریخ اسلام پژوهشگاه دانشگاه کمبریج

نمونه سوالات

۱-	درستی یا نادرستی عبارت زیر را مشخص کنید ؟ الف) جرج سارتن پدر تاریخ علم ابن سینا را بزرگترین پزشک اسلام و قرون وسطی شمرده است. ص غ ب) نخستین کتاب جغرافیایی به زبان فارسی حدود العالم من المشرق الی المغرب است ص غ
۲-	در جای خالی کلمه مناسب بنویسید ؟ الف) حکیم ابوالقاسم فردوسی در اواخر دوره شروع به سرودن شاهنامه کرد ب) در سده های نخستین هجری مهمترین مراکز آموزشی بودند
۳	سوالات چهار گزینه ای: کدام اثر فلسفی ابن سینا به زبان فارسی نگاشته شده است ؟ الف) دانشنامه علایی (ب) طبیعیات (ج) شفا (د) قانون کدام دانشمند ایرانی به زبان سانسکریت مسلط بود ؟ الف) ابوریحان بیرونی (ج) ابن سینا (ج) فارابی (د) محمد زکریای رازی - رابطه کدام حکومت با خلافت عباسی همواره خصومت آمیز بود ؟ الف) طاهریان (ب) سامانیان (ج) علویان طبرستان (د) صفاریان ۴- کدام حکومت ها خاستگاه دهقانی داشتند ؟ الف) طاهریان - زیاریان (ب) طاهریان - سامانیان (ج) زیاریان علویان (د) ال بویه زیاریان
۴	پاسخ مناسب را انتخاب کنید دو مورد اضافی است: الف) کدام اثر ابن سینا دایره المعارف پزشکی است ؟ ب) در کدام دوره زبان فارسی به عنوان زبان علم و دین در کنار زبان عربی قرار گرفت ج) کدام حکومت ایرانی شیعه مذهب بودند. شفا قانون سامانیان ال بویه زیاریان
۵	مهمترین مراکز شهری ایران از قرن سوم تا پنجم را نام ببرید .
۶-	مهمترین عوامل رونق شهرنشینی در زمان سامانیان و ال بویه چه بود ؟
۷-	چرا روابط حکومت علویان طبرستان با خلافت عباسی همواره خصومت آمیز بود ؟
۸-	مهمترین اقدامات ال بویه برای گسترش تشیع را نام ببرید .
۹-	مهمترین اقدامات امیران و وزیران ایرانی که سبب گسترش علم شد را نام ببرید .

پاسخنامه

۱- درستی یا نادرستی عبارات را مشخص کنید :

الف نادرست ب درست

۲- در جای خالی کلمه مناسب بنویسید :

الف سامانی ب مساجد

جواب سوال ۳

تست ۱- الف تست ۲- الف تست ۳ ج تست ۴- ب

جواب سوال ۴- الف قانون ب سامانیان ج ال بویه

جواب سوال ۵- بخارا نیشابور ری اصفهان شیراز همدان

جواب ۶- با ایجاد امنیت و آرامش نسبی و قرار گرفتن زمام کارها به دست امیران و وزیران با تدبیر ایرانی و علاقه مفرط

به عمران آبادی و استقرار نظام دیوانی منظم و منسجم سبب شده کشاورزی و تجارت و صنعت رشد چشم

گیری یابد و شهر نشینی گسترش یابد

جواب ۷- زیرا امیران شیعه مذهب این سلسله که از سادات علوی به شمار می رفتند خود مدعی خلافت بودند و

عباسیان را غاصب خلافت می شمردند

جواب ۸- مراسم عزاداری امام حسین (ع) در عاشورا و جشن عید غدیر خم با شکوه برگزار می شد همچنین در آن

دوره حرم امامان شیعه در عراق مرمت و بازسازی شد و سنت زیارت روبه گسترش نهاد

جواب ۹- امیران و وزیران فرهنگ پرور این سلسله ها از یک سو عالمان را مورد حمایت مادی و معنوی قرار دادند

و از سوی دیگر با مدارا و اجتناب از تعصب و تنگ نظری شرایطی را فراهم آوردند که اهل علم و اندیشمندان و

پیرو مذاهب و دین های مختلف در امنیت و آسایش کامل فعالیت کنند.

<p>درس: ۱۰</p> <p>نام طراح: زهرا مصفا - مسعود پورفلاح</p>	<p>بسمه تعالی</p> <p>معاونت آموزش متوسطه وزارت آموزش و پرورش</p> <p>دفتر آموزش متوسطه نظری</p> <p>دبیرخانه راهبری کشوری درس تاریخ</p> <p>تدوین: استان گیلان</p>	<p>محتوای نوشتاری کتاب</p> <p>تاریخ ۲) از بعثت پیامبر اسلام تا پایان صفویه</p> <p>سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹</p>
---	---	--

عنوان: ایران در دوران غزنوی، سلجوقی و خوارزمشاهیان

اهداف یادگیری:

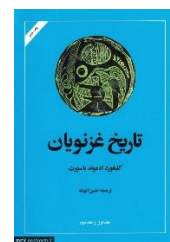
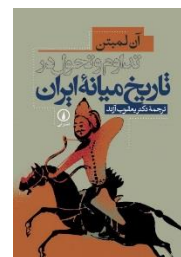
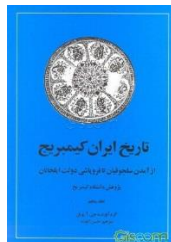
آشنایی دانش آموزان با تحولات سیاسی، اجتماعی، فرهنگی دوران حکومت سلسله های غزنوی، سلجوقی و خوارزمشاهی در ایران.

منابع مطالعاتی پیشنهادی:

باسورث و دیگران، سلجوقیان، ترجمه و تدوین یعقوب آژند، تهران، نشر امیرکبیر

باسورث و دیگران، غزنویان، ترجمه حسن انوشه، تهران، امیرکبیر

لمبتون، آن.ک، تداوم و تحول در تاریخ میانه ایران، ترجمه یعقوب آژند، تهران، نشرنی

چکیده نکات مهم درس

تحولات سیاسی

۱- از اواخر قرن چهارم تا حمله مغول، سه سلسله بر ایران حکومت کردند: **غزن**

➤ اسلام آوردن ترکان:

در سده های نخست هجری، در جریان لشکرکشی های مسلمانان به **ماوراءالنهر**، و سرزمین های آن سوی رود **سیحون**، شماری از ترکان به اسلام روی آوردند و به قلمرو اسلامی راه یافتند.

➤ تاسیس حکومت غزنویان:

عده زیادی از این ترکان، به دلیل استعداد خاصی که در امور نظامی داشتند، به خدمت دربار عباسیان در مناطق مختلف

قلمرو خلافت درآمدند. **الپتگین** از جمله این افراد بود که در دربار سامانیان به مقام **سپهسالاری** رسید.

الپتگین در نیمه قرن چهارم هجری در شهر **غزنه**، زمینه ایجاد حکومتی محلی را فراهم **ویان - سلجوقیان - خوارزمشاهیان**

۲- غزنویان

کرد. اندکی بعد، **محمود پسر سبکتگین**، زمانی که سامانیان ضعیف شدند، در شهر **غزنه**، حکومتی مستقل تأسیس کرد که در تاریخ ایران به حکومت **غزنویان** مشهور است.

➤ اقدامات سلطان محمود غزنوی:

- سلطان محمود پس از تأسیس حکومت، بر تمامی نواحی خراسان و بخشی از قلمرو سامانیان، سلطه یافت.
 - مانند دیگر فرمانروایان هم عصر خود، از ابتدای حکومت در پی کسب حمایت خلیفه عباسی برآمد.
 - به جهت مبارزه با مخالفان خلیفه، به ری که تحت حاکمیت آل بویه شیعه مذهب بود، حمله کرد.
 - پس از تصرف ری، بسیاری از علما و مردم شهر را به بهانه اسماعیلی بودن به قتل رساند.
- از جمله حوادث مهم دوران سلطان محمود، **لشکرکشی های پی در پی وی به هند** بود.

- هدف از لشکرکشی به هند ← **دستیابی به ثروت فراوان هند**

- انگیزه وی در حمله به هندوستان ← **جهاد در راه خدا**

- نتیجه لشکرکشی به هند ← **دین اسلام و زبان فارسی به هند راه یافت.**

➤ غزنویان پس از سلطان محمود:

- پس از سلطان محمود، پسران او **محمد و مسعود** بر سر جانشینی پدر با یکدیگر درگیر شدند تا اینکه سلطان مسعود پیروز شد و بجای پدر نشست.

- **درگیری های داخلی و سرگرم شدن سلطان مسعود به لشکرکشی به هند** باعث شد از وضعیت مردم غافل بماند.

- در این هنگام سلجوقیان به فرماندهی **طغرل** به شهرهای خراسان هجوم آوردند و مردم دروازه های شهر را به روی مهاجمان گشودند.

- **نبرد دندانقان** ← **بین سپاهیان سلطان مسعود و طغرل سلجوقی** در گرفت که سلطان مسعود شکست خورد و سلطه

غزنویان بر خراسان به پایان رسید اما در قسمت هایی از مرزهای شرقی ایران و شمال غربی هند تا اواخر قرن ششم ادامه یافت.

۳- سلجوقیان

- طایفه ای از ترکان بودند که پس از گرایش به اسلام، نخست در **ماورالنهر** و سپس در خراسان مستقر شدند.

● طغرل سلجوقی] - پس از تصرف **نیشابور**، این شهر را به عنوان مرکز حکومت خود در نظر گرفت.

اقدامات] - وی به بغداد رفت و خلیفه عباسی را از تسلط آل بویه شیعه مذهب درآورد.

- خود را منجی خلافت معرفی کرد.

- در مقابل خلیفه :

۱- حکومت ایران و عراق را به طغرل داد.

۲- دستور داد که نام وی را در خطبه بخوانند.

۳- سکه به نام او بزنند.

۴- خلیفه لقب رکن الدوله به او بخشید.

● آلب ارسلان

- **نبرد ملازگرد**: این نبرد در زمان **آلب ارسلان** سلجوقی بین سپاهیان **سلجوقی و امپراتوری روم شرقی** در گرفت که سپاهیان

روم شرقی را شکست دادند و امپراتور را اسیر کردند و آسیای صغیر را به متصرفات خود افزودند.

- در زمان **آلب ارسلان** قلمرو ایران به **وسیع ترین قلمرو یک حکومت در ایران دوران اسلامی** رسید.

● ملکشاه سلجوقی

- در زمان ملکشاه، سلسله سلجوقی به اوج قدرت رسید.

پس از مرگ ملکشاه سلجوقی و وزیر وی، **خواجه نظام الملک**، حکومت سلجوقیان در اثر اختلافات داخلی بر سر قدرت، دچار ضعف شد .

- قلمرو ایران در این زمان مورد هجوم **قراختائیان و غزها** قرار گرفت و بدین ترتیب بسیاری از شهرها از دست رفت.

- ۱- اثر اختلافات داخلی بر سر قدرت
- ۲- هجوم قراختائیان و غزها به مرزهای شرقی ایران
- ۳- مبارزات اسماعیلیان در ایران
- ۴- قدرت گرفتن اتابکان
- ۵- پیروزی تکش خوارزمشاه بر سلطان

عوامل ضعف و زوال سلجوقیان

۳- خوارزمشاهیان

- خوارزم: یکی از مناطق آباد ایران در قرون نخستین و میانه اسلامی بود.
- به حاکمان خوارزم، **خوارزمشاه** گفته می شد.

سلاطین مشهور خوارزمشاهی:

- **اتسز**: حاکم خوارزم در زمان ضعف سلجوقیان که اعلام استقلال کرد.
- **تکش**: جانشین اتسز بود که با شکست طغرل سوم، سلطان سلجوقی، بر بخش وسیعی از ایران سلطه یافت.
- **محمد خوارزمشاه**: توسعه طلبی پیشه کرد و غوریان و قراختائیان و ملوک مازندران را برانداخت.

روابط سلطان محمد خوارزمشاه با خلیفه عباسی و بالعکس:

در زمان سلطان محمد، روابط او با خلیفه به **تیرگی** گرایید. در مقابل خلیفه هم که درصدد احیای قدرت سیاسی خود بود، از تأیید خوارزمشاهیان خودداری کرد.

- **حمله مغول به ایران (۶۱۶ ه.ق)**: یکی از مهمترین رویدادهای تاریخ ایران بود که در زمان حکومت سلطان محمد خوارزمشاه روی داد و در پی آن، حکومت خوارزمشاهیان از بین رفت.

نظام اداری

- **غزنویان**: دریافتند که برای اداره قلمرو خود به تشکیلات اداری ایرانی نیاز دارند به همین خاطر، بسیاری از دیوانسالاران حکومت سامانی و آل بویه را به خدمت گرفتند.
- سلجوقیان: از جمله معروف ترین دیوانسالاران این دوره، **عمیدالملک کندی** و **خواجه نظام الملک توسی** بودند که نظام اداری ایران را کامل تر کردند.
- تلاش های خواجه نظام الملک منجر به تقابل دو نیروی مخالف شد که در تاریخ ایران به تقابل **اهل قلم** (دیوانسالاران) و

اهل شمشیر (نظامیان) معروف است.

- در عصر سلجوقیان، **دیوان وزارت** که در راس آن وزیر قرار داشت، به شکوهمندی بی نظیری رسید.
- **خوارزمشاهیان**: نظام اداری این دوره در امتداد نظام اداری سلجوقیان بود. با این تفاوت که اختیارات برخی دیوان ها نسبت به دوره سلجوقی **کم** شد و برخی دیوان های جدید نیز تشکیل شد. در این دوره نقش وزیر در مقایسه با دوره سلجوقی، به شدت کاهش یافت.

شهر و شهرنشینی

- در دوران ، سلجوقیان و خوارزمشاهیان بخش عمده ای از جمعیت ایران در روستاها زندگی می کردند.
- شهرها عمدتاً متشکل از این بخش ها بودند: ۱- کهنهژ (ارگ) ۲- شهرستان (شارستان) ۳- شهر بیرونی (ربض)
- شهر بیرونی در دوره سلجوقی به دلیل رشد و افزایش جمعیت شهرها، بیش از گذشته افزایش یافت.
- مسجد و بازار نیز در این دوره به شهر بیرونی منتقل شدند.
- **بافت مذهبی**: جمعیت شهری و روستایی این دوره را عمدتاً اهل تسنن تشکیل می دادند. شیعیان دوازده امامی نیز در شهرهای ایران پراکنده بودند.
- پیروان مذهب اسماعیلیه در شهرها و روستاهای ایران پراکنده بودند. این گروه مهمترین مخالفان خلافت عباسی و دو حکومت غزنوی و سلجوقی بودند و این بود که همیشه از سوی حکومت ها مورد تعقیب و آزار بودند.

اوضاع اقتصادی

▪ کشاورزی و زمینداری

- در این سه دوره مانند دیگر دوره های تاریخی، کشاورزی مهم ترین فعالیت اقتصادی مردم بود.
- در طول تاریخ، شکل های مختلف **مالکیت زمین** وجود داشته که در دوره های مختلف دچار تغییراتی شده است.
- عمده ترین شکل مالکیت زمین در ایران ← مالکیت دولتی یا دیوانی بود.
- **اقطاع**: در عصر سلجوقی با تدبیر خواجه نظام الملک توسی، شکلی از زمینداری که در دوره آل بویه رایج بود، گسترش یافت. اقطاع به انواع مختلف **واگذاری زمین به افراد نظامی یا صاحبان مشاغل دیوانی** گفته می شد.
- هدف نظام الملک از توسعه نظام اقطاع ← نظارت و آباد کردن زمین های بایر و بلا استفاده بود.

- پس از نظام الملک به دلیل تمایل تدریجی **صاحبان اقطاع به استقلال**، سبب جدایی مناطقی شد که زمین های اقطاعی در آنها قرار داشتند و نهایتاً به ضعف و زوال حکومت سلجوقی کمک کرد.
- نوع دیگر مالکیت که به تدریج در این دوران در ایران توسعه یافت، زمین های **وقفی** بود.

تجارت و پیشه وری

در دوره سلجوقی تجارت **داخلی و خارجی** ایران به طور چشمگیری رشد کرد.

- عوامل رشد تجارت
 - گسترش قلمرو
 - برقراری نظم و امنیت
 - ایجاد راه های جدید
 - توسعه حمل و نقل
 - وجود نظام دیوانی کارآمد

پیامدهای رشد تجارت در دوره سلجوقی: ۱- شهر و شهرنشینی نیز رشد یافت. ۲- بازارها به عنوان قلب تپنده شهر رو به توسعه گذاشت. ۳- سنگ های قیمتی، انواع منسوجات، برخی محصولات کشاورزی پرترفدار، در داخل و خارج از مرزهای ایران مبادله و خرید و فروش می شدند.

زبان و ادب فارسی

- قرن های چهارم تا هفتم، دوران توسعه زبان و ادبیات فارسی و ظهور بزرگترین نویسندگان و شاعران زبان فارسی است.
- تلاش های دیوانسالاران ایرانی در تبدیل زبان اداری غزنویان از عربی به فارسی و تمایل علما و دانشمندان این دوره به نوشتن آثار خود به زبان فارسی، در رشد و رونق زبان فارسی نقش بسزایی داشت.

علم و آموزش

- در آغاز دوران طولانی سلسله های غزنوی، سلجوقی و خوارزمشاهی، شاهد رشد **فلسفه و علوم طبیعی** بودیم اما سپس رو به افول نهاد. در این دوران دانشمندان بزرگی فعالیت داشتند.
- علوم دینی در قیاس با علوم طبیعی از جایگاه برتری برخوردار بودند. **جه** دلیل حمایت سلاطین و وزرا و موقعیت علمای مذهبی.

علم و آموزش	زبان	
<p>● ابوریحان بیرونی در زمینه نجوم و جغرافیا فعالیت می کرد.</p>	<p>● شعر فارسی به اوج خود رسید. ● حکیم فردوسی، شاهنامه را که نماد هویت ایرانی و زبان فارسی است، سرود. ● ابوالفضل بیهقی یکی از بزرگترین شاهکارهای زبان فارسی یعنی تاریخ بیهقی را نوشت.</p>	<p>غزنوی</p>
<p>● ابوالعباس لوکری و خیام نیشابوری در ریاضیات و نجوم، شهاب الدین سهروردی و امام فخر رازی در فلسفه و کلام و سید اسماعیل جرجانی در پزشکی از جمله معروفترین دانشمندان این دوره بودند.</p> <p>● با حمایت حاکمان و دولتمردان غزنوی و سلجوقی مراکز و مؤسسات آموزشی که بیشتر به تعلیم علوم دینی اختصاص داشت گسترش یافت.</p> <p>● نظامیه ها که به همت خواجه نظام الملک توسی در شهرهای مهمی چون بغداد و اصفهان و نیشابور ساخته شدند، از این دست مدارس بودند.</p> <p>● امام محمد غزالی از جمله دانشمندانی بود که در نظامیه درس خواند.</p>	<p>در عصر سلجوقی ، این روند سرعت بیشتری به خود گرفت. عوامل توسعه زبان فارسی در این دوره عبارت بودند از :</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ تاسیس و توسعه مراکز آموزشی ▪ توسعه نفوذ روز افزون دیوانسالاران ایرانی ▪ جذب شعرا به دربارهای مختلف 	<p>سلجوقی</p>
<p>_____</p>	<p>روند رونق شعر و زبان فارسی تداوم یافت.</p>	<p>خوارزمشاهی</p>

هنر و معماری

• غزنویان:

- از عصر غزنوی بعضی کاخها و بناهای برج مانند که آرامگاه مشاهیر عصر خود بودند، باقی مانده که در خور توجه اند.

• سلجوقیان:

- دوره سلجوقی یکی از دوره های مهم هنر اسلامی بشمار می رود.

- عوامل شکوفایی هنر در این دوره
- گسترش قلمرو
- حکومت فراگیر
- توسعه شهرنشینی
- رشد اقتصادی
- حمایت دولتمردان

▪ معماری:

- مسجد جمعه اصفهان که یکی از کهن ترین مسجدهای چهارایوانی در ایران است، الگویی برای معماران مساجد در دوره های بعدی شد.

▪ فلز کاری

- فلز کاری در عصر سلجوقی یکی از درخشان ترین دوران خود را در تاریخ ایران پشت سر گذاشت.
- آثار فلزی با تزیینات فراوان به صورت قلم زنی و قالب ریزی در مقیاس فراوان تولید و گاهی اوقات به خارج از قلمرو سلجوقی صادر می شدند.

پرسش های مکمل درس:

۱- ترکان چگونه به درون قلمرو اسلامی راه یافتند؟

در جریان لشکر کشی های مسلمانان به ماوراء النهر و سرزمین های آن سوی رود سیحون در سده های نخست هجری، شماری از ترکان به صورت فردی و یا گروهی به دین اسلام گرویدند و به درون قلمرو اسلامی راه یافتند.

۲- ترکان چگونه به خدمت دربار عباسیان و امیران مسلمان درآمدند؟

عده ی زیادی از این ترکان به دلیل استعداد خاصی که در امور نظامی داشتند و حتی به مراتب و مناصب بالای نظامی دست یافتند.

۳- محمود غزنوی در پی کسب حمایت خلیفه ی عباسی چه اقداماتی انجام داد؟

او بسیاری از اقدامات سیاسی مذهبی خود را در پوشش جهاد در راه خدا(غزا) و به بهانه ی مبارزه با مخالفان خلافت عباسی انجام می داد. به همین دلیل به ری که تحت حاکمیت آل بویه شیعه مذهب بود، حمله کرد و پس از تصرف آن بسیاری از علما و مردم شهر را به بهانه ی اسماعیلی بودن به قتل رساند و کتابخانه ی مهم آنجا را به بهانه ی وجود کتاب های فلسفی به آتش کشید.

۴- بهانه ی محمود غزنوی از لشکر کشی های پی در پی به هند چه بود؟ جهاد در راه خدا

۵- اهداف و انگیزه محمود غزنوی از حمله به هند چه بود؟

دستیابی به ثروت فراوان هند از طریق غارت معابد پرستشگاه های آن سرزمین بود.

۶- نتیجه ی حملات محمود غزنوی به هند چه بود؟

در نتیجه ی این حملات دین اسلام و زبان فارسی به شبه قاره هند راه یافت و گسترش پیدا کرد.

۷- چرا هنگامی که سلجوقیان به فرماندهی طغرل به شهرهای خراسان هجوم آوردند، مردم دروازه شهرها را به روی مهاجمان گشودند؟

چون مسعود غزنویاز وضعیت مردم، به خصوص سخته ی خراسان که در زیر بار فشار مالیاتی مأموران او به شدت آسیب دیده بودند، غافل بود.

۸- خلیفه ی عباسی در مقابل اقدامات طغرل چه پاداشی به وی داد؟

خلیفه نیز حکومت ایران و عراق را به طغرل بخشید و دستور داد که نام وی را در خطبه بخوانند و سکه به نام او زنند. خلیفه همچنین لقب «سلطان رکن الدوله، به او داد.

۹- نبرد آلب ارسلان سلجوقی با امپراتور روم در کجا رخ داد و نتایج این نبرد را ذکر کنید؟

در ملاز گرد رخ داد (۴۶۳ق)، سپاهیان امپراتوری روم شرقی را شکست دادند، امپراتور را اسیر کردند و آسیای صغیر را به متصرفات خود افزودند.

۱۰- وسیع ترین قلمرو یک حکومت در ایران دوران اسلامی پس از کدام واقعه بود و تا کجا گسترش یافت؟

پس از نبرد ملاز گرد بود و از رود سیحون در شرق تا دریای مدیترانه گسترش یافت.

۱۱- توسعه ی قلمرو سلجوقیان در آسیای صغیر موجب چه شد؟

موجب مهاجرت قبایل و طوایف ترک به آن منطقه و تغییر وضعیت سیاسی و فرهنگی این ناحیه

۱۲- سلسله ی سلجوقی در زمان اوج قدرت رسید و نتیجه ی آن چه بود؟ در زمان ملکشاه

۱۳- چه عواملی در ضعف و زوال حکومت سلجوقیان مؤثر بود؟

- مرگ وزیر و پادشاه قدرتمند سلجوقی، یعنی خواجه نظام الملک و ملکشاه ۲- هجوم اقوام مهاجم همچون قراختائیان و

غزها به قلمرو سلجوقی ۳- مبارزات اسماعیلیان در ایران ۴- قدرت گرفتن اتابکان

۱۴- اقطاع چیست؟

به انواع مختلف واگذاری زمین به افراد نظامی با صاحبان مشاغل دیوانی گفته می شد.

۱۵- نظام الملک با چه هدفی نظام اقطاع را توسعه داد؟

با هدف نظارت و آباد کردن زمین های بایر و بلا استفاده .

۱۶- چگونه نظام اقطاع به ضعف و زوال حکومت سلجوقی کمک کرد؟

پس از نظام الملک به دلیل تمایل تدریجی صاحبان اقطاع به استقلال، سبب جدایی مناطقی شد که زمین های اقطاعی در

آن ها قرار داشتند و نهایتاً به ضعف و زوال حکومت سلجوقی کمک کرد.

۱۷- عواملی که در رشد تجارت داخلی و خارجی در دوره ی سلجوقی نقش داشت چه بودند؟

-گسترش قلمرو ۲- برقراری نظم و امنیت ۳- ایجاد راه های جدید ۴- توسعه ی حمل و نقل ۵- وجود نظام دیوانی کار آمد.

۱۸- رونق تجارت چه پیامدهایی در دوره ی سلجوقی بر جای گذاشت؟

شهر و شهر نشینی رشد یافت. بازارها به عنوان قلب تپنده ی شهر رو به توسعه گذاشت.

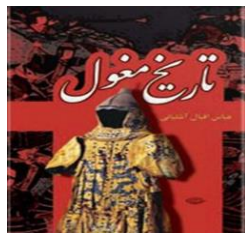
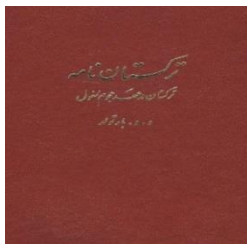
<p>درس : ۱۱ طراح : مسعود پورفلاح</p>	<p>به نام خدا معاونت آموزش متوسطه وزارت آموزش و پرورش دفتر آموزش متوسطه نظری دبیر خانه راهبردی درس تاریخ تولید شده در استان گیلان</p>	<p>محتوای نوشتاری کتاب تاریخ ۲ (از بعثت پیامبر اسلام تا پایان صفویه) سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹</p>
--	---	--

عنوان : حکومت جامعه و اقتصاد در عصر مغول تیموری

اهداف یاد گیری:

آشنایی دانش آموزان با پدیده ی هجوم و جابجایی جمعیت (حمله مغول) و تاثیرات آن بر جامعه سیاست اقتصاد و فرهنگ ایران و توسعه روابط بین غرب و شرق و مواجهه (رویارویی) فرهنگ ایرانی اسلامی با این پدیده

منابع مطالعاتی:

۱- اقبال آشتیانی عباس - تاریخ مغول

۲- اشپولر برتولد - تاریخ مغول در ایران -

ترجمه محمود میر آفتاب

۳- بارتولد واسیلی ولادیمیریچ - ترکستان نامه - ترجمه کریم کشاورز

۴- بیانی شیرین - دین و دولت در ایران عهد مغول

نکات مهم درس

۱- تغییرات جمعیتی در آسیای مرکزی و حرکت صحرا نوردان به سوی مناطق شهر و روستایی (جمعیت ساکن) که دلایل اقتصادی و جغرافیایی داشت.

۲- نقش چنگیز خان در اتحاد مغولان و سامان دهی و تمرکز هجوم مغولان به چین و غرب از جمله ایران. چنگیز خان توانست طوایف مغول را متحد گرداند

۳- ایجاد ساختار های جدید سیاسی در سرزمین های تصرف شده چون ایران تحت عنوان ایلخان توسط مغولان که روش جدیدی برای اداره ی امپراتوری گسترده ی مغول بود .

۴- هولاکو خان نخستین ایلخان خلافت بنی عباس را در بغداد و فرقه اسماعیلیه را نابود کرد و به سوی غرب پیشروی کرد و در مقابل مملوکان در مصر مغلوب شد این پایان فتوحات مغولان بود.

۵- دوره ی حاکمیت ایلخانان و موضوع اسلام و فرهنگ ایرانی و تلاش گسترده ی دیوانسالاران فیلسوفان و شاعران و فقیهان برای آشنایی حکام مغول با فرهنگ اسلامی ایرانی (ایلخانان مغول مسلمان شدند)

۶- وزرای ایرانی در ایجاد وحدت سیاسی و تمرکز قدرت نقش اساسی داشتند .

۷- پایان عصر ایلخانان و آغاز دوران آشفتگی سیاسی و هرج و مرج (حکومت های شیعه مذهب سادات مرعشی آل مظفر) نمونه هایی از این رخ داد هستند .

۸- هجوم تیمور در پی تضعیف خانان مغول و از هم گسیختگی امپراتوری آنان به ایجاد امپراتوری جدیدی منجر شد

۹- ایجاد دولت های محلی و کوچک مانند ترکمانان در غرب ایران ویا مغولان کبیر گورکانیان در هند نتیجه ی فروپاشی دولت تیموری بود .

۱۰- حمله ی مغولان باعث ایجاد تغییرات گسترده در زندگی شهری شد و آن را ضعیف کرد اما در عصر ایلخانان و سپس در دوران تیموریان زندگی شهری دوباره رونق گرفت .

۱۱- گروههای اجتماعی و مهمترین ویژگی های نظام اجتماعی در دوران مغول و تیموری

تغییر بافت جمعیت - کاهش جمعیت - افزایش مهاجرت و نابودی توانایی های اقتصادی و فرهنگی شهر ها تقویت

عشایر در میان سه گروه جامعه ی **عشیره ای روستایی و شهری**

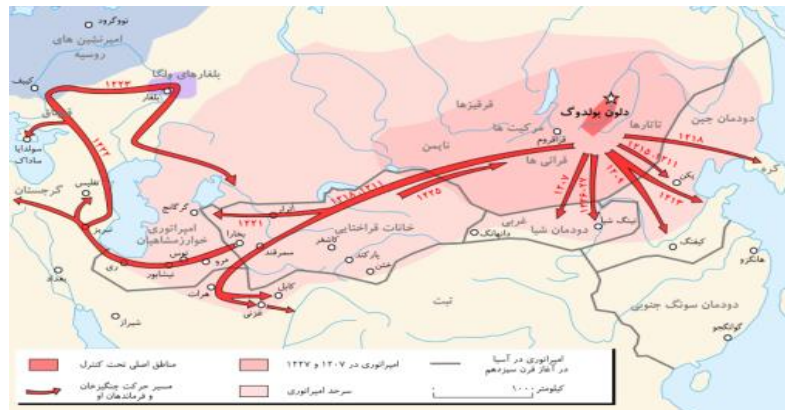
تقسیم جامعه به دو دسته کلی **فرا دست** (بالا) و **فرو دست** (پایین) دو گروه یعنی اشرافیت نظامی مغول با دیوانسالاران ایرانی همیشه در جنگ بودند .

۱۳- تغییر در نظام حقوقی و قضایی : محاکم سه گانه **شرع و مظالم و حسب** پس از حمله مغول مبدل به محاکم بر

پایه ی **یاسای چنگیزی** شد و در دوران تیموریان **تزوکات تیموری** با قدرت یابی ایلخانان مغول و در زمان

جانشینان تیمور دو باره محاکم شرع و مظالم جان گرفتند.

نقشه حمله مغول به آسیا ایران در عصر خوزمشاهیان

۱۳- مهمترین تحولات اقتصادی در عصر مغول و تیموری **تضعیف کشاورزی** و **رونق دامپرووری** و خصوصاً تجارت

توجه: رونق تجارت در دوران مغول محصول وحدت سرزمینی در امپراتوری وسیع مغول و امنیت موجود بود.

۱۴- مالیات مهمترین منبع درآمد خانان مغول (ایلخانان) از کشاورزان، بازرگانان و دامداران بوده است.

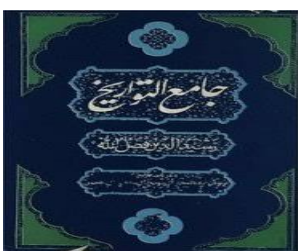
چکیده ی این درس

مغولان از مرکز قاره ی آسیا به سوی شرق و غرب توسعه یافته و به چین و ایران حمله نمودند و تا آخرین نقطه غرب آسیا پیش رفتند. آنان خلافت اسلامی را در بغداد که آخرین نفس های خود را می کشید نابود کرده و بساط دولت های مسلمان را جمع کردند. اما فتح یک سرزمین یک چیز اداره کردن آن یک چیز دیگر. آنان برای اداره ی سرزمین های فتح شده چاره ای جز بکار گرفتن دیوان سالاران و پذیرش اسلام و سازش با فرهنگ آن مردمان را نداشتند. دیوانسالاران ایرانی و مسلمان این راه را هموار کردند هرچند بهای سنگینی برای آن پرداختند. عصر ایلخانان دوران تمرکز قدرت سیاسی بود و پس از فروپاشی و هرج و مرج آن تیموریان نیز به همین راه رفتند. هجوم مغولان و سپس تیموریان اثرات جمعیتی و سیاسی و اقتصادی آشکاری داشت که تا سال ها بعد ماندگار شد.

مشهور ترین آثار تاریخ نگاری

۱- خواجه رشیدالدین فضل الله همدانی جامع التواریخ

۲- عطا ملک جوینی تاریخ جهانگشای جوینی

پرسش های مکمل

- ۱-زمینه ها ودلائل حمله ی مغولان به غرب آسیا (ایران) چه بود ؟
- ۲- مهمترین دستاوردها ونتایج وآثار حمله هولاکوخان مغول (موج دوم حمله ی مغول) چه بود ؟
- ۳- سقوط خلافت عباسی ونابودی فرقه ی اسماعیلیه توسط ایلخانان مغول چه تاثیری بر اوضاع سیاسی ایران داشت ؟
- ۴- اوضاع وشرايط سیاسی ایران پس از پایان عصر ایلخانان تا حمله ی تیموریان چگونه بود ؟
- ۵- مهمترین دلایل وقفه وافول زندگی شهری درایران پس از حمله ی مغول چه بود ؟
- ۶- چگونگی رونق مجدد وتوسعه ی زندگی شهری در ایران پس از حمله مغول چه بود ؟
- ۷- نماد های زندگی شهری در عصر ایلخانان مغول درایران کدامند ؟ دو مورد را ذکر کنید .
- ۸- تاثیرات اجتماعی واقتصادی حمله ی مغول بر ایران چگونه بود؟
- ۹- مهمترین تحولات (رخ داد های) جمعیتی در ایران همزمان با حمله مغول چه بود ؟
- ۱۰- ساختار اجتماعی جامعه ایران در عصر ایلخانان مغول چگونه بود ؟
- ۱۱- نمایندگان هر یک از گروههای اجتماعی جامعه عصر مغول را ذکر کنید هر کدام دو مورد .
- ۱۲- حمله ی مغول باعث چه دگرگونی در نظام حقوقی وقضایی ایران شد ؟
- ۱۳- مهمترین دلایل زوال وبی رونقی زندگی کشاورزی در عصر مغول چه بود ؟
- ۱۴- عمده ترین فعالیت های اقتصادی در عصر مغول بر چه بخشی تمرکز داشت ؟ دلایل این رونق چه بود ؟

پاسخ پرسش های مکمل

- ۱- عوامل طبیعی و فشار اقتصادی تفرقه در جهان اسلام صفحه ی ۱۱۴
- ۲- سقوط دولت اسماعیلیان ونابودی خلافت عباسی صفحه ی ۱۱۵
- ۳- نابودی مرجعیت سیاسی و مذهبی خلفای بنی عباس راه را برای ایجاد و توسعه ی مرجعیت مذهبی و سیاسی ایرانیان در جهان اسلام هموار نمود (جواب پیشنهادی بخش فکر کنید و پاسخ دهید) انسجام سیاسی صفحه ی ۱۱۶
- ۴- آشوب وهرج و مرج شکل گیری دولت های محلی چون سربداران وال مظفر صفحه ی ۱۱۶
- ۵- ویرانی شهر ها در پی حمله ی مغول و مهاجرت از شهر ها مغولان چادر نشین تمایلی به زندگی شهری نشان نمی دادند. صفحه ی ۱۱۸
- ۶- پس از استقرار حکومت ایلخانی و با تلاش دیوانسالاران و مهار رفتار غیر مدنی مغولان صفحه ی ۱۱۹
- ۷- شهرک هایی چون رشیدیه ربع رشیدی شب غازان وسلطانیه صفحه ی ۱۱۹
- ۸- مهاجرت از شهر ها تخریب گسترده ی زیر ساخت ها ی شهری زوال موقعیت ملاکین بازرگانان و دیوانسالاران نابودی بخش بزرگی از کشاورزی صفحه ی ۱۲۰
- ۹- مهاجرت و تغییر بافت جمعیت باورود گسترده اقوام مغول و غیر مغول به ایران صفحه ی ۱۲۰
- ۱۰- از نظر معیشت به سه گروه عشیره ای روستایی و شهری تقسیم می شدند و جامعه به دو گروه فرادستان و فرو دستان تقسیم شده بود صفحه ی ۱۲۰
- ۱۱- از فرادستان در ابتدا روسای قبایل اشراف نظامی دیوانسالاران واز فرودستان کشاورزان صفحه ی ۱۲۰
- ۱۲- یاسای چنگیزی و بعد تزوکات تیموری جای گزین محاکم شرع و مظالم و حسب شد . صفحه ی ۱۲۱ و ۱۲۲

فعالیت ۲ صفحه ی ۱۲۱

نمونه هایی از گروه های اجتماعی از منظر خواجه نصرالدین توسی

اهل قلم	ارباب علوم و معارف اطبا (طبیبان) و شعرا فقها وقضات منجمان
اهل شمشیر	مقاتلان ومجاهدان اعوان ملک وحارسان دولت مطوعان وغازیان
اهل معامله	تجار محترفه ارباب صناعات
اهل مزارعه	اهل حرث فلاحت برزگران ودهقانان

پرسش های نمونه

۱- موج اول حمله ی مغول به ایران چه پیامد هایی داشت ؟

جواب : این هجوم با کشتار جمعیت و ویرانی شهر ها اسارت صنعت گران هنرمندان زوال کشاورزی و تعطیلی مراکز علمی و آموزشی همراه بود صفحه ی ۱۱۴

۲- مهمترین رسالتی که دیوان سالاران وعالمان ایرانی در دوره ی نا مسلمانی مغول ها به عهده گرفتند چه بود ؟ توضیح دهید .

جواب : تلاش برای مهار خشونت و رفتار های خود سرانه ی فاتحان مغول و آشنایی آنان با فرهنگ اسلامی و ایرانی و آداب کشور داری صفحه ی ۱۱۵

۳- فراز و فرود شهر و شهر نشینی را دردوره ی ایلخانان بررسی و تحلیل کنید

جواب : با هجوم مغولان زندگی شهری دچار زوال وافول گردید تخریب زیر ساختهای شهری ومهجرت گسترده ی مردم از مناطق شهری از نتایج آن بود مغولان بر اساس یاسای چنگیزی از شهر نشینی گریزان بودند اما در سایه ی تلاش دیوان سالاران ایرانی به شهر نشینی روی آوردند و در دورنا ایلخانان شهر نشینی رونق گرفت تیموریان به رونق شهر نشینی کمک نمودند صفحه ی ۱۱۹

۴- گروه بندی اجتماعی ایران در عصر ایلخانی چه وضعیتی داشت ؟

جواب : براساس نوع معیشت سه گروه عشیره روستایی و شهری و جامعه به دودسته ی فرادستان و فرودستان

تقسیم میشدند صفحه ی ۱۲۰

۵- وضعیت تجارت ایران در عصر ایلخانان و عوامل موثر بر آن را شرح دهید .

جواب : کشور گشایی های چنگیز و تیمور موجب شد که سرزمین های وسیعی در قاره ی پهناور آسیا به لحاظ سیاسی

یک پارچه و متحد شوند و زمینه ی تجارت بین المللی فراهم آید. صفحه ی ۱۲۲

کلید واژگان

ایلخان : خان تابع به طور مشخص منظور هولاکو خان مغول مورد نظر است

ربع : ایوان و عمارت ربع رشیدی یعنی ایوان و عمارت رشیدی

شعبه غازان : شعبه شام (شهرک) مشخصا مربوط به دوران غازان خان

یاسا : قانون و مقررات چنگیز که بر گرفته از آداب و رسوم مغولان گفته های چنگیز و روش او در اداره ی جامعه بود

یرغو : دادگاهی بر پایه ی یاسای چنگیزی

تزوکات : گفته های تیمور فرامین تیمور

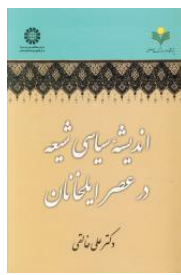
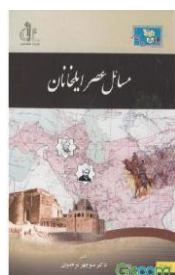
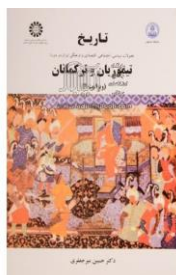
<p>درس: ۱۲</p> <p>طراح: مسعود پورفلاح</p>	<p>بسمه تعالی</p> <p>معاونت آموزش متوسطه وزارت آموزش و پرورش</p> <p>دفتر آموزش متوسطه نظری</p> <p>دیبر خانه راهبردی درس تاریخ</p> <p>تولید شده در استان گیلان</p>	<p>محتوای نوشتاری</p> <p>کتاب تاریخ ۲ (از بعثت پیامبر اسلام تا پایان صفویه)</p> <p>سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹</p>
---	---	---

عنوان: فرهنگ و هنر دین و اعتقاد و معماری هنر و علم و ادب در دوره ی مغول و تیموری

اهداف یاد گیری:

آشنایی دانش آموزان با تاثیرات حمله ی مغول و و حاکمیت تیموریان بر جامعه و اقتصاد ایرانیان و تحولات فکری و فرهنگی که نتیجه ی رویارویی بین مغولان و ایرانیان بوده و آثار و نتایج ماندگار این تحولات در حوزه ی اندیشه مذهبی هنر

منابع مطالعاتی:

۱- اقبال آشتیانی عباس - تاریخ مغول

۲- بیانی - دین و دولت در ایران عهد مغول

۳- مرتضوی منوچهر - مسایل عصر ایلخانان

۴- میر جعفری حسین - تاریخ ایران در زمان تیموریان و ترکمانان و معماری و ادبیات معارف .

چکیده نکات مهم درس

۱- مغولان آیینی ساده موسوم به شمنی داشتند که شامل پرستش مظاهر طبیعت بود عواملی چون نیروی باد

آفتاب و نیروی برخی از حیوانات

۲- مهمترین ویژگی اعتقادی مغولان در مواجهه با ادیان دیگر در سرزمین های فتح شده آسان گیری مذهبی آنان

بود.

۳- مسلمان شدن مغولان رخ دادی بزرگ بود که به افزایش قدرت مسلمانان خصوصا ایرانیان منجر شد .

۴- از جمله اثرات آسان گیری مذهبی مغولان گسترش فرق صوفیه (تصوف) در جهان اسلام بود .

۵- ظهور تصوف نتیجه ی هجوم ویرانگر مغولان و گسترش نگرانی و ناامیدی در جامعه بوده

۶- عصر مغول دوران گسترش قدرت فرقه های صوفیه است که موجب افزایش نفوذ آنان در میان مردم گردید و احترام صاحبان قدرت را نیز باعث شد و کم کم زمینه ساز فعالیت های سیاسی آنان نیز شد .

۷- امپراتوری گسترده ی مغول که از چین در شرق شروع و تا غرب (دریای مدیترانه) ادامه داشت زمینه ی ارتباط و پیوند تجارب و سنت های هنری و فنی در معماری سرزمین های گوناگون را فراهم آورد .

۸- نگارگری (نقاشی) در عصر مغول ترکیبی از سنت های نقاشی ایرانی و چینی بود .

۹- یکی از نمونه های ارزشمند هنر نگارگری در عصر مغولان شاهنامه های مصور است که ایلخانان

مغول مشوق آن بودند مانند شاهنامه ی مشهور به دموت و در عصر تیموریان

شاهنامه بایسنقری .

۱۰- مکتب هرات در نگارگری با پیشتازی نامدارترین نقاشان عصر تیموریان

آرامگاه بابا رکن الدین در اصفهان تخت پولاد نمونه ای از معماری عصر مغول

(کمال الدین بهزاد) شکل گرفت .

۱۱- معماری در عصر مغولان پس از حاکمیت ایلخانان رونق گرفت.

گسترش شهر سازی جدید این دوره نشانه ای ارزشمند این سبک از معماری را با خود دارد .

۱۲- از مهمترین ویژگی های معماری عصر مغول و تیموری ترکیب آجر و کاشی برای زیبا سازی بناها و ایجاد کشیدگی در ارتفاع بنا بود .

۱۳- مهمترین مشخه ی آثار ادبی و سنت های تاریخ نگاری عصر مغول سرودن آثار حماسی و شاهنامه سرایی و گرایش به ثبت و ضبط کشور گشایی های مغولان بود با آثاری چون تاریخ جهان گشای جوینی .

۱۴- مغولان متمایل و علاقمند به دانش نجوم بودند و رصدخانه های آن عصر گواه این امر است. البته همراه با خرافاتی در خصوص نقش ستارگه و اجرام سماوی در سرنوشت شان که زمینه توسعه نجوم را نیز فراهم نمود.

پرسی های مکمل این درس

- ۱- آیین شمعی در میان مغولان بر چه اصولی استوار بود؟
- ۲- دیدگاه مغولان در مواجهه با پیروان ادیان دیگر چگونه بود؟ و این امر چه نتیجه ای داشت؟
- ۳- روی آوردن خانان مغول به اسلام نتیجه چه پدیده ای بود و خود چه آثاری داشت؟
- ۴- جریان صوفیه (تصوف) در عصر مغول و گسترش نتیجه ی چه پدیده ای بوده و نتایج آن چه بود؟
- ۵- اهمیت جریان صوفیه در تاریخ ایران عصر مغول و تیموری چگونه بود؟
- ۶- رشد و تحول در معماری و هنر در عصر مغول و تیموری نتیجه ی چه فرآیندی بوده است؟
- ۷- فتوحات مغول زمینه ساز چه تحولاتی در هنر و معماری گردید؟ چگونه؟
- ۸- نمونه هایی از هنر نگارگری عصر مغول و تیموری را ذکر کنید.
- ۹- مهمترین ویژگی های معماری عصر مغول و تیموری چه بود؟
- ۱۰- در عصر ایلخانان مغول چه سبکی در نگارگری و کتاب آرایی متداول شد؟ نمونه ای ذکر کنید.
- ۱۱- ادبیات عصر مغول و تیموری بیشتر متمایل به چه نوعی از شعر بود؟
- ۱۲- عصر ایلخانان مغول و تیموریان دوران رواج چه نوعی از تاریخ نگاری بود؟ و چرا؟
- ۱۳- نمونه های از تاریخ نگاری رایج عصر مغول را ذکر کنید.
- ۱۴- نقش و جایگاه علم و دانش در عصر مغول و تیموری چگونه بود؟ نمونه ای ذکر کنید.

پاسخ پرسش های نمونه

- ۱- پیروان این آیین مجموعه ای از مظاهر طبیعت را می پرستیدند و به خدای بزرگ اعتقاد داشتند صفحه ی ۱۲۳
- ۲- اقوام مغل در مسائل دینی چندان تعصبی نداشتند و با پیروان دیگر ادیان با ملایمت برخورد می کردند (تسامح و تساهل) این باعث گرایش خانان مغول به ادیان دیگر و آزادی پیروان ادیان دیگر برای تبلیغ شد. صفحه ی ۱۲۳
- ۳- نتیجه هم نوایی دین دولت و برتری شریعت اسلامی بر یاسای چنگیزی بود. نفوذ و قدرت ایرانیان در دربار ایلخانان و اداره حکومت افزایش یافت و زمینه برای باز سازی ایران و انجام اصلاحات فراهم گردید صفحه ی ۱۲۶
- ۴- نتیجه ی هجوم ویرانگر و وحشت انگیز مغول به ایران و گسترش نگرانی و ناامیدی عمومی رفتن مردم به سوی خانقاها صفحه ی ۱۲۷
- افزایش نفوذ مشایخ صوفیه در میان مردم و قدرت و موقعیت اجتماعی آنان و گرایش آنان به تشیع از قرن نهم هجری و ورود آنان به فعالیت های سیاسی . صفحه ی ۱۲۷
- ۶- در نتیجه ی فتوحات مغول تجارب و سنت های هنری و هنرمندان سرزمین های فتح شده با یکدیگر پیوند خورده
- ۵- زمینه ی مناسبی برای شکوفایی هنر در دوران ایلخانان و تیموریان فراهم شد . صفحه ی ۱۲۸
- ۷- در عصر ایلخانان هنر نگارگری که تلفیقی از سنت های ایرانی و چینی بود . صفحه ی ۱۲۸
- ۸- شاهنامه دموت صفحه ی ۱۲۸ شاهنامه ی بایسنقری صفحه ی
- ۹- ایجاد بناهای عظیم ساختن گنبد طاق ایوان و مناره های بلند صفحه ۱۳۰
- ۱۰- کتاب آرای و مصور سازی کتاب های تاریخی و ادبی و پزشکی مانند شاهنامه دموت و شاهنامه ی بایسنقری صفحه ۱۲۸
- ۱۱- در این دوره شعر حماسی و شاهنامه سرایی متداول بود . صفحه ی ۱۳۲
- ۱۲- علاقمندی ایلخانان و فرمانروایان تیموری به جاودانه ساختن کشور گشایی و موفقیت های سیاسی و نظامی خود و خود

۱۳- تاریخ جهان گشای جوینی تاریخ گزیده صفحه ی ۱۳۲

۱۴- برخی از معارف و دانش هایی چون پزشکی نجوم فلسفه عرفان و فقه رشد یافت نقش دانشمندانی چون خواجه

نصیر الدین طوسی در این زمینه زیاد بود مکان هایی چون رصد خانه مراغه نمونه ای از این تلاش ها است صفحه ی ۱۳۳

بررسی شواهد و مدارک صفحه ی ۱۳۱

ارگ علیشاه مسجد سلطانیه	بناهای عظیم
گنبد مسجد سلطانیه و سردرو منار مسجد جامع کبیر یزد	گنبد ها و مناره های بلند
محراب مسجد جامع عتیق اصفهان	تزیین با گچ بری
گنبد غفاری در مراغه	تزیین با آجر و کاشی

پرسش های نمونه

۱- تسامح و تساهل دینی مغولان چه تاثیری بر اسلام پذیری آنها داشت ؟

جواب : تسامح و تساهل دینی مغولان باعث شد که پیروان دین های گوناگون در میان آنان به تبلیغ دین خود بپردازند

بزرگان ایرانی شامل دیوان سالاران عالمان و مشایخ صوفی به خوبی از این موقعیت برای مسلمان کردن ایلخانان

و امیران مغول بهره بردند. صفحه ی ۱۲۵

۲- علل رشد تصوف رادردوران مغولان و تیموریان شرح دهید.

جواب : هجوم ویرانگر و وحشت انگیز مغولان به ایران و نگرانی و ناامیدی که در جامعه ایجاد شد. صفحه ی ۱۲۷

۳- زمینه های رشد هنر را در عصر تیموری بیان کنید.

جواب : هنر نگارگری در روزگار جانشینان تیمور چون شاهرخ و نوادگانش از جمله بایسنقر میرزا در سراسر ایران به ویژه خراسان گسترش شگفت انگیزی یافت. صفحه ی ۱۲۹

۴- چرا تاریخ نگاری به زبان فارسی در عهد ایلخانان رشد کرد ؟

جواب : علاقمندی ایلخانان و فرمانروایان تیموری به جاودانه ساختن کشور گشایی و موفقیت های سیاسی و نظامی خود و خودآگاهی رجال ایرانی تاثیر بسزایی بر رشد و شکوفایی تاریخ نگاری در آن عصر نهاد. صفحه ی ۱۳۲

۵- منابع غیر نوشتاری را که در این درس به آنها استناد شده است فهرست کنید .

جواب : تصاویر ی از بناهای تاریخی عصر مغول و تیموری صفحه ی ۱۳۱ باز سازی مجموعه تاریخی شنب غازان

صفحه ی ۱۳۰ نقاشی مینیاتور خواجه نصرالدین توسی و دانشمندان دیگر هنگام کار در رصد خانه ی مراغه

صفحه ی ۱۳۳

منابع تاریخ نگاری

- جوینی عطاملک تاریخ جهانگشای جوینی
- وصاف الحضرة تاریخ وصاف (عصر ایلخانان)
- کمال الدین عبد الرزاق سمرقندی مطلع السعدین و مجمع البحرين در تاریخ تیموریان

کلید واژگان

ربع : ایوان و عمارت ربع رشیدی یعنی ایوان و عمارت رشیدی

شنب غازان : شنب شام (شهرک) مشخصا مربوط به دوران غازان خان

صوفی : تصوف در لغت به معنای پشمینه پوش و در اصطلاح شیوه و سبکی در زندگی بوده که زهد و ریاضت و تعلیم

و تعلم و تربیت شاگردان و مریدان از جمله ی ویژگی های آن بوده در اواخر عصر مغولان و در عصر تیموریان گسترش

فراوانی یافت و به رخ داد های سیاسی شگرفی منجر شد . ظهور سلسله صفویه از آن جمله بود .

شمن : آیینی مبتنی بر پرستش مظاهر طبیعت نماد های حیوانی بود که عموماً صحرا نوردان و کوچ روان پایبند آن بودند

تساهل و تسامح : از ریشه سهل و آسان آسان گیری مذهبی یعنی مدارا با پیروان سایر مذاهب نقطه مقابل تعصب

<p>درس ۱۳: نام طراح: دکتر مرتضی شهسواری</p>	<p>بسمه تعالی معاونت آموزش متوسطه وزارت آموزش و پرورش دفتر آموزش متوسطه نظری دبیرخانه راهبری کشوری درس تاریخ تولید شده در استان زنجان</p>	<p>محتوای نوشتاری کتاب تاریخ ۲ (از بعثت پیامبر اسلام تا پایان صفویه) سال تحصیلی: ۱۴۰۰ - ۱۳۹۹</p>
---	---	--

عنوان: تحولات سیاسی اقتصادی ایران در دوره صفوی

• هدف کلی درس:

- بررسی و تجزیه و تحلیل فراز و فرود حکومت صفوی و نیز علل و نتایج تحولات روابط خارجی آن با همسایگان و کشورهای اروپایی

• اهداف جزئی:

- آشنایی با نحوه شکل گیری طریقت صوفی صفویه و مراحل رشد و قدرت گیری آن
- آشنایی با اوضاع سیاسی ایران همزمان با قدرت گیری شاه اسماعیل اول
- آشنایی با نحوه تاسیس سلسله صفویه
- آشنایی با پیامدهای رسمی کردن مذهب تشیع توسط صفویان
- شناخت مراحل مختلف استقرار، تثبیت، اقتدار و ضعف و سقوط سلسله صفویه
- آشنایی با اوضاع اقتصادی ایران در دوران سلطنت صفویه
- شناخت تحولات سیاست خارجی ایران در دوره صفویه

انتظارات عملکردی درس ۱۳ (تحولات سیاسی، اقتصادی ایران در دوره صفوی)

- انتظار می رود دانش آموزان در پایان تدریس بتوانند:
- به تجزیه و تحلیل اوضاع سیاسی، اقتصادی ایران در طول دوران صفویه بپردازند.
- علل و زمینه های قدرت گیری طریقت صفویه طی قرون ۸ تا ۱۰ ه. را بررسی و توضیح دهند.
- مراحل استقرار، تثبیت، اقتدار و شکوفایی و ضعف و سقوط صفویه را مورد تجزیه و تحلیل قرار دهند.
- تحولات مربوط به روابط خارجی ایران در طول دوره ی حاکمیت صفویه را بررسی و تجزیه و تحلیل نمایند.

منابع مطالعاتی پیشنهادی:

- دین و دولت در ایران عهد مغول، دکتر شیرین بیانی
- پیدایش دولت صفوی، میشل م. مزای، ترجمه دکتر یعقوب آژند
- تاریخ ایران، دوره صفویان، پژوهش از دانشگاه کمبریج، ترجمه دکتر یعقوب آژند
- ایران عصر صفوی، راجر سیوری، ترجمه کامبیز عزیزی

چکیده نکات مهم درس:

زمینه های تشکیل حکومت صفویان

- هجوم مغول به ایران، پیامدهای اجتماعی و مذهبی مختلفی داشت که مهمترین آن **گسترش تصوف و تشیع و پیوند روز افزون آنها با یکدیگر بود.**
- در دوران حاکمیت مغولان و تیموریان، **فعالیت طریقت های صوفیانه در ایران** افزایش یافت و به علت شرایط بد اجتماعی که مردم امید به زندگی را از دست داده بودند، گرایش به سمت این طریقت ها افزایش یافت.
- یکی از طریقت هایی که در دوره ایلخانان شکل گرفت، **طریقت صفوی** بود. بنیانگذار و رهبر معنوی این طریقت که صفویان نام خود را از او گرفتند، **شیخ صفی الدین اردبیلی** (۶۵۰—۷۳۰)، شاگرد و مرید شیخ زاهد گیلانی بود.
- مشایخ صفوی به **واسطه مقام و نفوذ اجتماعی**، مورد احترام و تکریم فرمانروایان بودند. هر چند که در مواردی هم مورد غضب و حسادت آنان قرار می گرفتند.
- طریقت صفوی در قرن نهم هجری تحت تاثیر **شرایط فکری و فرهنگی جامعه ایران**، نخست به **مذهب تشیع** گرایش یافت. سپس به **جنبشی سیاسی و مذهبی** تبدیل شد.

در تصوف عزلت جویی و دوری از امور دنیوی ترویج می شد.

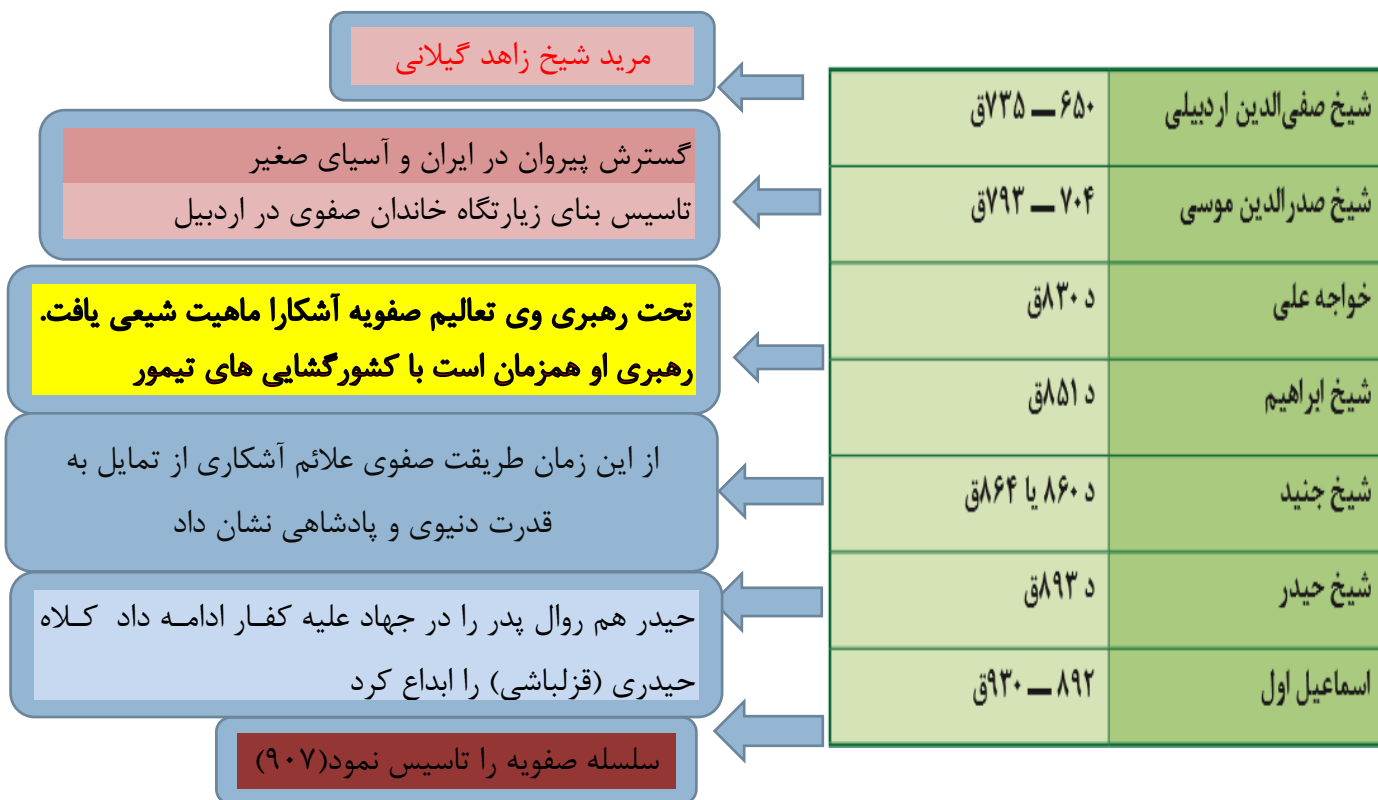
اما رهبران طریقت صفوی به فعالیت های سیاسی و نظامی روی آوردند.

**تفاوت عمده ی طریقت
صفوی صوفی با سایر طریقت ها**

این فعالیت ها مشایخ صفوی را درگیر در رقابت سیاسی و دشمنی با حاکمان سلسله های قراقویونلو و آق قویونلو کرد. که در نتیجه آن صفویان تجربه مفیدی در راه کسب قدرت سیاسی به دست آوردند.

نتیجه این فعالیت ها

مشایخ طریقت صفوی از آغاز تا تشکیل حکومت

تاسیس حکومت صفوی

کشور به لحاظ سیاسی دچار آشفتگی و تفرقه شده بود.

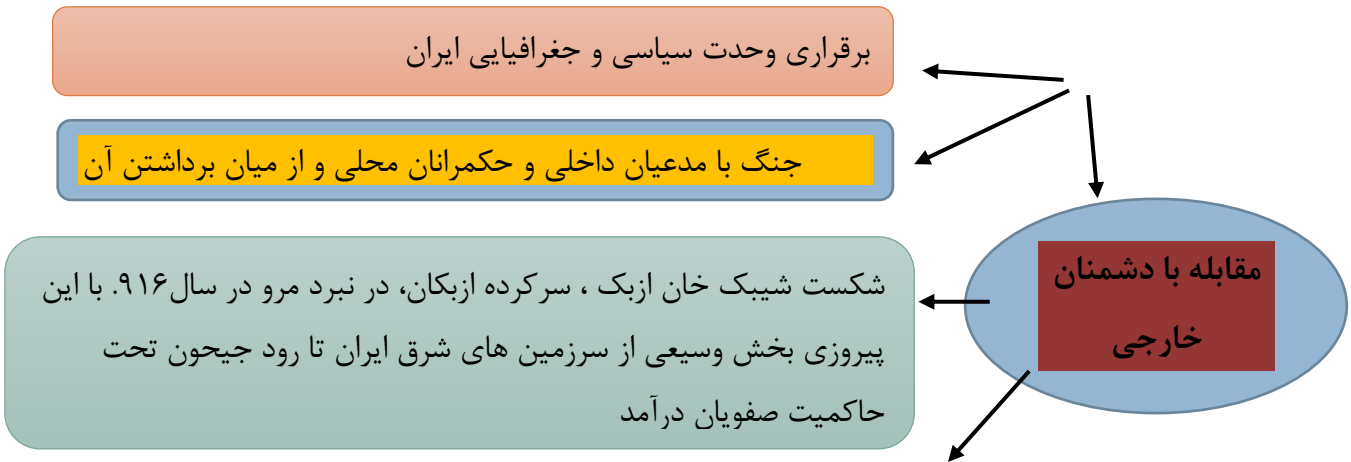
اوضاع سیاسی ایران در آغاز قرن دهم ه ق.

سلسله آق قویونلو که بر قسمت هایی از غرب و جنوب ایران حکومت می کرد به
نهایت ضعف و انحطاط رسیده بود.

- **شاه اسماعیل اول**، در چنین شرایطی با سپاهی متشکل از ایلات و طوایف مختلف قزلباش، آق قویونلوها را شکست داد و پس از تصرف تبریز، به عنوان پادشاه تاجگذاری کرد.
- مهمترین اقدام شاه اسماعیل صفوی پس از به تخت شاهی نشستن، **رسمی کردن مذهب شیعه دوازده امامی** بود.
- **رسمی کردن مذهب تشیع از سوی شاه اسماعیل صفوی دو پیامد مهم داشت:**
 - بسیاری از شیعیان در خدمت دولت نوپای صفوی درآمدند و در سایه این دولت متشکل، منسجم و متحد شدند.
 - - این اقدام سبب تمایز آشکار ایران از همسایگان مسلمان خود، به ویژه امپراتوری عثمانی، ازبکان و گورکانیان هند شد.

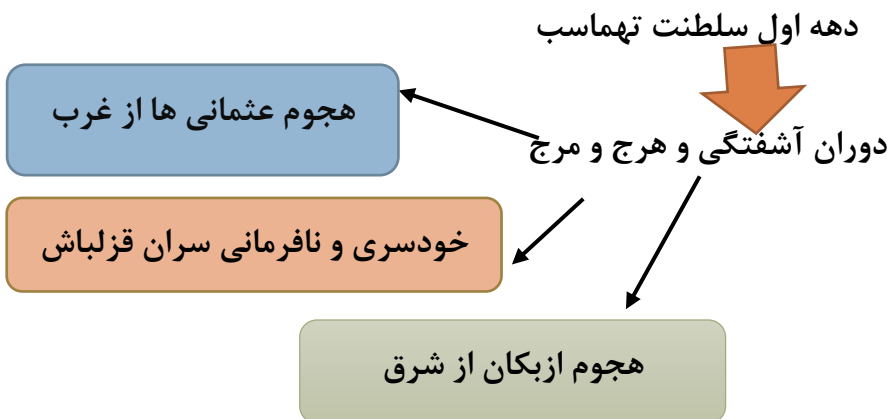
• دیگر اقدامات شاه اسماعیل در دوران سلطنتش عبارت بودند از:

جنگ با عثمانی در چالدران (۹۲۰ق):

- بهانه سلطان سلیم عثمانی از حمله به ایران، فعالیت مریدان طریقت صفوی در قلمرو عثمانی بود.
- ولی علت واقعی لشگرکشی او به قلمرو صفویان، نگرانی و ترسی بود که از ایجاد حکومت قدرتمند صفوی در دل داشت.
- سپاهیان شاه اسماعیل در جنگ چالدران، در برابر آتش توپخانه و دیگر جنگ افزارهای آتشین عثمانی نتوانستند کاری از پیش ببرند و شکست خوردند.

دوران تثبیت (۹۸۴-۹۳۰)

اقدامات شاه تهماسب از دهه ی دوم سلطنت :

- ۱- در دست گرفتن زمام امور و پایان دادن به سرکشی سران قزلباش
 - ۲- شکست دادن ازبکان در جنگ جام و عقب راندن آنان از خراسان
 - ۳- دفع تهاجمات پیاپی ارتش عثمانی به خاک ایران با اتخاذ تدابیر مناسب
- انتقال پایتخت از تبریز به قزوین
- به کار گرفتن سیاست زمین سوخته

عصر شکوفایی و اقتدار (۹۹۶-۱۰۳۸ق)

در داخل کشور سران قزلباش به جان هم افتاده و شاه را بازیچه اهداف و اغراض طایفه و ایل خود کرده بودند.

در غرب ارتش عثمانی مناطق وسیعی از خاک کشور را اشغال کرده بود.

در شرق هم ولایت خراسان هدف تهاجم و تخریب شدید ازبکان قرار داشت.

اوضاع داخلی و خارجی کشور همزمان با روی کار آمدن شاه عباس اول نابسامان بود، چون:

شاه عباس اول برای نجات کشور از مسائل و مشکلات داخلی و خارجی، اقدام ها و اصلاحات زیادی انجام داد. که مهمترین آنها عبارتند از:

۱- ایجاد ثبات سیاسی و برقراری نظم و امنیت در داخل کشور

۲- نوسازی تشکیلات و تجهیزات سپاه

۳- توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی

۴- بیرون راندن نیروهای بیگانه از خاک کشور

۵- انتقال پایتخت از قزوین به اصفهان

— شاه عباس اول برای ایجاد ثبات سیاسی

و برقراری نظم و امنیت در داخل کشور

امرای سرکش و طغیانگر قزلباش را سرکوب کرد

و قدرت سیاسی و نظامی آنان را به طور چشمگیری کاهش داد

— شاه عباس به منظور تقویت قدرت سیاسی و نظامی دولت مرکزی و کاهش توان سیاسی و نظامی امیران و ایلات قزلباش اقدام به ایجاد سپاهی دائمی و حرفه ای کرد که کاملاً مطیع و وفادار به شخص او بود.

- بیشتر افراد این سپاه از میان جوانان گرجی، ارمنی و چرکسی تازه مسلمان برگزیده شدند.
- دسته های تفنگچی و توپخانه نیز به سپاه جدید افزوده شد
- افرادی از میان جنگاوران این سپاه برکشیده شدند و به مقام سپهسالاری سپاه رسیدند. از جمله الله وردی خان گرجی که به بالاترین مقامات نظامی و سیاسی دست یافت.

- شاه عباس به منظور **بهبود وضع مردم و رفاه و آسایش عمومی**، کارهای عمرانی بزرگی مانند ایجاد کارگاه های بافندگی، جاده سازی و ساخت بناهای مختلف از قبیل پل ها، مسجدها، کاروان سراها، مدرسه ها، سدها، قنات ها و ... انجام داد و نیز به گسترش مناسبات اقتصادی با کشورهای اروپایی و همسایگان و توسعه تجارت خارجی دست زد.
- شاه عباس همچنین **به دلایل سیاسی، نظامی و اقتصادی** پایتخت را از قزوین به اصفهان انتقال داد.

موفقیت های نظامی شاه عباس اول:

- شاه عباس اول پس از سامان دادن به اوضاع داخلی کشور، آماده **جنگ با دشمنان خارجی** شد. او برای موفقیت در این کار، ابتدا از طریق صلح با عثمانی، **ازبکان** را مغلوب و از خراسان عقب راند، آنگاه با حمله ای غافلگیرانه، **نیروهای عثمانی** را مغلوب و مناطق اشغالی شمال غرب ایران را آزاد کرد و علاوه بر آن عراق و عتبات عالیات را هم به قلمرو صفوی افزود.
- **یکی دیگر از موفقیت های نظامی صفویان** در عصر شاه عباس اول، بیرون راندن پرتغالی ها از خلیج فارس بود که با کمک کشتی های انگلیسی توانست سواحل و جزایر ایرانی خلیج فاری را آزاد کند.

دوران ضعف و انحطاط (۱۰۳۸ - ۱۱۳۵)

- **شاه صفی**، نوه و جانشین شاه عباس اول، از تعادل روحی و سلامت عقل بهره کافی نداشت. در زمان او

قندهار توسط گورکانیان هند، از قلمرو صفویان جدا شد

به دستور او سردار باکفایتی مانند امام قلی خان، حاکم فارس، به قتل رسید.

- **شاه عباس دوم**، پسر و جانشین شاه صفی هر چند توانست قندهار را از گورکانیان پس بگیرد منتهی نتوانست روند ضعف و انحطاط حکومت صفویان را متوقف سازد.

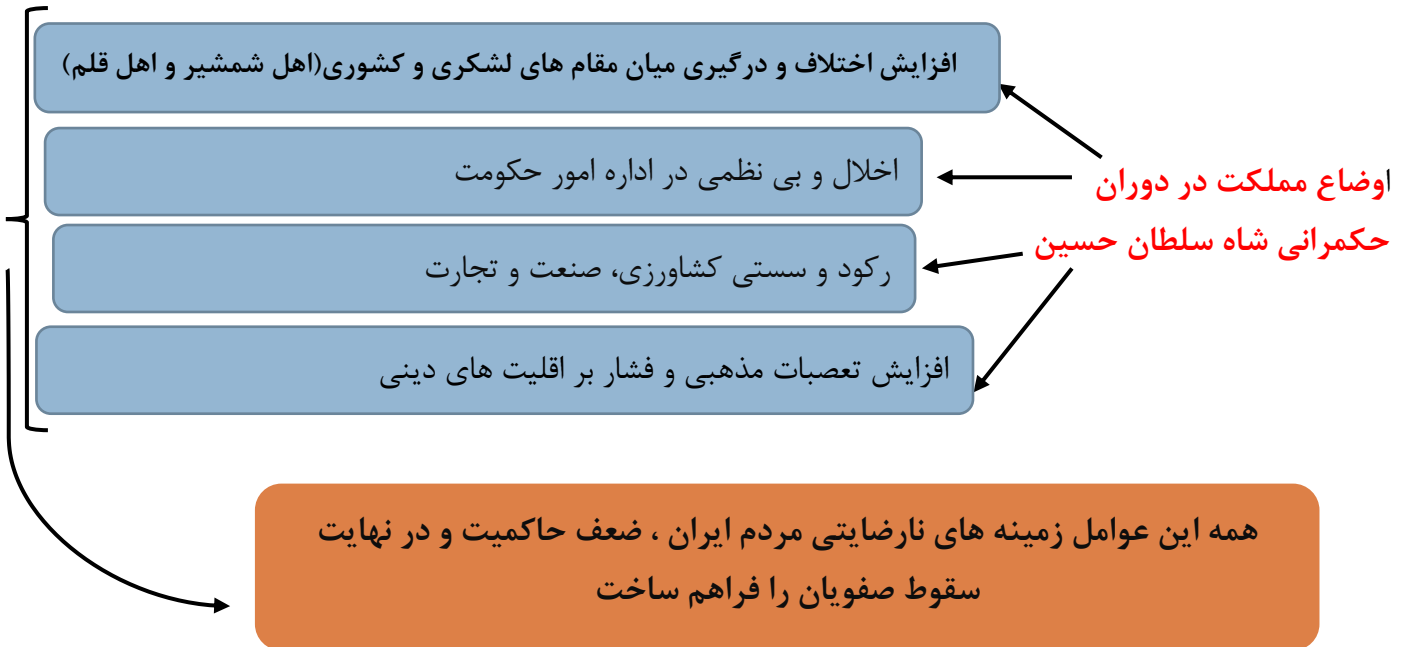
این پادشاه با اصول و امور کشورداری بیگانه بود

در زمان حکمرانی او، دخالت و نفوذ حرمسرا در امور مملکت داری افزایش یافت.

- با به تخت رسیدن **شاه سلیمان**، روند رو به

انحطاط حکومت صفویان شدت بیشتری به خود گرفت.

— **شاه سلطان حسین** ← پادشاهی ضعیف و بی اراده بود و نسبت به امور مملکت توجه لازم را نداشت.
در این دوره حکومت صفوی به نهایت ضعف خود رسید.

— در چنین شرایطی بود که طایفه ای از افغان های شهر قندهار (افغانان غلجایی) شورش کرده و با آگاهی از وضعیت آشفته و نابسامان حکومت صفوی به سوی اصفهان حرکت کردند و با تسخیر پایتخت صفویان در سال ۱۱۳۵ ق. به حیات آن حکومت خاتمه دادند. البته شورش افغان ها و تسخیر اصفهان یک تهاجم خارجی محسوب نمی شود؛ زیرا قندهار بخشی از قلمرو صفوی به شمار می رفت.

وضع اقتصادی

— **کشاورزی و دامداری** ← رکن مهم فعالیت های اقتصادی در عصر صفوی بودند.

— **ثبات و امنیت سیاسی و اجتماعی** ← از عوامل مهم رونق اقتصادی در شهرها و روستاهای ایران شده بودند.

اراضی ممالک؛ این دسته از اراضی کشور در اختیار و تملک والیان ایالت ها بود و آنها این زمین ها را میان زیردستان خود تقسیم می کردند

اراضی خاصه؛ این اراضی متعلق به شخص شاه بود و به ویژه از زمان شاه عباس اول، درآمد حاصل از آنها برای اداره سپاه هزینه می شد.

اراضی وقفی؛ این اراضی توسط مردم یا شاه وقف می شد. گاهی مردم برای جلوگیری از دست اندازی حکام، زمین های خود را وقف می کردند

املاک خصوصی؛ این زمین ها بسیار ناچیز بود و همواره در معرض مصادره قرار داشت.

- انواع زمین در دوره صفوی

- دولت برای اداره امور از کشاورزان و **دامداران** مالیات می گرفت.

دامداران مالیاتی با عنوان **چوپان بیگی** پرداخت می کردند.

- قلب اقتصاد شهری، **بازار** بود. گروه های مختلف اصناف، پیشه وران و صنعتگران در بازار فعالیت می کردند و کالاهای خود را در معرض فروش می گذاشتند و در قبال **حفظ امنیت به دولت مالیات** می پرداختند.

مردم در دوره صفوی در معاملات و دادوستدهای خود از سکه های گوناگونی استفاده می کردند که با توجه به ارزش آنها عبارت بودند از: عباسی، محمودی، شاهی، بیستی و سکه های مسی به نام غازبکه.

بازار گنجعلی خان کرمان از بناهای دوره صفوی

روابط خارجی

- تاسیس حکومت صفوی از منظر روابط خارجی، **نقطه عطفی** در تاریخ ایران اسلامی به شمار می آید. زیرا ایران قبل از آن هرگز شاهد چنین دیپلماسی فعالی در عرصه بین الملل نبود.

الف) روابط با همسایگان ۱- عثمانی

علت دشمنی و ستیز عثمانی ها با حکومت صفوی:

- سلاطین عثمانی که خود را خلیفه و فرمانروای تمامی مسلمانان قلمداد می کردند، در پی تسلط کامل بر جهان اسلام بودند. شکل گیری حکومت قدرتمند صفوی در ایران را تهدید و مانع جدی برای توسعه طلبی سیاسی و نظامی خود تلقی می کردند.
- هدف سلطان سلیم عثمانی از حمله به ایران ← نابودی حکومت نوپای صفوی بود.

پادشاهان صفوی به شیوه های مختلف در برابر تهاجمات عثمانی ها ایستادگی کردند، به طوری که برخی از سلاطین قدرتمند عثمانی در نهایت مجبور به انعقاد عهدنامه های صلح میان دو کشور شدند. و به طور کلی صفویان اجازه ندادند که عثمانی ها بتوانند به اهداف خود در ایران دست پیدا کنند.

۲- ازبکان

- ازبکان از اعقاب جوجی پسر ارشد چنگیزخان مغول بودند. آنان با شکست تیموریان در ماوراءالنهر تحت رهبری شیبانی خان (محمد شاهی بیگ خان) همزمان با تاسیس سلسله صفوی به عنوان عامل نیرومندی در مرزهای شرق و شمال شرق ایران ظاهر شدند.
- ازبکان روابط صمیمانه ای با عثمانی ها داشتند و با هماهنگی آنها حملات خود به درون مرزهای ایران را انجام می دادند.
- شاه اسماعیل اول در نبرد مرو (۹۱۶ق) آنها را شکست داد و رهبر قدرتمند آنها شیبک خان را به قتل رساند.
- شاه تهماسب ← در نبرد جام آنها را شکست داد.
- شاه عباس هم با شکست دادن آنها ← مانع از تهاجمات آنها به خراسان و مرزهای شرقی ایران شد.

۱- تیموریان (گورکانیان) هند

- موسی این سلسله ← ظهیرالدین محمد بابر یکی از نوادگان تیمور بود. که همزمان با قدرت گیری دولت صفوی در ایران، در هندوستان قدرت را به دست گرفت.

روابط صفویان با تیموریان هند

تنها مورد اختلاف بین دو کشور بر سر قندهار بود، به طوری که این شهر چند بار میان دو طرف دست به دست شد.

روابط بین این دو کشور در این دوره حسنه و دوستانه بود.

روابط تجاری هم بین دو کشور رونق فراوانی داشت.

به علت مهاجرت گسترده شاعران، نویسندگان، دانشمندان، معماران و هنرمندان ایرانی به هندوستان، هنر و ادب فارسی در هند گسترش یافت.

– شهر قندهار برای حفظ مناطق شرقی و داشتن درآمدهای گمرکی، برای ایران از اهمیت مهمی برخوردار بود.

ب- روابط با اروپا

وجود دشمن مشترکی به نام عثمانی

– دو عامل نقش بسزایی در توسعه روابط صفویان با اروپائیان داشت:

انگیزه و اهداف اقتصادی و تجاری

– پرتغالی ها، نخستین اروپائینی بودند که از طریق راه های دریایی جدید به اقیانوس هند و خلیج فارس رسیدند. پس از

آنها انگلیسی ها، فرانسوی ها و هلندی ها نیز از راه رسیدند.

بهره برداری از دانش نظامی و فنی اروپائیان

– انگیزه های شاه عباس اول از برقراری روابط با اروپائیان:

توسعه تجارت خارجی

یکی از منابع عمده درآمد خزانه سلطنتی در زمان شاه عباس اول، تجارت ابریشم بود. تجار اروپایی و کمپانی های مختلف هند شرقی مشتری اصلی ابریشم ایران بودند.

– اروپائیان در عصر صفوی قادر به تحمیل اهداف خود به این دولت نبودند و صفویان با اقتدار از روابط با اروپا در جهت

اهداف خود سود می بردند.

— در اواخر عصر صفوی روابط فرهنگی ایران و اروپا توسعه یافت. وجود تعداد زیاد سیاحان اروپایی و سفرای این کشورها در ایران، خود نشان از گستردگی این روابط در عصر صفوی است.

نمونه سوال های درس

- ۱- مهمترین پیامد اجتماعی و مذهبی هجوم مغولان به ایران چه بود؟
- ۲- یکی از طریقت های صوفیانه که در دوره ایلخانان شکل گرفت، طریقت بنیانگذار و رهبر این طریقت که صفویان نام خود را از او گرفته اند، نام داشت.
- ۳- طریقت صفویان در قرن نهم هجری تحت تاثیر شرایط فکری و فرهنگی جامعه ایران، نخست به گرایش یافت و سپس به جنبشی تبدیل شد.
- ۴- اوضاع سیاسی ایران در آغاز سده دهم هجری، چگونه بود؟ (شاه اسماعیل اول در چه شرایطی در آغاز قرن دهم هجری، اقدام به تاسیس سلسله ی صفوی کرد؟)
- ۵- مهمترین اقدام شاه اسماعیل اول، پس از به تخت نشستن چه بود؟ این اقدام او چه پیامدهایی داشت؟
- ۶- جنگ مرو در سال ۹۰۶ق. بین کدام نیروها اتفاق افتاد؟ و به چه نتیجه ای انجامید؟
- ۷- بهانه ی سلطان سلیم از حمله به ایران چه بود؟
- ۸- هدف اصلی سلطان سلیم عثمانی از لشگرکشی به قلمرو صفویان چه بود؟
- ۹- علت شکست سپاهیان شاه اسماعیل صفوی در جنگ چالدران چه بود؟
- ۱۰- اوضاع حکومت صفوی در سال های آغازین پادشاهی شاه تهماسب صفوی را شرح دهید.
- ۱۱- شاه تهماسب صفوی برای تثبیت پایه های حکومت صفوی دست به چه اقداماتی زد؟
- ۱۲- اوضاع داخلی و خارجی ایران در زمان به قدرت رسیدن شاه عباس اول چگونه بود؟ شرح دهید.
- ۱۳- شاه عباس اول برای نجات کشور از مشکلات داخلی و خارجی دست به چه اقداماتی زد؟
- ۱۴- شاه عباس اول برای تقویت قدرت سیاسی و نظامی دولت مرکزی در برابر توان سیاسی و نظامی امیران و ایلات قزلباش، دست به چه اقدامی زد؟
- ۱۵- نمونه هایی از اقدامات عمرانی بزرگ شاه عباس اول را که برای بهبود وضع مردم صورت گرفت، نام ببرید.

- ۱۶- شاه عباس اول برای بیرون راندن نیروهای بیگانه از خاک کشور، چه سیاستی را در پیش گرفت؟
- ۱۷- چرا با به قدرت رسیدن شاه سلیمان، روند انحطاط و زوال صفویان شدت گرفت؟
- ۱۸- اوضاع سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و مذهبی کشور در دوران سلطنت شاه سلطان حسین را شرح دهید.
- ۱۹- چرا شورش افغان ها و تسخیر اصفهان، پایتخت صفویه، از سوی آنها یک تهاجم خارجی محسوب نمی شود؟
- ۲۰- در دوران صفوی، زمین ها به چند دسته تقسیم می شدند، نام برده، توضیح مختصری در مورد هر کدام ارائه دهید.
- ۲۱- صفویان از دامداران چه مالیاتی دریافت می کردند؟
- ۲۲- سکه های رایج در دوره صفویان را نام ببرید.
- ۲۳- چرا عثمانی ها به جنگ و ستیز با دولت صفویان برخاستند؟
- ۲۴- همزمان با روی کار آمدن دولت صفوی در ایران، یکی از نوادگان تیمور به نام در هندوستان قدرت را دست گرفت.
- ۲۵- روابط صفویان و گورکانیان هند را به طور مختصر، توضیح دهید.
- ۲۶- قندهار از چه جهاتی برای ایران دوره ی صفویه از اهمیت مهمی برخوردار بود؟
- ۲۷- عوامل موثر در گسترش روابط صفویان با اروپائیان را بنویسید.
- ۲۸- نخستین اروپائینی بودند که از طریق راه های دریایی به خلیج فارس و دریای عمان راه یافتند.
- ۲۹- انگیزه ی شاه عباس اول از تلاش برای گسترش مناسبات دوستانه با اروپائیان چه بود؟

پاسخ نمونه سوال های درس:

- ۱- گسترش تصوف و تشیع و پیوند روز افزون آنها با یکدیگر
- ۲- صفوی - شیخ صفی الدین اردبیلی
- ۳- تشیع - جنبشی سیاسی و مذهبی
- ۴- کشور به لحاظ سیاسی دچار آشفتگی و تفرقه شده بود و سلسله آق قویونلو که بر قسمت هایی از غرب و جنوب ایران حکومت می کرد به نهایت ضعف و انحطاط رسیده بود.
- ۵- رسمی کردن مذهب شیعه دوازده امامی. این اقدام او دو پیامد مهم داشت: ۱- بسیاری از شیعیان در خدمت دولت نوپای

صفوی درآمدند و در سایه این دولت متشکل، منسجم و متحد شدند. ۲- سبب تمایز آشکار ایران از همسایگان مسلمان خود، به ویژه امپراتوری عثمانی، ازبکان و گورکانیان هند شد.

۶- بین شاه اسماعیل اول و شیبک خان ازبک. این جنگ به شکست شیبک خان ازبک، سرکرده ازبکان، و کشته شدن او منجر شد. با این پیروزی شاه اسماعیل، بخش وسیعی از سرزمین های شرق ایران تا رود جیحون تحت حاکمیت صفویان درآمد.

۷- بهانه سلطان سلیم عثمانی از حمله به ایران، فعالیت مریدان طریقت صفوی در قلمرو عثمانی بود.

۸- علت واقعی لشگرکشی او به قلمرو صفویان، نگرانی و ترسی بود که از ایجاد حکومت قدرتمند صفوی در دل داشت.

۹- سپاهیان شاه اسماعیل در جنگ چالدران، در برابر آتش توپخانه و دیگر جنگ افزارهای آتشین عثمانی نتوانستند کاری از پیش ببرند و شکست خوردند.

۱۰- دهه اول سلطنت تهماسب، دوران آشفتگی و هرج و مرج و نابسامانی بود. به طوری که از یک سو، سران ایلات قزلباش به خودسری و نافرمانی پرداختند و با یکدیگر به نزاع برخاستند و از سوی دیگر، ازبکان از شرق و عثمانی ها از غرب به مرزهای ایران هجوم آوردند.

۱۱- ۱- در دست گرفتن زمام امور و پایان دادن به سرکشی سران قزلباش ۲- شکست دادن ازبکان در جنگ جام و عقب راندن آنان از خراسان ۳- دفع تهاجمات پیاپی ارتش عثمانی به خاک ایران با اتخاذ تدابیر مناسب (انتقال پایتخت از تبریز به قزوین و به کار گرفتن سیاست زمین سوخته در برابر سپاه عثمانی)

۱۲- در داخل کشور سران قزلباش به جان هم افتاده و شاه را بازیچه اهداف و اغراض طایفه و ایل خود کرده بودند. در غرب ارتش عثمانی مناطق وسیعی از خاک کشور را اشغال کرده بود. در شرق هم ولایت خراسان هدف تهاجم و تخریب شدید ازبکان قرار داشت.

۱۳- شاه عباس اول برای نجات کشور از مسائل و مشکلات داخلی و خارجی، اقدام ها و اصلاحات زیادی انجام داد. که مهمترین آنها عبارتند از:

- ایجاد ثبات سیاسی و برقراری نظم و امنیت در داخل کشور
- نوسازی تشکیلات و تجهیزات سپاه

- توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی

- بیرون راندن نیروهای بیگانه از خاک کشور

- انتقال پایتخت از قزوین به اصفهان

۱۴- اقدام به ایجاد سپاهی دائمی و حرفه ای کرد که کاملاً مطیع و وفادار به شخص او بود.

۱۵- شاه عباس به منظور بهبود وضع مردم و رفاه و آسایش عمومی، کارهای عمرانی بزرگی مانند ایجاد کارگاههای

بافندگی، جاده سازی و ساخت بناهای مختلف از قبیل پل ها، مسجدها، کاروانسراها، مدرسه ها، سدها، قنات ها و ...

انجام داد و نیز به گسترش مناسبات اقتصادی با کشورهای اروپایی و همسایگان و توسعه تجارت خارجی دست زد.

۱۶- شاه عباس اول پس از سامان دادن به اوضاع داخلی کشور، آماده جنگ با دشمنان خارجی شد. او برای موفقیت در

این کار، ابتدا از طریق صلح با عثمانی، ازبکان را مغلوب و از خراسان عقب راند، آنگاه با حمله ای غافلگیرانه، نیروهای

عثمانی را مغلوب و مناطق اشغالی شمال غرب ایران را آزاد کرد و علاوه بر آن عراق و عتبات عالیات را هم به قلمرو

صفوی افزود. یکی دیگر از موفقیت های نظامی صفویان در عصر شاه عباس اول، بیرون راندن پرتغالی ها از خلیج فارس

بود که با کمک کشتی های انگلیسی توانست سواحل و جزایر ایرانی خلیج فاری را آزاد کند.

۱۷- چون این پادشاه با اصول و امور کشورداری بیگانه بود. ضمن این که در زمان حکمرانی او، دخالت و نفوذ حرمسرا در

امور مملکت داری افزایش یافت.

۱۸- در زمان زمامداری او اختلاف و درگیری میان مقام های کشوری (اهل قلم) و لشکری (اهل شمشیر) افزایش یافت و

اداره امور حکومت با بی نظمی و اخلاص مواجه شد. کشاورزی، صنعت و تجارت دچار رکود و سستی شد. تعصبات مذهبی

و فشار بر اقلیت های دینی افزایش یافت و اسباب نارضایتی گروه هایی از مردم ایران را فراهم آورد.

۱۹- شورش افغان ها و تسخیر اصفهان یک تهاجم خارجی محسوب نمی شود؛ زیرا قندهار بخشی از قلمرو صفوی به شمار

می رفت.

۲۰- به چهار دسته:

اراضی ممالک؛ این دسته از اراضی کشور در اختیار و تملک والیان ایالت ها بود و آنها این زمین ها را میان زیردستان خود

تقسیم می کردند .

اراضی خاصه؛ این اراضی متعلق به شخص شاه بود و به ویژه از زمان شاه عباس اول، درآمد حاصل از آنها برای اداره سپاه هزینه می شد.

اراضی وقفی؛ این اراضی توسط مردم یا شاه وقف می شد. گاهی مردم برای جلوگیری از دست اندازی حکام، زمین های خود را وقف می کردند.

املاک خصوصی؛ این زمین ها بسیار ناچیز بود و همواره در معرض مصادره قرار داشت.

۲۱- دامداران مالیاتی با عنوان چوپان بیگی پرداخت می کردند.

۲۲- عباسی، محمودی، شاهی، بیستی و سکه های مسی به نام غازبکه.

۲۳- سلاطین عثمانی که خود را خلیفه و فرمانروای تمامی مسلمانان قلمداد می کردند، در پی تسلط کامل بر جهان اسلام بودند. لذا شکل گیری حکومت قدرتمند صفوی در ایران را تهدید و مانع جدی برای توسعه طلبی سیاسی و نظامی خود تلقی می کردند.

۲۴- ظهیرالدین بابر

۲۵- روابط بین این دو کشور در این دوره حسنه و دوستانه بود. به علت مهاجرت گسترده شاعران، نویسندگان،

دانشمندان، معماران و هنرمندان ایرانی به هندوستان، هنر و ادب فارسی در هند گسترش یافت. تنها مورد اختلاف بین دو کشور بر سر قندهار بود، به طوری که این شهر چند بار میان دو طرف دست به دست شد. روابط تجاری هم بین دو کشور رونق فراوانی داشت.

۲۶- این شهر برای حفظ مناطق شرقی و داشتن درآمدهای گمرکی، برای ایران از اهمیت مهمی برخوردار بود.

۲۷- وجود دشمن مشترکی به نام عثمانی و انگیزه و اهداف اقتصادی و تجاری.

۲۸- پرتغالی ها

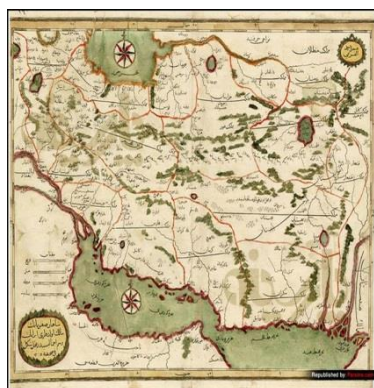
۲۹- بهره برداری از دانش نظامی و فنی اروپائیان . توسعه تجارت خارجی.

<p>درس ۱۴ نام طراح: مهتاب محمدرضایی و مریم فتحی</p>	<p>بسمه تعالی معاونت آموزش متوسطه وزارت آموزش و پرورش دفتر آموزش متوسطه نظری دبیرخانه راهبری کشوری درس تاریخ تهیه شده توسط استان زنجان</p>	<p>محتوای نوشتاری کتاب تاریخ ۲ (از بعثت پیامبر اسلام تا پایان صفویه) سال تحصیلی ۱۳۹۹-۱۴۰۰</p>
---	--	---

عنوان : فرهنگ و تمدن در عصر صفوی

اهداف یادگیری :

آشنایی دانش آموزان با برجسته ترین دستاوردهای فرهنگی و تمدنی ایران در دوره صفویه-علل شکوفایی فرهنگ و تمدن در عصر صفوی

قلمرو ایران در عصر صفوی

منابع مطالعاتی پیشنهادی:

۲-تاریخ تحولات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی ایران در دوران صفویه:
عبدالحسین نوایی؛ عباسقلی غفاری فرد، تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم
انسانی دانشگاه‌ها-

۲-ایران عصر صفوی: راجر سیوری، ترجمه کامبیز عزیزی، تهران نشر مرکز

الف-زمینه های شکوفایی فرهنگ و هنر در دوره صفویه:

پادشاهان صفوی با رسمیت بخشیدن به مذهب شیعه و ایجاد یکپارچگی و وحدت سیاسی و جغرافیایی زمینه های لازم برای توسعه و شکوفایی فرهنگی و تمدنی ایران را فراهم کردند.

از دیگر عوامل موثر در این شکوفایی را می توان به حمایت شاهان و مقام های لشکری و کشوری از هنر و معماری و فعالیت های علمی و آموزشی اشاره کرد که در قالب تشویق و حمایت عالمان و هنرمندان و صنعتگران و سفارش آثار هنری به آنها بود.

گسترش سنت وقف و علم دوستی و استعداد و ذوق هنری ایرانیان نیز به نوبه خود نقش بسزایی در این رشد و شکوفایی فرهنگی و تمدنی داشت.

ب-تعلیم و تربیت و مراکز آموزشی:

معارف شیعی در دوره صفوی برای رفع نیازهای مذهبی و حقوقی جامعه رونق بسزایی یافت و برای این منظور علمایی از **جبل عامل و عراق و بحرین** به ایران آورده شد.

علوم تجربی و ریاضیات در عصر صفوی **دچار افول** شد چون اولویت اصلی با معارف شیعی بود و به علوم تجربی توجه زیادی نمی شد و برخی متون کهن پزشکی مانند قانون ابن سینا و برخی متون قدیمی ریاضی و نجوم در مدارس تدریس می شد. در حالیکه اروپا مقارن با تحولات عظیم علمی بود.

نجوم و ستاره شناسی با خرافات آمیخته شد و اعتقاد به سعد و نحس در میان عام و خاص رایج بود. تاریخ نگاری در عصر صفوی در سه حوزه فعالیت داشت: ۱- تاریخ عمومی، ۲- تاریخ محلی ۳- تک نگاری تاریخ نگاری نسبت به دوره مغول و تیموری **افول** یافت.

مشهورترین آثار تاریخ نگاری:

حبیب السیر، مولف (غیاث الدین خواند میری) زمان نگارش: شاه اسماعیل
احسن التواریخ، مولف: (حسن بیگ رو ملو) زمان نگارش: شاه تهماسب اول
تاریخ عالم آرای عباسی، مولف: (اسکندر بیک منشی)، زمان نگارش: شاه عباس اول

پ-علماء و دانشمندان:

در عصر صفوی در علمی چون فقه و کلام و تفسیر علمای بزرگی پا به عرصه نهادند.
مشهورترین این علماء عبارتند از:

محمد تقی مجلسی: حوزه فعالیت، **فقه و حدیث**

محمد باقر مجلسی: حوزه فعالیت: **فقه و حدیث** و مهمترین اثر: دایره المعارف حدیثی **بحار الانوار**

میر داماد: (معلم ثالث و بنیانگذار مکتب فلسفی اصفهان) حوزه فعالیت: **فلسفه و عرفان**

بها الدین محمد بن حسین عاملی: (شیخ بهایی) حوزه فعالیت: **علوم دینی و عقلی و طبیعی**

صدر الدین محمد قوام شیرازی: (صدر المتألهین یا ملاصدرا) حوزه فعالیت: **فلسفه** و مهمترین اثر **حکمت متعالیه** (ترکیبی

از چهار جریان فکری بزرگ اسلامی یعنی **فلسفه مشاء، اشراق، کلام و عرفان**)

ت- معماری عصر صفوی:

معماری ایرانی در این دوره با استفاده از تجارب عصر تیموری و نیز در سایه ثبات و امنیت و حمایت پادشاهان به ویژه شاه عباس اول شکوفا شد.

مشهورترین بناهای عصر صفوی عبارتند از:

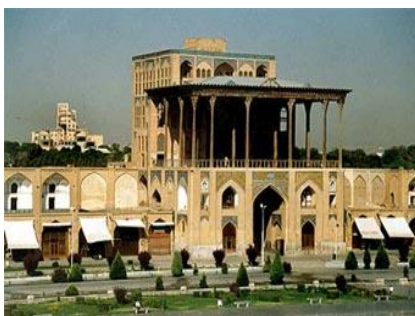
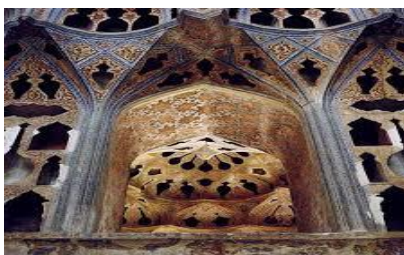
میدان نقش جهان: مهمترین ویژگی های آن: ۱- شکوه و عظمت و کاربردهای متنوع ۲- ارتباط با مراکز پر رفت و آمد مثل بازار و مسجد ۳- کاخ عالی قاپو به عنوان نماد قدرت ساسی بر این میدان مشرف است.

مهمترین کاربردهای این میدان: ۱- برگزاری جشن ها ۲- اجرای نمایش ۳- آتش بازی ۴- مسابقات چوگان بازی و تیراندازی و باربایی سفراء و سان دیدن از سپاهیان

مسجد جامع عباسی: یکی از مجموعه های عالی معماری صفوی است. ویژگی آن هماهنگی در رنگ ها و نقش های کاشی ها

و طراحی و معماری بی نظیر

مسجد شیخ لطف الله: در ضلع دیگر میدان نقش جهان قرار دارد. از ویژگی های هر دو مسجد کاشی کاری های هنر مندانه است.

ث- نگارگری:

شاه اسماعیل با فتح هرات، **کمال الدین بهزاد** یکی از نوابغ هنر نقاشی در بار تیموری را با خود به تبریز برد و به ریاست کتابخانه دربار منصوب کرد.

بهزاد و شاگردانش با خلق آثار بی نظیر و ترکیب مکتب هرات با عناصر جدید، مکتب جدیدی به نام **مکتب تبریز** پایه گذاری کردند.

از شاهکار های این عصر کتابت و تصویر گری شاهنامه بود که در زمان شاه تهماسب به پایان رسید که به **شاهنامه تهماسبی** معروف شد.

هنر نگارگری

در این شاهنامه دویست و پنجاه نقش مینیاتوری وجود دارد. که توسط هنرمندان برجسته ای چون سلطان **محمد تبریزی**، **جلال الدین میرک** به تصویر در آمده اند.

در دوره شاه تهماسب آثار برجسته ای در شهر **قزوین** دومین پایتخت صفوی پدید آمد که از ویژگی ها و نوآوری های جدیدی برخوردار بود سبک نقاشی آنان به **مکتب نگارگری قزوین** معروف شد.

هنر نگارگری در زمان شاه عباس اول به اوج شکوفایی خود رسید.

در این دوره نقاش بزرگی به نام **آقا رضا عباسی** با طرح های بی نظیر خود **مکتب اصفهان** را پدید آورد.

ج- بافندگی:

هنر فرش بافی در دوره صفوی از حالت روستایی و عشایری خارج شد و به صورت یک صنعت ملی درآمد.

فرش **اردبیل** که به سفارش شاه تهماسب اول برای پیشکش به مقبره **شیخ صفی الدین اردبیلی** توسط هنرمندان **کاشانی** بافته شد یکی از شاهکارهای هنری جهان به شمار می رود.

هنر فرشبافی عصر صفوی

برخی از محققان، دوره صفوی را **عصر طلایی** پارچه بافی در ایران می دانند.

چ- فلزکاری:

یکی از هنرهای ممتاز و برجسته عصر صفویان فلز کاری بود.

یکی از ویژگی های فلز کاری عصر صفوی، **طلا کاری روی فلزات** است.

این آثار به جز جنبه هنری، موجب رونق تجارت و کسب و کار شد.

خلاصه درس:

عصر صفوی یکی از درخشان ترین دوره های فرهنگ و هنر ایران دوران اسلامی به شمار می رود. در این عصر

ایرانیان در صنعت، هنر و معماری و برخی شاخه های علوم پیشرفت شایانی داشتند.

پرسش‌ها یا فعالیت‌های مکمل برای درک بهتر مطلب مطرح شده در درس:

- ۱- در دوره ی صفویان چه عاملی زمینه مساعد و مناسبی برای توسعه و شکوفایی فرهنگی و تمدنی فراهم آورد؟
- ۲- چرا شاهان صفوی عده ای از علمای شیعه جبل عامل لبنان، عراق و بحرین را به ایران دعوت کردند؟
- ۳- شاعران شاخص عصر صفوی مرا نام ببرید.
- ۴- در دوره ی صفوی کدام علوم رو به افول گذاشت؟
- ۵- تاریخ نگاری در دوره صفویه در چه حوزه هایی ادامه یافت؟
- ۶- مشهورترین آثار تاریخ نگاری دوره صفویه را ذکر کنید.
- ۷- در مدارس در عصر صفوی چه علمی آموزش داده می شد؟
- ۸- مدارس عصر صفوی چگونه ساخت و اداره می شد؟
- ۹- مدارس معروف عصر صفوی در اصفهان را نام ببرید.
- ۱۰- در عصر صفوی مدرس به چه کسانی می گفتند؟
- ۱۱- در عصر صفوی خلیفه (مبصر) یا معید به چه کسانی می گفتند؟
- ۱۲- ویژگی های محیط مدارس عصر صفوی را بیان نمایید.
- ۱۳- علما و دانشمندان عصر صفوی همراه با آثارشان را ذکر کنید؟
- ۱۴- ملاصدرا با درهم آمیختن چه جریان های فکری نظام فلسفی نوینی به وجود آورد؟
- ۱۵- علل شکوفایی معماری عصر صفویه چیست؟
- ۱۶- سَمبُل معماری صفویه چیست و در زمان چه کسی ساخته شد؟
- ۱۷- مهم ترین ویژگی میدان نقش جهان چیست؟
- ۱۸- ویژگی ها و کاربردهای متنوع میدان نقش جهان را بنویسید.
- ۱۹- مسجد جامع عباسی در عهد چه کسی ساخته شد؟ ویژگی های هنری آن را بنویسید.
- ۲۰- ویژگی شاخص مسجد شیخ لطف الله چیست؟
- ۲۱- شاه اسماعیل کدام هنرمند را از هرات به تبریز برد؟
- ۲۲- مکتب تبریز با همکاری چه کسی پایه گذاری شد؟

۲۳- کتابت و تصویرگری شاهنامه در زمان کدام شاه صفوی به پایان رسید؟

۲۴- سبک نقاشی مکتب نگارگری قزوین در زمان کدام شاه صفوی به وجود آمد؟

۲۵- هنر نگارگری در دوره کدام شاه صفوی به اوج شکوفایی خود رسید؟

۲۶- نقاش بزرگ عصر شاه عباس چه نام داشت و چه مکتبی به وجود آورد؟ مهم ترین نوآوری های وی را بنویسید.

۲۷- خوشنویسان عصر صفوی را نام ببرید.

۲۸- چه کسانی هنر اصیل فرش بافی ایران را از حالت روستایی و عشایری خارج کردند و به صورت به یک صنعت ملی درآوردند؟

۲۹- مهم ترین شاهکار فرش دوره ی صفویه چیست؟

۳۰- در دوره ی صفویه چه نوع پارچه هایی و در کدام شهرها بافته می شد؟

۳۱- کانون بافت پارچه های زری بافت و شال ترمه کدام شهرها بودند؟

۳۲- ویژگی های فلزکاری عصر صفوی را بنویسید؟

پاسخ‌ها

۱- صفویان با ایجاد وحدت سیاسی، یکپارچگی جغرافیایی و انسجام اجتماعی در ایران، زمینه مساعد و مناسبی برای توسعه و شکوفایی فرهنگی و تمدنی فراهم آوردند.

علاوه بر آن، رسمیت یافتن و استقرار مذهب شیعه دوازده امامی تأثیرات عمیقی بر همه ابعاد جامعه گذاشت؛ به گونه ای که علم آموزش، فرهنگ و هنر ایرانی تحت تأثیر آموزه های شیعی جلوه های گوناگونی را از خود بروز داد.

همچنین شاهان و دیگر مقام های کشوری و لشکری به هنر و معماری و فعالیت های علمی و آموزشی بیش از پیش توجه نشان دادند و هنرمندان، صنعت گران، معماران و عالمان را مورد تشویق و حمایت قرار دادند.

همینطور سنت وقف در جامعه گسترش یافت و شاهان و سایر ثروتمندان بخشی از ثروت و دارایی خود را وقف امور مذهبی، علمی و آموزشی و ترویج هنر و معماری کردند.

و در نهایت علم دوستی، استعداد و ذوقی هنری ایرانیان و میراث علمی، ادبی و هنری ارزشمندی که از دوران قبل به خصوص عصر تیموری باقیمانده بود.

۲- شاهان صفوی به منظور ترویج معارف شیعه و رفع نیازهای مذهبی و حقوقی جامعه، عده ای از علمای شیعه جبل عامل لبنان، عراق و بحرین را به ایران دعوت کردند.

۳- وحشی بافقی (۹۹۱ ق)، محتشم کاشانی (۹۹۶ ق) و صائب تبریزی (۱۰۸۶ ق) را نام برد.

۴- علوم تجربی و ریاضیات

۵- تاریخ نگاری در دوره صفویه در سه حوزه تاریخ عمومی، تاریخ محلی و تک نگاری ادامه یافت

۶- کتاب حبیب السیر تألیف غیاث الدین خواندمیر در دوره شاه اسماعیل اول، احسن التواریخ تألیف حسن بیگ روملو در سلطنت شاه تهماسب اول و کتاب تاریخ عالم آرای عباسی مربوط به دوره شاه عباس اول

۷- مرکزی برای آموزش معارف دینی و علوم دیگر بود.

۸- مدارس از طرف دولت، ثروتمندان و گروه های دیگری از مردم ساخته و حمایت می شد. برخی از مدارس دارای موقوفاتی بودند که درآمد آن صرف مخارج این گونه مدارس می شد. برخی از وقف نامه های عصر صفوی، نشان می دهند که زنان ثروتمند، بخش زیادی از ثروت خود را وقف اداره مدارس اصفهان کرده بودند.

۹- مدرسه چهارباغ، مشهور به مدرسه مادر شاه و مدرسه شیخ لطف الله

۱۰- به معلمان مدارس، مدرس می گفتند.

۱۱- مدرسان دستیارانی داشتند که به آنها خلیفه (مبصر) یا مُعید گفته می شد و استاد را در امر آموزش کمک می کردند.

۱۲- محیط مدارس از نظر طراحی معماری، فضایی آرام و بانشاط برای یادگیری و آموزش بود. به طور معمول حیاط وسیع مدرسه همچون باغچه یا باغی می ماند و نهر آبی در میان آن جریان داشت.

۱۳- الف- در علوم چون فقه، کلام و تفسیر دانشمندانی چون محمدتقی مجلسی (۱۰۰۳ - ۱۰۷۰ ق) فقیه و محدث عصر صفوی، مولف کتاب های مهمی در حدیث و فقه و محمدباقر مجلسی (۱۱۱۰-۱۰۳۷ ق) صاحب دائرة المعارف بزرگ حدیثی به نام (بحارالانوار)

ب- در حوزه فلسفه و عرفان میرداماد (۹۶۹ - ۱۰۴۰ ق) مشهور به معلم ثالث و از بنیانگذاران مکتب فلسفی اصفهان شاخص ترین چهره فلسفی عصر صفویه و اعصار بعد تا زمان ما، صدرالدین محمد بن قوام شیرازی (۹۷۹ - ۱۰۵۰ ق) معروف به صدرالمتألهین و ملاصدرا بود. او که از شاگردان شیخ بهایی و میرداماد بود در فلسفه مؤسس مکتب فلسفی، ((حکمت متعالیه))

پ- در همه علوم دینی و عقلی و طبیعی بهاءالدین محمدبن حسین عاملی (۹۵۳ - ۱۰۳۰ ق) معروف به شیخ بهایی

۱۴- ملاصدرا میراث گرانبقدر چهار جریان فکری بزرگ اسلامی یعنی فلسفه مشاء و اشراق و کلام و عرفان را به هم درآمیخت و نظام فلسفی نوینی به وجود آورد.

۱۵- معماری ایرانی در این دوره، با برخورداری از تجارب معماری فاخر عصر تیموری و نیز در سایه ثبات و امنیت و حمایت پادشاهان به ویژه شاه عباس اول، شکوفا شد.

۱۶- میدان نقش جهان یکی از زیباترین و مهم ترین بناهای تاریخی ایران و جهان و این اثر به همت شاه عباس اول ساخته شد.

۱۷- شکوه و عظمت و نیز کاربردهای متنوع آن

۱۸- برگزاری جشن ها و مسابقات چوگان بازی و تیراندازی، باریابی سفرا، سان دیدن از سپاهیان، اجرای نمایش و آتش بازی. از دیگر ویژگی های میدان نقش جهان، اتصال آن به مراکز پر رفت و آمد شهر، یعنی مسجد و بازار بود. کاخ عالی قاپو به عنوان نماد قدرت سیاسی بر این میدان اشراف داشت.

۱۹- مسجد جامع عباسی (مسجد امام) یکی از زیباترین و مهم ترین مساجدی است که در عهد شاه عباس، به عنوان بخشی از مجموعه میدان نقش جهان طراحی و ساخته شد. مهم ترین ویژگی های هنری آن: هماهنگی در رنگ ها و نقش های کاشی ها و طراحی و معماری بی نظیر آن

۲۰- از ویژگی های شاخص هر دو مسجد کاشی کاری هنرمندانه ای است که چشم هر بیننده ای را خیره و تحسین او را بر می انگیزد.

۲۱- شاه اسماعیل با فتح هرات، کمال الدین بهزاد، یکی از نوابغ هنر نقاشی و مینیاتور دربار تیموری را با خود به تبریز برد و به ریاست کتابخانه دربار تبریز منصوب کرد.

۲۲- کمال الدین بهزاد

۲۳- شاه تهماسب و به شاهنامه تهماسبی معروف شد.

۲۴- شاه تهماسب

۲۵- در دوره شاه عباس اول

۲۶- آقارضا عباسی با طرح ها و نوآوری های بی نظیرش، مکتب اصفهان را پایه گذاری کرد. مهم ترین نوآوری رضا عباسی در نگاری این بود که زندگی روزمره عموم مردم و فعالیت اصناف و پیشه وران را به تصویر می کشید.

۲۷- میرعلی هروی و میرعماد حسنی قزوینی

۲۸- صفویان

۲۹- فرش اردبیل که به سفارش شاه تهماسب اول برای پیشکش به مقبره شیخ صفی الدین اردبیلی توسط هنرمندان کاشانی بافته شده است یکی از شاهکارهای هنری جهان به شمار می رود.

۳۰- ابریشم، مخمل، بافت فلزی (زری بافت) ترمه و قلمکار در کارگاه های کاشان، اصفهان، هرات، مشهد، یزد، کرمان و ... بافته می شد.

۳۱- اصفهان، یزد و کاشان از مهم ترین کانون های پارچه های زری بافت بودند و بافندگان کرمان در تولید شال ترمه مهارت داشتند.

۳۲- ظرافت- خلاقیت - زیبایی در خلق آثار هنری- نوشتن اشعار زیبا و سخنان نغزخوشنویسی بر روی آثار- طلاکاری روی فلزات

سوالات امتحانی پرتکرار :

۱- علل شکوفایی فرهنگ و تمدن در دوره صفویه را بنویسید

۲- مهمترین ویژگیهای میدان نقش جهان را بنویسید.

۳- مشهورترین آثار تاریخی دوره صفوی را نام ببرید

۴- حکومت صفوی برای جبران عالمان دینی چه کردند؟

۵- علم تاریخ نگاری در دوره صفوی را بررسی کنید.

۶- مهمترین ویژگی های فلز کاری در دوره صفویه را بنویسید.

۷- چند تن از شاعران شاخص عصر صفوی را نام ببرید

ارجاعات: کتاب تاریخ ایران و جهان ۲ درس ۱۴

<p>درس: ۱۵ نام طراح: داود حدادیان نوشین شفقتیان</p>	<p>بسمه تعالی معاونت آموزش متوسطه وزارت آموزش و پرورش دفتر آموزش متوسطه نظری دبیرخانه راهبری کشوری درس تاریخ تولید شده در استان زنجان</p>	<p>محتوای نوشتاری کتاب تاریخ ۲ (از بعثت اسلام تا پایان صفویه) سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹</p>
--	--	---

عنوان: قرون وسطی

اهداف یادگیری:

آشنایی دانش آموزان با برجسته ترین ویژگی ها قرون وسطی در تاریخ اروپا - تحولات سیاسی و اجتماعی و تحولات آن

منابع مطالعاتی پیشنهادی:

- ۱- تاریخ جهان: عبدالرسول خیراندیش؛ تهران دفتر برنامه ریزی و تالیف کتب درسی، ۱۳۷۹
- ۲- تاریخ تمدن از کهن ترین روزگار تا سده ما، ج ۲؛ هنری لوکاس؛ ترجمه عبدالحسین آذرنگ، تهران، سخن ۱۳۸۲
- ۳- درآمدی به مسیحیت: مری جو دیور؛ ترجمه حسن قنبری، قم مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب، ۱۳۸۱

تحولات سیاسی و اجتماعی

۱- امپراتوری روم شرقی (بیزانس)

کلیسای ایاصوفیه، شاهکار معماری دوران بیزانس - استانبول

- روم در قرن ۴ بر اثر مشکلات اداری و اقتصادی به دو بخش شرقی و غربی تقسیم گردید.

- روم شرقی بخاطر اقتصاد، ارتش، نیروی دریایی نیرومند در مقابل مسلمانان دوام آورد.

قسطنطنیه بخاطر موقعیت جغرافیایی و ارتباطی ویژه و باروهای دفاعی محکم، پایگاه مهمی در تسلط بیزانس بر ولایات و راههای تجاری بود، سرانجام با فتح قسطنطنیه توسط ترکان مسلمان عثمانی متلاشی شد.

۲- آثار اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تهاجم ژرمن ها به روم غربی:

- ۲-۱- افول شهرنشینی ۲-۳- گسترش زندگی روستائینی
- ۲-۲- رکود تجارت ۲-۴- رکود تعلیم و تربیت، تعطیلی مدارس و فراموشی علوم، ادبیات و هنر یونانی و رومی

۳- پادشاهی شارلمان و امپراتوری مقدس روم :

فرانگ ها از ژرمن ها بوده ابتداء سرزمین گل تصرف و آئین مسیحیت را قبول نمودند پادشاه آنها شارلمانی ۸۱۴-۷۶۸م قدرت فرانک ها را به اوج رساند .

اقدامات شارلمانی :

بخش اعظم اروپای غربی و مرکزی را تا ۸۰۰ م در تسلط خود داشت .

اتحاد با پاپ یعنی امپراتوری مقدس را ایجاد نمود .

برای اداره قلمرو کومس یا کنت را ایجاد نمود . کنت ها نماینده پادشاهان در مناطق محسوب می شوند .

و همین طور انتصاب مأمورانی برای نظارت بر عملکرد کنت را بوجود آورد.

۴- گسترش و تحکیم نظام فئودالیسم :

پس از انقراض شارلمانی در اوایل قرن ۹ م هرج و مرج اروپا را فرا گرفت و به دلیل حملات طوایف شرقی و شمالی اوضاع اروپا را نا امن کرد .

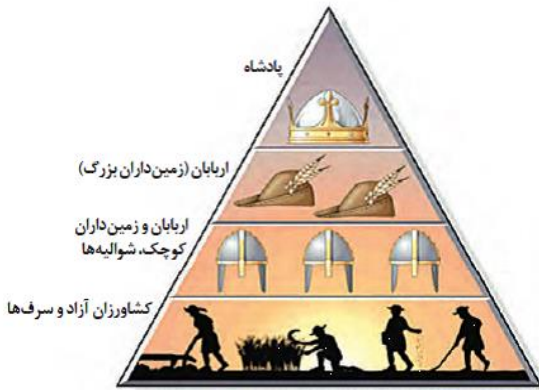
پادشا به دلیل عدم تامین هزینه ارتش قادر نبود با اقتدار و امنیت قلمرو خود را حفظ کند به همین خاطر بخش هایی از زمین های خود را در مقابل خدمات به اشراف درجه ۲ واگذار کرد . آنها نیز همین کار را با زیردستان خود انجام دادند .

سلسله مراتب ارباب فئودال ، باجگزار یا واسال (هنگام جنگ ارباب را یاری می کردند) بوجود آمد . واسال به ارباب خود سوگند وفاداری یاد می کرد و موظف بود که هنگام جنگ او را یاری دهد، از کاخ و کوشک او حفاظت نماید و به او عوارض و مالیات بپردازد.

وظایف فئودال ها :

- از زیردستان مالیات می گرفتند ؛
- قضاوت می کردند ،
- حکم اعدام صادر می کردند ،
- حق اعلام جنگ و صلح را داشتند .
- لواء و پرچم خاصی را برای خود داشتند ،

وضعیت و موقعیت سرف ها :

به کشاورزانی که در زمین اربابان کار می کردند **سرف** می گفتند . آنها همینطور پایین ترین طبقه اجتماعی محسوب می شدند آنها حق ترک زمین را نداشتند و مثل بردگان خرید و فروش **نمی شدند** . گروهی از سرف ها، کشاورزان آزادی بودند که به علت بدهکاری سرف می شدند.

کشاورزی در قرون وسطی ؛

علت بهبود کشاورزی و افزایش محصول : ۱- اختراع خیش آهنی، ۲- بهره گیری وسیع از اسب در امور زراعی ۳- استفاده درست از کود حیوانی.

در این دوره یک سوم تا نیمی از زمین به منظور بازیابی زیرکشت نمی رفت . در این دوره **قحطی** ، **گرسنگی** به کرات اتفاق می افتاد و وضعیت نامناسب جاده ها و حمل و نقل موجب تشدید آن می شد .

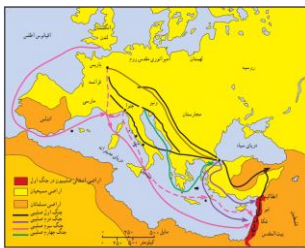
۵- جنگ های صلیبی :

سلسله جنگ هایی است که مسیحیان به دعوت پاپ به فرماندهی شاهان اروپایی علیه مسلمانان برپا کردند به این نبردها **جنگ های صلیبی** گفته می شود .

این جنگ ها **۲۰۰** سال طول کشید .

چون جنگجویان نشان **صلیب** بر لباس و پرچم های خود داشتند به این نام معروف شده اند .

علل و عوامل جنگ های صلیبی :

علل و عوامل مختلف دینی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در بروز جنگ های صلیبی نقش داشتند.

الف) مشکلات اقتصادی و اجتماعی :

در این دوره رکود حاصل از **حمله ژرمن ها** ، **افزایش جمعیت** ، **فقر** ، **کمبود غذا و بیکاری** را همراه آورده بود . در مقابل

گروهی از اروپاییان که به عنوان زائر به بیت المقدس رفت و آمد داشتند، **آوازه ثروت**، **رفاه و رونق سرزمین های**

اسلامی را به گوش دیگران رسانیده بودند.

(ب) به خطر افتادن بیزانس :

جنگ ملازگرد و شکست از سلجوقیان و پیشروی آنان در آسیای صغیر ، باعث کمک خواهی بیزانس از پاپ گردید .

پاپ اوربان دوم مسیحیان را به حمله به سرزمین های اسلامی و جنگ با مسلمانان فرا خواند.

پ (موقیعت های نظامی مسیحیان در اندلس :

شکست دادن مسلمانان در اندلس روحیه مسیحیان را برای تصرف سرزمین های جدید و مسلمانان دو چندان کرد.

روند جنگ های صلیبی :

در اولین جنگ مسیحیان، به خاطر غفلت حکومت سلجوقی و اختلاف و دشمنی هایی که میان خلافت های فاطمیان و

عباسیان، پیروز شدند شام، بیت المقدس و سواحل شرقی مدیترانه به تصرف آنها درآمد .

پس از آن صلاح الدین ایوبی بر مسیحیان چیره گردید و سرانجام مسلمانان در این جنگ ها پیروز شدند .

آثار پیامدهای جنگ های صلیبی :

الف) آسیب های جانی و مالی بر سرزمین های اشغالی صورت گرفت .

ب) مسیحیان از مسلمانان در حوزه های اقتصادی ، فرهنگی و علمی بهره گرفتند .

پ) انتقال دستاوردهای تمدنی از شرق به غرب انجام گرفت .

ت) افزایش آگاهی جغرافیایی اروپائیان .

ث) شکوفایی بنادر اروپایی .

۶- پیدایش پادشاهی های قدرتمند :

در انگلستان و فرانسه پادشاهان قدرتمند بوجود آمدند . تشکیل ارتش دائمی توسط پادشاهان باعث تقویت حکومت

مرکزی و کاهش قدرت فئودال ها گردید بازرگانان نیز بخاطر برقراری نظم ، وحدت اداری ، برقراری امنیت و یکسان

سازی قوانین از شاهان حمایت کردند .

کلیسا و تحولات آن :

(۱) جایگاه و موقعیت کلیسا :

کلیسا همه جانبه بر خانواده ، زمین ها و حتی علوم تسلط داشت ، **بخشش گناهان** در قبال پول در کنار **تفتیش عقاید** یا **انگیزسیون** یعنی مقابله با بی دینی و اندیشه های مخالف از اقدامات کلیسا در این زمان محسوب می شود. متهمان به بی دینی و بدعت گذاری از کلیسا اخراج و به سختی مجازات می شدند. **تبعید، مصادره دارایی، به چوب بستن و سوزاندن** از جمله مجازات های متهمان بود.

(۲) پاپ ها و پادشاهان :

رابطه پاپ با پادشاهان همراه با **اتحاد و همکاری و رقابت و کشمکش** **سر قدرت** بود. پس از مرگ **شارلمانی** اسقف ها و پاپ به سبب **آشفته گی اوضاع**، مدعی حقوق سیاسی و قدرت دنیوی شدند و در مواقعی با شاهان و امپراتوران به رقابت و کشمکش پرداختند. در سده های ۱۱ و ۱۲م اختلاف و درگیری شدیدی میان پاپ و امپراتور آلمان (امپراتور مقدس روم) بر سر **انتصاب اسقف ها و اعطای حلقه و عصای اسقفی** به وجود آمد.

(۳) علوم آموزش :

در نیمه نخست قرون وسطا به دلیل **افول شهرها**، فعالیت های علمی و فرهنگی، بی رونق شده و عمده آموزش به **تربیت کشیشان و مبلغان مذهبی** اختصاص یافت. **شارلمانی** علاقه و توجه خاصی به دانش و تعلیم و تربیت نشان داد. او مدرسه ای در کاخ سلطنتی در پایتخت خود تأسیس نمود. در نیمه دوم قرون وسطا به ویژه بعد از **جنگ های صلیبی**، به سبب رونق شهرهای اروپایی و افزایش ثروت و رشد جمعیت شهری، نیاز به علم و آموزش بیشتر شد . در **ایتالیا** مراکز علمی توسعه پیدا کرد . کتاب **قانون ابن سینا** از متون اصلی دانشگاه ها محسوب می گردید . مسیحیان در این دوره متون یونانی را از مسلمانان فرا گرفتند . در این دانشگاه ها، **حقوق** ، **فلسفه** ، **الهیات مسیحی** تدریس می شد . در این زمان **توماس آلویناس** فیلسوف برجسته در کتاب خود با عنوان «اصول الهیات» از برهان **ارسطو** برای اثبات خدا استفاده می کرد .

خلاصه درس :

در این درس با تحولات بزرگی مانند تشکیل امپراطوری مقدس، گسترش فئودالیسم، جنگ های صلیبی همچنین با عوامل و نتایج این جنگ ها و جایگاه کلیسا در قرون وسطا آشنا شدیم.

پرسی ها یا فعالیت های مکمل برای درک بهتر مطالب مطرح شده در درس:

۱. علت دوام امپراتوری روم شرقی در برابر حملات سپاهیان مسلمان چه بود؟
۲. چرا قسطنطنیه پایگاه مهم تجاری به شمار میرفت؟
۳. امپراتوری روم شرقی در چه سالی و چگونه از بین رفت؟
۴. تهاجم ژرمن ها به امپراتوری روم غربی از نظر اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی چه پیامدهایی به دنبال داشت؟
۵. فرانک ها چه کسانی بودند؟ و چگونه حکومت خود را بنیان نهادند؟
۶. فرانک ها چگونه توانستند قلمرو خود را گسترش دهند؟
۷. پادشاهی فرانک ها در زمان چه کسی به اوج قدرت رسید؟
۸. مهمترین اقدامات شارلمانی را بنویسید.
۹. پاپ در مقابل حمایت ها و خدمات شارلمانی چه امتیازی به او داد؟
۱۰. در زمان شارلمانی کنت ها چه وظایفی برعهده داشتند؟
۱۱. انقراض امپراتوری شارلمانی در اوایل قرن ۹م چه پیامدهایی به دنبال داشت؟
۱۲. کدام عامل موجب شد تا پادشاهان قسمت هایی از زمین ها و املاک خود را به زبردستان و یا اشراف درجه دوم واگذار کنند؟
۱۳. واسال ها نسبت به ارباب خود چه تعهداتی داشتند؟
۱۴. در قرون وسطا فئودال ها از چه حقوقی برخوردار بودند؟
۱۵. یکی از نتایج مهم نظام فئودالیسم چه بود؟
۱۶. سرف ها چه کسانی بودند؟ و به چند دسته تقسیم می شدند؟
۱۷. موقعیت اجتماعی سرف ها در قرون وسطا چگونه بود؟

۱۸. در قرون وسطا چه عواملی موجب بهبود کشاورزی و افزایش محصول شد؟
۱۹. جنگ های صلیبی به چه جنگ هایی گفته می شود؟
۲۰. علل و عوامل شروع جنگ های صلیبی را نام ببرید
۲۱. کدام واقعه موجب شد تا امپراتور روم شرقی از پاپ علیه مسلمانان درخواست کمک نماید.
۲۲. جنگ های صلیبی با چه نتیجه ای به پایان رسید؟
۲۳. پیامد جنگ های صلیبی برای مسلمانان چه بود؟
۲۴. آثار و پیامد های جنگ های صلیبی برای اروپاییان را بنویسید
۲۵. در سده های ۱۲ و ۱۳م چه عواملی موجب شد تا پادشاهان نیرومندی در اروپا بر سر کار آیند؟
۲۶. هدف پادشاهان قدرتمند اروپایی از تشکیل ارتش منظم و دائمی چه بود؟
۲۷. مراحل پیدایش و قدرتمند شدن پادشاهان اروپایی را بیان کنید .
۲۸. چرا بازرگانان و صنعتگران از پادشاهان حمایت می کردند؟
۲۹. موقعیت و جایگاه کلیسا در قرون وسطا را شرح دهید .
۳۰. کلیسا در قرون وسطا برای مقابله با مخالفان از چه روش هایی استفاده می کرد؟
۳۱. پس از کدام رویداد، اسقف ها و پاپ مدعی حقوق سیاسی و قدرت دنیوی شدند؟
۳۲. در نیمه نخست قرون وسطا علم و آموزش چه وضعیتی داشت؟
۳۳. در نیمه دوم قرون وسطا چه عواملی موجب رشد و رونق علم و آموزش شد؟
۳۴. مدرسه های و از نخستین مراکز آموزش عالی اروپایی بودند که در گشایش یافتند.
۳۵. در قرون وسطا آموزش رسمی به چه زبانی بود؟ و بر چه موضوعاتی تاکید می شد؟

پاسخ ها:

۱. به دلیل برخورداری از اقتصاد و ارتش و نیروی دریایی نسبتا نیرومندی، با وجود از دست دادن سرزمین های آفریقایی و بخش وسیعی از قلمرو آسیایی خود، همچنان دوام آورد.
۲. به سبب برخورداری از موقعیت جغرافیایی و ارتباطی ویژه و داشتن بارو های دفاعی مستحکم

۳. در سال ۱۴۵۳م با فتح قسطنطنیه توسط ترکان مسلمان عثمانی

۴. این یورش ها موجب افول شهرنشینی، رکود تجارت و گسترش زندگی روستانشینی شد. بیشتر شهر های اروپای غربی که برپایه ی تجارت رونق گرفته بودند رو به انحطاط نهادند. بازرگانان و صنعتگران شغل خود را رها نموده و به جاهای امن گریختند.

در زمینه فرهنگی ، تعلیم و تربیت و فعالیت های فرهنگی از رونق افتاد، بیشتر مدارس تعطیل شد، به مرور زمان علوم، ادبیات، معماری و هنر یونانی و رومی از یاد رفت.

۵. فرانک ها دسته ای از ژرمن ها بودند که با تصرف سرزمین گل حکومت خود را بنیان نهادند

۶. با گرویدن به دین مسیحیت و اتحاد با کلیسای رم

۷. شارلمانی

۸. شارلمانی با جنگ های پی در پی که با خونریزی بسیار همراه بود ، بخش اعظم اروپای غربی و مرکزی را تا سال ۸۰۰م تحت سلطه خود درآورد.

شارلمانی همچون پدر و نیای خود با پاپ متحد شد و از او در برابر دشمنان و رقیبانش پشتیبانی کرد

شارلمانی برای اداره قلمروی خود نهاد اداری دوران امپراتوری روم موسوم به کومس یا کنت را احیا کرد -

شارلمانی مأموران ویژه ای را برای نظارت دقیق در عملکرد کنت ها برگزید که مستقیماً به پادشاه گزارش میدادند -

۹. پاپ لقب "امپراتور مقدس روم" را به او داد.

۱۰. کنت ها به عنوان نماینده پادشاه، مناطق مختلف امپراتوری فرانک ها را اداره میکردند.

۱۱. پس از انقراض امپراتوری شارلمانی هرج و مرج اروپا را فراگرفت و حملات طوایف غیرمتمدن از شرق و شمال موجب گسترش نا امنی شد.

۱۲. پادشاهان به دلیل ناتوانی در تأمین هزینه ارتش، قادر به حفظ اقتدار و امنیت قلمرو خود نبودند به همین دلیل قسمت هایی از املاک خود را در برابر دریافت خدمات نظامی و غیر نظامی به زیر دستان واگذار کردند.

۱۳. به ارباب خود سوگند وفاداری یاد می کردند و موظف بودند که هنگام جنگ او را یاری دهند، از کاخ و کوشک او حفاظت نمایند و به او عوارض و مالیات بپردازند.

۱۴. کلیه حقوقی را که خاص شاهان بود تصاحب کردند به این معنا که از زیردستان خود مالیات می گرفتند، به قضاوت می پرداختند، و حتی بعضی از آنان حکم اعدام صادر می کردند. آنان همچنین حق اعلان جنگ و صلح داشتند و پرچم و لوای مخصوص به خود داشتند.

۱۵. نظام فئودالیسم باعث شد که قدرت سیاسی میان فئودال ها یا زمین داران بزرگ و کوچک تقسیم شود.

۱۶. کشاورزان وابسته به زمین که بر روی زمین های اربابان کار می کردند. گروهی از آنها کشاورزان آزادی بودند که به علت بدهکاری سرف شدند. عده ای نیز به خاطر نا امنی و هرج و مرج زمین خود را به فرد نیرومندی واگذار کردند و در عوض آن از حمایت او برخوردار شدند

۱۷. سرف ها در پایین ترین مرتبه اجتماعی نظام فئودالی قرار داشتند. سرف اجازه نداشت که ملک ارباب خود را ترک کند اما در عین حال مانند برده نیز قابل خرید و فروش نبود.

۱۸. اختراع خیش آهنی، بهره گیری وسیع از اسب در امور زراعی و استفاده درست از کود حیوانی موجب بهبود کشاورزی و افزایش محصول شد

۱۹. به سلسله ای از جنگ ها گفته می شود که مسیحیان به دعوت پاپ و به فرماندهی شاهان و اشراف اروپایی علیه مسلمانان برپا کردند. این جنگ ها حدود ۲۰۰ سال طول کشید و چون مسیحیان شرکت کننده در آن نشان صلیب را بر لباس و پرچم های خود نصب کرده بودند، به جنگ های صلیبی مشهور شد.

۲۰. مشکلات اقتصادی و اجتماعی سرزمین های اروپایی، به خطر افتادن موجودیت امپراتوری بیزانس، موفقیت های نظامی مسیحیان در اندلس

۲۱. پیروزی سلجوقیان بر امپراتوری بیزانس در جنگ ملازگرد و پیشروی آنان در آسیای صغیر.

۲۲. جنگ های صلیبی سرانجام با پیروزی مسلمانان و بیرون راندن صلیبیان از آخرین پایگاهشان در سواحل شام به پایان رسید.

۲۳. اگرچه مسلمانان در جنگ های صلیبی پیروز شدند و توانستند سرزمین های خود را حفظ کنند اما از آنجایی که میدان های جنگ، در بخشی از قلمروی اسلامی یعنی فلسطین، شام، و مصر واقع بود آسیب و خسارت های جانی و

مالی فراوانی برای ساکنان این مناطق به بار آورد.

۲۴. صلیبیان اگرچه در جنگ های صلیبی شکست خوردند ، اما بهره های اقتصادی، فرهنگی و علمی فراوان بردند. آنها در نتیجه این جنگ ها با تمدن باشکوه اسلامی آشنا شدند. در حقیقت جنگ های صلیبی زمینه ساز انتقال دستاورد های گوناگون تمدن اسلامی بخصوص دستاورد های علمی مسلمانان به اروپا شد. بر اثر این جنگ ها اطلاعات جغرافیایی اروپاییان افزایش یافت و بنادر مهم اروپایی در دریای مدیترانه دوباره رونق گرفتند.

۲۵. احیای شهرها و رشد تجارت

۲۶. آنها به منظور ایجاد تمرکز و کاهش وابستگی به نیروی نظامی فئودال ها، اقدام به تشکیل ارتش منظم و دائمی کردند.

۲۷. احیای شهرها و رشد تجارت ← بر سرکار آمدن شاهان قدرتمند ← تشکیل ارتش منظم و دائمی ← تقویت

حکومت مرکزی و کاهش قدرت اشراف فئودال ← حمایت بازرگانان و صنعتگران از شاه

۲۸. زیرا حکومت مرکزی مقتدر از طریق برقراری نظم و امنیت، وحدت اداری و یکسان سازی قوانین، شرایط مساعدی برای توسعه تجارت و صنعت فراهم می آورد.

۲۹. در قرون وسطا هیچ نهادی به اندازه کلیسا تأثیرگذار نبود. تمام کسانی که در خانواده مسیحی به دنیا می آمدند به

این نهاد قدرتمند تعلق داشتند. کلیسا بر تمام جنبه های زندگی مسیحیان نظارت می کرد. در سده های میانه مقام

های کلیسا هدایت جریان فکر و فرهنگ را بدست گرفتند و کلام، فلسفه، اخلاق، ادبیات و هنر را مطابق میل خود

تعلیم می دادند. آنها تفسیر کتاب مقدس را حق انحصاری خود می شمردند و اجازه نمی دادند که این کتاب جز به

زبان لاتین به زبان های دیگر ترجمه و منتشر شود. کلیسا همچنین در قرون وسطا موفقیت زیادی در گسترش

مسیحیت در میان ژرمن ها و سایر اقوام مهاجم به اروپا کسب کرد. علاوه بر اینها کلیسا دارای املاک و زمین های

بسیاری در سرتاسر اروپا و بخصوص ایتالیا بود.

۳۰. از حربه تفتیش عقاید یا انکیزیسیون استفاده می کرد. متهمان از کلیسا اخراج و به سختی مجازات می شدند.

تبعید، مصادره دارایی، به چوب بستن و سوزاندن از جمله مجازات های این متهمان بود

۳۱. مرگ شارلمانی

۳۲. در نیمه نخست قرون وسطا به دلیل افول شهرها، فعالیت های علمی و فرهنگی کساد و بی رونق شده و عمده آموزش به تربیت کشیشان و مبلغان مذهبی اختصاص یافت و به طور کلی کلیسا تسلط کاملی بر فرهنگ و نظام تعلیم و تربیت داشت.

۳۳. در نیمه دوم قرون وسطا به ویژه بعد از جنگ های صلیبی به دلیل رونق شهرها و افزایش ثروت و رشد جمعیت شهری نیاز به علم و آموزش بیشتر شد. پادشاهان، فئودال ها، کلیسا، و بازرگانان نیازمند افراد باسواد و حساب دان بودند. همچنین در آن دوره ضرورت وجود حقوق دانان برای حل و فصل دعاوی بیش از گذشته احساس می شد.

۳۴. حقوق و طب - ایتالیا

۳۵. به زبان لاتین و بر موضوعات الهیات مسیحی، فلسفه و منطق تاکید می شد. و به علوم تجربی و مهندسی توجهی نمی شد.

سوالات امتحانی پر تکرار :

۱. مهم ترین پیامدهای اجتماعی و اقتصادی یورش ژرمن ها به امپراتوری روم غربی چه بود؟
۲. علل و عوامل موثر در بروز جنگ های صلیبی را بیان کنید .
۳. هدف پادشاهان قدرتمند اروپایی از تشکیل ارتش منظم و دائمی چه بود؟
۴. آثار و پیامدهای جنگ های صلیبی برای مسیحیان را بنویسید .
۵. عوامل موثر بر رشد و رونق علم و آموزش در نیمه دوم قرون وسطا را بیان کنید .
۶. چرا بازرگانان و صنعتگران اروپایی از اقدام شاهان اروپایی در تقویت حکومت مرکزی پشتیبانی کردند؟

<p>درس: ۱۶</p> <p>نام طراح: مرضیه شاهی</p>	<p>بسمه تعالی</p> <p>معاونت آموزش متوسطه وزارت آموزش و پرورش دفتر آموزش متوسطه نظری دبیرخانه راهبری کشوری درس تاریخ تولید شده در استان هرمزگان</p>	<p>محتوای نوشتاری کتاب</p> <p>تاریخ ۲</p> <p>سال تحصیلی: ۱۴۰۰-۱۳۹۹</p>
--	--	--

عنوان: رنسانس و عصر جدید

اهداف یادگیری:

آشنایی با رنسانس و عصر جدید اروپا انتظار می رود دانش آموزان تغییر و تحولات اساسی را که در جنبه های مختلف فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی جوامع اروپایی در عصر جدید (۱۸۰۰-۱۵۰۰ م) رخ داده است را تحلیل و بررسی نمایند

منابع مطالعاتی پیشنهادی:

- ۱- جیمز آ. کوریک، رنسانس، ترجمه آزیتا یاسائی، تهران: انتشارات ققنوس، ۱۳۸۴
- ۲- فیلیپ گدار، در ستایش تن آسانی، ترجمه: بهروز صفدری، تهران: کلاغ، ۱۳۹۱
- ۳- عبدالرسول بیات، فرهنگ واژه ها، قم: مؤسسه اندیشه و فرهنگ دینی، ۱۳۸۱
- ۴- پاتریک ژوسو، به دنبال لئوناردو داوینچی، ترجمه: بیتا شمسینی، تهران: ققنوس، ۱۳۸۶.
- ۵- دوویول، ژان پل، به دنبال کریستف کلمب، ترجمه: بیتا شمسینی، تهران: ققنوس، ۱۳۸۴.
- ۶- عزت الله نوذری، مسیحیت از آغاز تا عصر روشنگری، تهران: دقت، ۱۳۸۰

چکیده نکات مهم درس:

➤ رنسانس به معنای **نوزایی و تجدید حیات** است و از نظر تاریخی به دگرگونی های فکری و فرهنگی می گویند که به منظور احیای فرهنگ فراموش شده **یونان و روم باستان**، از **ایتالیا** آغاز شد.

ایتالیا زادگاه و پیشگام رنسانس

➤ در قرن ۱۴ م هنگامی که فرهنگ قرون وسطایی بر سراسر اروپا تسلط داشت، گروهی از نویسندگان و اندیشمندان که در شهرهای ثروتمند ایتالیا می زیستند، هدایت جریان فکری و فرهنگی را به دست گرفتند و تفکر و سبک جدیدی از زندگی را رواج دادند.

زمینه ها و عوامل ظهور رنسانس

(۱) رشد شهرنشینی و تجارت

(۲) گسترش روابط فرهنگی با جهان اسلام

(۳) پیشینه فرهنگی و تاریخی

(۱) رشد شهرنشینی و تجارت

➤ از سده ۱۱ م به تدریج در اروپا شهرنشینی و تجارت در پیوندی تنگاتنگ با یکدیگر دوباره رونق گرفت. جنگ های صلیبی تأثیر فراوانی بر رشد شهرها و تجارت به ویژه در مناطق ساحلی اروپا داشت.

➤ شهرهای ایتالیایی به ویژه شهرهای بندری ونیز، جنوا، پیزا و پالمو، تجارت

دریایی در سرتاسر مدیترانه و سواحل غربی اروپا را در اختیار داشتند. فلورانس مرکز داد و ستد کالاهای قیمتی

فلزی و چرمی بود و تجارت پارچه در بخش وسیعی از اروپا را به خود اختصاص داده بود.

➤ با گسترش شهرها و رشد تجارت، مشاغل و حرفه های گوناگونی شکل گرفت و قشر جدیدی از شهرنشینان ثروتمند

شامل بازرگانان، بانکداران و صاحبان صنایع سر برآوردند که به «بورژوا» مشهور شدند.

نقش بورژواها در عصر رنسانس اروپا

آنان انجمن‌ها و شوراهای مختلفی را به وجود آوردند و در اداره امور شهرها نقش مؤثری را بر عهده گرفتند.

بورژواها نگرش و علایق متفاوتی با فئودال‌ها و شوالیه‌ها داشتند و اهمیت و ارزش فراوانی برای علم، فرهنگ و هنر قائل بودند و در ترویج آن‌ها می‌کوشیدند.

افراد و خاندان‌های حاکم بر شهرهای ایتالیا نیز حامی ادیبان، نقاشان، معماران، موسیقی دانان و ... بودند. مانند خاندان مدیچی که بر فلورانس حکومت می‌کرد و مشوق و حامی جدی فرهنگ، ادب و هنر بودند.

➤ نتیجه درگیری‌های پاپ‌ها و پادشاهان: استقلال و آزادی عمل بیشتری برای دولت-شهرهای ایتالیایی به وجود آورد. این استقلال، موقعیتی را برای متفکران و دانشمندان این شهرها ایجاد کرد که بتوانند تفکر و فرهنگ جدیدی را نشر دهند که کاملاً با اندیشه و فرهنگ حاکم بر قرون وسطا متفاوت بود.

۲) گسترش روابط فرهنگی با جهان اسلام

➤ دانشمندان اروپایی در قرون وسطا از طریق اندلس و سیسیل با دستاوردهای فکری و فرهنگی جهان اسلام آشنا شدند.

نتیجه: جنگ‌های صلیبی و گسترش روابط تجاری میان اروپا و شرق باعث افزایش آشنایی و آگاهی‌های اروپاییان با ابعاد مختلف تمدن اسلامی و پیشرفت‌های علمی مسلمانان شد.

۳) پیشینه فرهنگی و تاریخی

➤ سرزمین ایتالیا قلب امپراتوری روم باستان به شمار می‌رفت و آثار و بناهای عظیم یونانی - رومی در گوشه و کنار این سرزمین به چشم می‌خورد. در این دوره تعدادی از نویسندگان و اندیشمندان ظهور کردند که با اشتیاق فراوان به مطالعه و پژوهش درباره فرهنگ یونان و روم باستان پرداختند و درصدد احیای آن برآمدند.

دستاوردها و تحولات رنسانس و عصر جديد

➤ رنسانس تحولى ساده يا گونه اى شكوفايى معمولى نبود؛ بلکه شيوه اى از **تفکر و فرهنگ متفاوت** بود.

➤ دستاوردها و تحولات رنسانس و عصر جديد

- ۱ - گسترش اندیشه اومانيسم
- ۲ - تحولات علمى
- ۳ - اکتشافات جغرافيايى و شروع استعمارگرى اروپايان
- ۴ - اصلاح دينى و نهضت پروتستان

۱) گسترش اندیشه اومانيسم (انسان گرایی)

➤ يکى از وجوه مهم تفکر رنسانس که ريشه در فرهنگ يونان باستان داشت، حرمت نهادن به اعتبار و ارزش انسان و تصديق استعداد و توانايى او بود که از آن به عنوان اومانيسم يا انسان گرایی تعبير مى شود.

➤ انسان گرايان يا اومانيسست ها به تبعيت از يونانيان باستان، انسان را محور و مدار جهان مى دانستند و معتقد بودند که معيارهاى اخلاقى و ارزش ها و هنجارهاى اجتماعى بايد بر پايه خواسته هاى انسان و تمايلات دنيوى او به وجود آيد.

تفاوت ديد انسان گرايان با کليسايبان	
کليسايبان	انسان گرايان
کليسا مروج اين عقيده بود که انسان فقط براى خدمت به خداوند خلق شده است و دنيا گرایی و ميل به لذت جويى، او را از رسيدن به سعادت و خوشبختى در جهان آخرت باز مى دارد.	انسان گرايان، انسان را موجودى مى شمردند که زندگى دنيوى او ارجمند و مهم است.

نکته: تفکر اومانیستی و گرایش های انسان گرایانه، بیشتر در قلمرو ادبیات، هنر و معماری و تعلیم و تربیت

منعکس شده و به نهضت ادبی و شکوفایی هنر و معماری در ایتالیا منجر شد.

تصاویر	توضیحات	عرصه
 <p>تابلوی مدرسه آتن اثر رافائل</p>	<p>رنسانس در عرصه هنر، خصوصاً نقاشی، پیکرتراشی (مجسمه سازی) و معماری دگرگونی عظیمی ایجاد کرد. هنرمندان این دوره با محور قرار دادن انسان و طبیعت، آثار بی نظیری به وجود آوردند.</p>	هنر
 <p>تابلوی شام آخر اثر داوینچی</p>	<p>هنر رنسانس با وجود سه هنرمند مشهور ایتالیایی یعنی لئوناردو داوینچی، رافائل و میکل آنژ به اوج پیشرفت و شکوفایی رسید. مشهورترین اثر نقاشی داوینچی شام آخر و مونالیزا یا لبخند ژکوند است.</p>	
 <p>کلیسای سن پیتر در روم</p>	<p>معماران عصر رنسانس ساختمان های رم باستان را سرمشق خود قرار دادند. کاخ ها و کلیساهایی که در عصر رنسانس در شهرهای مختلف ایتالیا به ویژه رم، فلورانس و ونیز ساخته شد، بیانگر اوج و شکوه معماری عصر رنسانس است.</p>	معماری

<p><u>عصر نوزایی</u> تأثیر ژرفی بر تعلیم و تربیت گذاشت. اندیشه انسان گرایی برای تعالی و رشد جسمی و روحی انسان اهمیت و ارزش فراوانی قائل بود. هدف آموزش و پرورش، تربیت دانشمندان برجسته نبود؛ بلکه می خواستند شهروندانی تربیت کنند که نقش سودمندی در جامعه ایفا کنند و در حیات شهری فعال باشند.</p>	<p>تعلیم و تربیت</p>
--	----------------------

۲) تحولات علمی

➤ در عصر رنسانس و قرون جدید، نگرش علمی اروپاییان در نتیجه آشنایی آنان با پیشرفت های علمی مسلمانان و اشاعه اندیشه اومانیستی تغییر کرد.

<p>در اواخر قرن ۱۶ نیکلاس کوپرنیک در رساله «گردش اجرام سماوی» نظریه چرخش زمین به دور خورشید را مطرح کرد.</p> <p>اختراع تلسکوپ توسط گالیله، استاد دانشگاه پیزا، فرضیه های کوپرنیک را بیش از پیش مورد تأیید قرار داد.</p>	<p>نجوم</p>
---	-------------

<p>با گسترش روابط اروپاییان با جهان اسلام از دوره جنگ های صلیبی به بعد پزشکی و داروسازی آن ها نیز دچار تحول شد.</p> <p>ویلیام هاروی در زمینه کارکرد قلب و چگونگی گردش خون به موفقیت های مهمی دست یافت.</p>	<p>پزشکی و داروسازی</p>
---	-------------------------

<p>در فیزیک و ریاضیات پیشرفت هایی صورت گرفت و در قرن هفدهم با وسعت بیشتری ادامه یافت.</p>	<p>فیزیک و ریاضیات</p>
---	------------------------

جغرافیا و نقشه پردازی

در زمینه جغرافیا و نقشه برداری نیز اروپاییان از تجربیات مسلمانان بهره های فراوانی بردند و به پیشرفت های چشمگیری نائل آمدند.

اختراع دستگاه چاپ توسط **گوتنبرگ آلمانی** از

مهم ترین ابداعات فناوری در عصر رنسانس

بود. اختراع و توسعه صنعت چاپ کمک

فراوانی به فراگیر شدن پژوهش های علمی و نشر علم در اروپا کرد.

اختراع ماشین چاپ

نکته : اهتمام و اعتنا به علوم تجربی، به تدریج سبب پیشرفت های جدیدی در بسیاری از علوم شد و **زمینه انقلاب**

علمی را در سده هفدهم و سپس در قرن هجدهم فراهم ساخت. این پیشرفت ها بیشتر مدیون دیدگاه های نوینی

بود که توسط دانشمندان و فلاسفه در مطالعات علمی حاصل شد.

۳) اکتشافات جغرافیایی و شروع استعمارگری اروپاییان

- نتیجه اکتشافات جغرافیایی و کشف راه های دریایی جدید
- (۱) دستاوردهای علمی در حوزه دانش دریانوردی و جغرافیا
 - (۲) به هم خوردن موازنه تجارت جهانی و آغاز استعمارگری اروپاییان

انگیزه و عوامل اکتشافات جغرافیایی

۱- علاقه اروپاییان برای رسیدن به سرزمین های شرق دور

۲- افزایش اطلاعات جغرافیایی و توسعه مهارت دریانوردی اروپاییان

این عوامل در پس از دوران جنگ های صلیبی و اواخر قرون وسطا نیز تأثیر شایانی در کشف سرزمین ها و راه های جدید داشت.

۳- طراحی نقشه های دقیق

اروپاییان تا اواسط سده ۱۵ م فنون نقشه کشی را تکامل بخشیدند و نقشه های نسبتاً دقیقی از دنیای شناخته شده آن روزگار طراحی کردند.

۴- پیشرفت در ساختن کشتی و بهره گیری از تجهیزات دریانوردی

اروپاییان در ساختن کشتی و بهره گیری از تجهیزات دریانوردی مانند قطب نما که چینی ها اختراع کرده بودند و اسطرلاب به پیشرفت فوق العاده ای رسیدند.

پرتغالی ها پیشگام اکتشافات جغرافیایی

➤ **نخستین گام های اروپاییان برای استعمار:** در نیمه دوم سده ۱۵ م دریانوردان پرتغالی سفرهای اکتشافی

خود را به سواحل غربی قاره آفریقا در اقیانوس اطلس به سمت جنوب آغاز کردند. آنان با دور زدن **دماغه امیدنیک** در جنوب قاره آفریقا، وارد اقیانوس هند شدند و مسیر خود را ادامه دادند تا به سواحل جنوب شرقی هندوستان رسیدند.

➤ پرتغالی ها با مال التجاره ای شامل **فلل و سنگ های قیمتی** از این سفر دریایی موفقیت آمیز به سرزمین خود بازگشتند و از آن سود زیادی به دست آوردند.

مدتی بعد دولت پرتغال ناوگان دریایی خود را به فرماندهی **آلبو کرک** به هند گسیل کرد؛ وی توانست تعداد اندکی پایگاه تجاری - نظامی را در جزایر و سواحل خلیج فارس، هندوستان و چین تأسیس کند. این اقدامات به منزله نخستین گام های اروپاییان برای استعمار سرزمین های دیگر محسوب می شود.

آلبو کرک

تلاش های اسپانیا برای اکتشاف و استعمار

➤ بعد از پرتغال، پادشاهی تازه یکپارچه شده **اسپانیا** که از قدرت سیاسی، نظامی و اقتصادی خوبی داشت به کشف راه ها و سرزمین های جدید پرداخت.

➤ سفر دریایی **کریستف کلمب** که با حمایت مالی اسپانیا انجام گرفت، منجر به کشف قاره آمریکا شد.

نکته: تا حدود نیمه دوم قرن ۱۶ م، اسپانیایی ها با سرکوب بومیان آمریکای مرکزی و بخش اعظم آمریکای جنوبی را تحت استعمار خود درآوردند. بدین گونه طلا و نقره غارت شده بومیان آمریکا، اسپانیا را به یکی از نیرومندترین کشورهای اروپایی در سده های ۱۶ و ۱۷م تبدیل کرد.

ورود سایر کشورهای اروپایی به عرصه رقابت های استعماری

توجه: از اواخر قرن ۱۶م هلندی ها و انگلیسی ها و سپس فرانسوی ها نیز وارد رقابت های استعماری شدند و مستعمره نشین های متعددی را در آسیا، آمریکای شمالی و آفریقا بنیان نهادند. سده ۱۷م صحنه رقابت و درگیری پیاپی میان دولت های اروپایی برای تسلط بر مستعمرات بیشتر و کسب منافع اقتصادی بود.

آثار و پیامدهای اکتشافات جغرافیایی و استعمارگری اروپاییان

آثار و پیامدهای سیاسی و اجتماعی و تمدنی اکتشافات در شرق	آثار و پیامدهای سیاسی و اجتماعی و تمدنی اکتشافات در آمریکا
در شرق، پایگاه های تجاری پرتغالی ها و دیگر استعمارگران تأثیر کم تری بر تمدن و ساختار سیاسی و اجتماعی آسیا گذاشت.	جمعیت زیادی از مردم بومی مستعمرات به ویژه در آمریکا در نتیجه سرکوب و انتشار بیماری های مرگبار از بین رفتند. اروپاییان تمدن های بومی و ساختارهای سیاسی و کهن قاره آمریکا را نابود کردند و نهادهای، دین، زبان و فرهنگ اروپایی را به جای آن نشانند.

آثار و پیامدهای اقتصادی کشفیات

کشفیات جغرافیایی در حوزه اقتصادی بیشترین تأثیر را بر جای گذاشت. اروپاییان در هر نقطه دنیای جدید که گام نهادند، در پی یافتن طلا و نقره برآمدند.

تأثیر استعمارگری بر تجارت و فئودالیسم

در نتیجه اکتشافات جغرافیایی و دستیابی اروپاییان به منابع ثروت در سرزمین های جدید، حجم عظیمی از فلزات گران بها به اروپا سرازیر شد که تا آن زمان بی سابقه بود. اندوخته فلزات قیمتی موجب رونق اقتصادی و رشد تجارت و شهرهای اروپایی شد. این وضع به ضرر اشراف فئودال و زمین دار بود و جایگاه ممتازی را که در قرون وسطا داشتند، از دست دادند. در مقابل، **اعتبار و منزلت صنعتگران و تجار** بالا رفت.

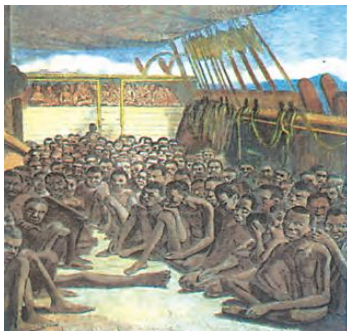
تأثیر استعمارگری بر قدرت شاهان اروپایی

افزایش سریع اندوخته طلا و نقره از شاهان اروپایی، فرمانروایانی **نیرومند و کارآمد** ساخت و آنان را بر اشرافیتی که تا آن زمان گردن فرازی می کرد، برتری بخشید. شاهان هم چنین با استفاده از منابع مالی عظیمی که حاصل غارت مستعمرات بود، ارتش های ملی و ناوگان دریایی خود را مجهز و قوی تر کردند.

نکته: کشف سرزمین های جدید و گسترش قلمرو اروپایی، باعث تشدید رقابت و درگیری سیاسی، نظامی و اقتصادی

دولت های اروپایی در سرزمین اصلی و مستعمرات شد.

تجارت بردگان آفریقایی

➤ به دنبال کشف قاره آمریکا، خرید و فروش برده به سرعت افزایش یافت؛ زیرا اروپاییانی که مزارع وسیعی را در آن قاره تصاحب کرده بودند به نیروی کار مجانی و ارزان نیاز داشتند. به همین دلیل پرتغالی ها تجارت برده از آفریقا به آمریکا را در انحصار خود گرفتند. بعدها بازرگانان هلندی و انگلیسی نیز به این تجارت پر سود وارد شدند.

۴) اصلاح دینی و نهضت پروتستان

جنبش اصلاح دین با انتقاد و اعتراض به برخی از نظریات و عملکرد کلیسا شروع شد:

<p>برخی از اعتراضات از سوی شاهان و فرمانروایان صورت می گرفت که کلیسا را از دخالت در امور سیاسی پرهیز می دادند.</p>	<p>شاهان و فرمانروایان</p>
<p>انسان گرایان، شیفته و مروج ادبیات و آثار کهن یونانی و لاتینی بودند، به شیوهٔ تعلیم و تربیت و محتوای آموزشی که تحت نظارت کلیسا در مدارس و دانشگاه ها تدریس می شد، انتقاد داشتند و آن را غیر مفید می دانستند و کلیسا را به سبب برخی ناهنجاری های اخلاقی کشیشان سرزنش می کردند.</p>	<p>انسان گرایان</p>
<p>مهم تر از همه، گروهی از مصلحان دینی بودند که از درون کلیسا پا به عرصهٔ اعتراض و انتقاد نهاده بودند و آموزه های کلیسا را دربارهٔ انسان و خدا به چالش می کشیدند. مهم ترین شخصیتی که نهضت اصلاح دینی به نام او شناخته می شود، مارتین لوتر آلمانی است که در اعتراض به مسیحیت کاتولیک یکسره از کلیسا برید و مذهب تازه ای بنیان نهاد.</p>	<p>مصلحان دینی</p>

اعتقادات لوتر

(۱) با اشتیاقی وصف ناپذیر به تحصیل در رشته الهیات روی آورد و استاد تدریس کتاب مقدس در دانشگاه ویتنبرگ شد.

(۲) اولین مسئله ای که ذهن او را به خود مشغول کرد، ارتباط ایمان با انجام دادن کارهای نیک بود.

اقدامات لوتر

(۱) او در طی مطالعات و تأملات گسترده خود در مورد آیین مسیحیت و کتاب مقدس به این نتیجه رسید که بر خلاف دیدگاه غالب کلیسایان، آن چه مایه رستگاری انسان می شود ایمان است نه انجام دادن کارهای نیک. لوتر با ابراز این نظر در واقع به جنگ با کلیسا برخاست.

(۲) وی مسئله آموزش گناهان توسط کلیسا در برابر پرداخت پول و انجام برخی خدمات را مورد نقد قرار داد.

(۳) او خدا را پدری مهربان می شمرد که بی هیچ چشمداشتی گناهان را می آمرزد.

(۴) لوتر در ۱۵۱۷م فهرستی از نظریات خود را در ۹۵ اصل تدوین کرد و بر در کلیسای ویتنبرگ آویخت و از مردم خواست درباره آن ها با هم گفت و گو کنند.

تأسیس آیین و کلیسای پروتستان

➤ پاپ با **تکفیر** لوتر از امپراتور مقدس روم خواست تا او را سرکوب کند. اما **شاهزادگان آلمانی** از لوتر حمایت کردند و به پاپ و امپراتور **اعتراض (پروتست)** کردند. از این روی آنان به **پروتستان** معروف شدند. لوتر هر چند به دنبال تأسیس آیین و کلیسای جدیدی نبود ولی تلاش های او به تأسیس آیین و کلیسای پروتستان انجامید.

نکته: بعدها اصلاحات لوتر در خارج از آلمان توسط کسانی چون **ژان کالون در سوئیس** دنبال شد.

آثار و پیامدهای نهضت پروتستان

- ۱) وحدت مذهبی جهان مسیحیت را از بین برد و باعث بروز سلسله جنگ های مذهبی پروتستان ها و کاتولیک ها شد که بخش های وسیعی از اروپا را فرا گرفت.
- ۲) به تقویت پادشاهان و دولت های ملی و رشد اندیشه ملی گرایی در اروپا کمک فراوانی کرد.
- ۳) قدرت کلیسای کاتولیک را تضعیف کرد و نقش آن در زندگی مردم و جوامع اروپایی را کاهش داد.

خلاصه درس:

رנסانس به معنای نوزایی تجدید حیات است و از نظر تاریخی به دگرگونی های فکری و فرهنگی گفته می شود که به منظور احیای فرهنگ یونان و روم باستان، از ایتالیا آغاز شد. مهم ترین عوامل ظهور رنسانس: ۱- رشد شهرنشینی و تجارت ۲- گسترش روابط فرهنگی با جهان اسلام ۳- پیشینه فرهنگی و تاریخی. یکی از وجوه مهم تفکر رنسانس، حرمت نهادن به اعتبار و ارزش انسان و تصدیق استعداد و توانایی او بود که از آن با عنوان اومانیزم و یا انسان گرایی تعبیر می شود. نگرش علمی اروپاییان تغییر کرد. در این دوره علوم طبیعی و روش های علمی مبتنی بر مشاهده و تجربه مورد توجه قرار گرفت. از مهم ترین تحولات عصر رنسانس اکتشافات جغرافیایی و کشف راههای دریایی جدید بود. این تحولات موجب به هم خوردن موازنه تجارت جهانی و آغاز استعمارگری اروپاییان شد. جنبش دینی با انتقاد و اعتراض به برخی از نظریات و عملکرد کلیسا موجب بروز نهضت هایی از جمله پروتستان به رهبری مارتین لوتر گردید. نتیجه آن تقویت پادشاهان و دولت های ملی، رشد اندیشه ملیت گرایی و تضعیف قدرت کلیسای کاتولیک و کاهش نقش آن در زندگی مردم و جوامع اروپا می باشد.

پاسخ فعالیت های درس :

فعالیت ۱:

۱-اولا با استفاده از آثاری که مسلمانان ترجمه کرده بودند و ثانيا در ارتباطی که با مسیحیان داشتند و آگاهی از مطالب ارزشمند کتب ارسطو، افلاطون و سایر علمای یونانی اهمیت آنها به مسیحیان منتقل کرد.

۲-یکی از بزرگترین دانشمندان و فیلسوفان ایران و جهان اسلام می باشد که آثار فراوانی در زمینه های گوناگون علمی، فلسفی، پزشکی و... دارد. بسیاری از این آثار تا مدت های مدیدی در دانشگاههای اروپایی به عنوان مرجع علمی مورد استفاده قرار می گرفت و آثار این دانشمند بزرگ تاثیر بسیار زیادی بر افکار دانشمندان اروپایی گرفت.

فعالیت ۲:

۱-بر اساس این نظریه هدف آموزش و پرورش تربیت دانشمندان برجسته نبود بلکه می خواستند شهروندانی را تربیت کنند که نقش سودمندی در جامعه ایفا کنند و در حیات شهری فعال باشند.

۲-در این دوره برای تعالی و رشد جسمی و روحی انسان ارزش زیادی قائل بودند و انسان گرایی بر اصل آموزش انسان به منظور رشد استعداد و شکوفایی آن اصرار می ورزیدند.

۳-از جایگاه و اهمیت بالایی برخوردار بود زیرا این درس را جذاب و آموزنده می دانستند.

فعالیت ۳:

۱-این رفتار ناشی از حس برتری جویی و به انگیزه دست یابی به مال و ثروت بود.

۲-خیر در هیچ یک از ادیان الهی رفتار خشونت آمیز توصیه نشده است و مسیحیت همواره مهربانی را توصیه می کند.

فعالیت ۴:

۱-در آیین مسیحیت به علت تحریف بسیار زیاد، برخی از علمای دین رفتارهای خلاف عرف مسیحیت دارند و دین را وسیله ای قرار دادند تا از طریق آن بتوانند کسب در آمد کنند و مردم ناآگاه را راضی به پرداخت مبالغی تحت عناوین مختلف کنند.

۲-بله، زیرا لوتر مسئله آموزش گناهان در برابر پول را به شدت مورد نقد قرار داد او بیان خداوند پدری مهربان

است که به رایگان گناهان را می‌آمرزد و دریافت پول فقط سوء استفاده از دین است.

پاسخ پرسش‌های نمونه درس :

سوال ۱:

زیرا شهرهای اروپایی سرآمد شهرهای اروپا در تجارت، بانکداری و صنعت بودند. شهرهای بندری ونیز و جنوا تجارت دریایی در سراسر مدیترانه را در اختیار داشتند، درگیری پاپ و پادشاهان در اواخر قرون وسطا استقلال و آزادی بیشتری برای دولت شهرهای ایتالیا به وجود آورد از طرفی سرزمین ایتالیا قلب امپراتوری روم باستان بود و آثار و بناهای عظیمی از دوران گذشته در آن بود که موجب شده بود توجه هنرمندان و دانشمندان آن عصر را به شکوه گذشته جلب نماید.

سوال ۲:

دانشمندان اروپایی در قرون وسطا از طریق اندلس و سیسیل با دستاوردهای فکری و فرهنگی جهان اسلام آشنا شدند. جنگ‌های صلیبی و گسترش روابط تجاری میان اروپا و شرق باعث افزایش آشنایی و آگاهی اروپاییان با ابعاد مختلف تمدن اسلامی شد همچنین ترجمه آثار فیلسوفان به ویژه ابن سینا و ابن رشد تاثیر بسزایی داشته است.

سوال ۳:

افزایش ذخیره فراوان طلا و نقره که از سرزمین‌های تازه کشف شده به اروپا رسیده بود موجب افزایش بیشتر قدرت پادشاهان اروپایی شد و توانستند ارتش ملی و ناوگان دریایی خود را قوی کنند. اما همین کشف سرزمین‌های جدید و گسترش قلمرو باعث تشدید رقابت و درگیری سیاسی و نظامی دولت‌های اروپایی شد.

سوال ۴:

این نهضت به خاطر اصلاحات دینی مارتین لوتر به وجود آمد. اولین مسئله که ذهن او را درگیر کرد ارتباط ایمان با انجام کارهای نیک بود و او به این نتیجه رسید که آنچه باعث رستگاری انسان می‌شود ایمان است نه کارهای نیک که بر خلاف دیدگاه اغلب کلیساها بود و در واقع نوعی جنگ با کلیسا را آغاز کرد او مخالف دریافت پول به منظور آمرزش گناهان بود و خدا را پدری مهربان می‌دانست که به رایگان می‌بخشد. این نهضت وحدت مسیحیان را از

بین برد و موجب شروع جنگ های مذهبی میان پروتستان ها و کاتولیک ها شد از طرفی حسن ملی گرایی رشد کرد و حکومت های پادشاهی تقویت شدند و قدرت و نقش کلیسا در زندگی مردم کم شد.

نمونه سوالات مکمل درس برای درک بهتر مطالب مطرح شده در درس

درست و نادرست بودن جملات زیر را مشخص کنید: (به همراه پاسخ)

- ۱- رنسانس به معنایی نوزایی و تجدید حیات است. درست (ص ۱۷۳)
- ۲- تفکر و سبک جدید زندگی در اروپاییان در قرن ۱۴ که اساس آن بر نوزایی و تجدید حیات فرهنگ یونان و روم باستان قرار داشت به رنسانس معروف شد. (ص ۱۷۳) درست
- ۳- تاثیر جنگ های صلیبی بر رونق و شکوفایی شهرها در اسپانیا بیش از سایر سرزمین های اروپایی بود. (ص ۱۷۴) نادرست
- ۴- افراد و خاندان های حاکم بر شهرهای پرتغال نیز حامی ادیبان، نقاشان، معماران، موسیقی دانان و غیره بودند. (ص ۱۷۴) نادرست
- ۵- مدارس عالی و دانشگاه های تازه تاسیس ایتالیایی در استفاده از آثار و نوشته های دانشمندان مسلمان پیشگام بودند. (ص ۱۷۵) درست
- ۶- سرزمین ایتالیا قلب امپراتوری روم باستان به شمار می رفت. (ص ۱۷۶) درست
- ۷- رنسانس تحولی ساده یا گونه ای شکوفایی معمولی نبود، بلکه شیوه ای از تفکر و فرهنگ متفاوت بود. (ص ۱۷۶) درست
- ۸- آثار هنری دوره رنسانس به لحاظ موضوع و سبک به آثار هنری دوره قرون وسطا شباهت دارد. (ص ۱۷۷) نادرست
- ۹- هنرمندان دوره رنسانس با محور قرار دادن انسان و طبیعت، آثار بی نظیری به وجود آوردند. (ص ۱۷۷) درست
- ۱۰- داوینچی علاوه بر آنکه در نقاشی، مجسمه سازی و معماری سرآمد هنرمندان به شمار می رفت، در علوم مختلف از

قبیل ریاضی، مهندسی، زمین شناسی و غیره نیز سر رشته داشت. (ص ۱۷۸) درست

۱۱- مشهورترین اثر نقاشی داوینچی شام آخر و مونالیزا است. (ص ۱۷۸) درست

۱۲- معماران عصر رنسانس ساختمان های روم باستان را سرمشق خود قرار دادند. (ص ۱۷۸) درست

۱۳- عصر نوزایی بر تعلیم و تربیت تاثیر چندان زیادی نداشت. (ص ۱۷۸) نادرست

۱۴- اختراع دستگاه چاپ توسط یوهانس گوتنبرگ آلمانی از مهم ترین ابداعات فناوری در عصر رنسانس بود. (ص ۱۸۰)

درست

۱۵- یکی از مهم ترین دستاوردهای عصر رنسانس، اکتشافات جغرافیایی و کشف راه های دریایی جدید بود. (ص ۱۸۱)

درست

۱۶- به دنبال پرتغالی ها، فرانسوی ها نیز گام در کشف راه ها و سرزمین های جدید نهادند. (ص ۱۸۲) نادرست

۱۷- در شرق، پایگاه های تجاری پرتغالی ها و دیگر استعمارگران تاثیر زیادی بر تمدن و ساختار سیاسی و اجتماعی

آسیا گذاشت. (ص ۱۸۳) نادرست

۱۸- کشفیات جغرافیایی در حوزه اقتصادی بیشترین تاثیر را بر جای گذاشت. (ص ۱۸۴) درست

۱۹- اسپانیایی ها تجارت برده از آفریقا به آمریکا را در انحصار خود گرفتند. (ص ۱۸۴) نادرست

۲۰- در فاصله قرون ۱۴ تا ۱۷م سلسله حوادث و تحولاتی در قلمرو مسیحیت در اروپا رخ داد که مورخان از مجموع آنها

تعبیر به اصلاح دینی می کنند. (ص ۱۸۴) درست

۲۱- جنبش اصلاح دینی با انتقاد و اعتراض به برخی از نظریات و عملکرد کلیسا شروع شد. (ص ۱۸۴) درست

۲۲- لوتر به دنبال تاسیس آیین و کلیسای جدیدی نبود. (ص ۱۸۵) درست

۲۳- تلاش های کالون به تاسیس آیین و کلیسای پروتستان انجامید. (ص ۱۸۵)

نادرست

۲۴- اصلاحات لوتر در خارج از آلمان توسط کسانی چون ژان کالون در سوئیس دنبال شد. (ص ۱۸۵) درست

جاهای خالی را با کلمات مناسب تکمیل کنید: (به همراه پاسخ)

۱- ----- به معنایی نوزایی و تجدید حیات است. (ص ۱۷۳) رنسانس

- ۲- تفکر و سبک جدید زندگی در اروپاییان در قرن ۱۴ که اساس آن بر نوزایی و تجدید حیات فرهنگ یونان و روم باستان قرار داشت به ----- معروف شد. (ص ۱۷۳) رنسانس
- ۳- تاثیر جنگ های صلیبی بر رونق و شکوفایی شهرها در ----- پیش از سایر سرزمین های اروپایی بود. (ص ۱۷۴) ایتالیا
- ۴- افراد و خاندان های حاکم بر شهرهای ----- نیز حامی ادیبان، نقاشان، معماران، موسیقی دانان و غیره بودند. (ص ۱۷۴) ایتالیا
- ۵- مدارس عالی و دانشگاه های تازه تاسیس ----- در استفاده از آثار و نوشته های دانشمندان مسلمان پیشگام بودند. (ص ۱۷۵) ایتالیا
- ۶- سرزمین ----- قلب امپراتوری روم باستان به شمار می رفت. (ص ۱۷۶) ایتالیا
- ۷- رنسانس تحولی ساده یا گونه ای شکوفایی معمولی نبود، بلکه شیوه ای از ----- و ----- متفاوت بود. (ص ۱۷۶) تفکر و فرهنگ
- ۸- آثار هنری دوره رنسانس به لحاظ ----- و ----- به آثار هنری دوره قرون وسطا شباهت دارد. (ص ۱۷۷) موضوع و سبک
- ۹- هنرمندان دوره رنسانس با محور قرار دادن ----- و ----- آثار بی نظیری به وجود آوردند. (ص ۱۷۷) انسان و طبیعت
- ۱۰- علاوه بر آنکه در نقاشی، مجسمه سازی و معماری سرآمد هنرمندان به شمار می رفت، در علوم مختلف از قبیل ریاضی، مهندسی، زمین شناسی و غیره نیز سر رشته داشت. (ص ۱۷۸) داوینچی
- ۱۱- مشهورترین اثر نقاشی داوینچی ----- و ----- است. (ص ۱۷۸) شام آخر و مونالیزا
- ۱۲- معماران عصر رنسانس ساختمان های ----- را سرمشق خود قرار دادند. (ص ۱۷۸) روم باستان
- ۱۳- عصر نوزایی تاثیر ژرفی بر ----- نهاد. (ص ۱۷۸) تعلیم و تربیت
- ۱۴- اختراع دستگاه ----- توسط یوهانس گوتنبرگ آلمانی از مهم ترین ابداعات فناوری در عصر رنسانس بود. (ص ۱۸۰) چاپ

۱۵- به دنبال پرتغالی‌ها ----- نیز گام در کشف راه‌ها و سرزمین‌های جدید نهادند. (ص ۱۸۲)
اسپانیایی‌ها

۱۶- در ----- پایگاه‌های تجاری پرتغالی‌ها و دیگر استعمارگران تاثیر کمتری بر تمدن و ساختار سیاسی و اجتماعی آسیا گذاشت. (ص ۱۸۳) شرق

۱۷- کشفیات جغرافیایی در حوزه ----- بیشترین تاثیر را بر جای گذاشت. (ص ۱۸۴) اقتصاد

۱۸- ----- تجارت برده از آفریقا به آمریکا را در انحصار خود گرفتند. (ص ۱۸۴) پرتغالی‌ها

۱۹- در فاصله قرون ۱۴ تا ۱۷م سلسله حوادث و تحولاتی در قلمرو مسیحیت در اروپا رخ داد که مورخان از مجموع آنها تعبیر به ----- می‌کنند. (ص ۱۸۴) اصلاح دینی

۲۰- جنبش اصلاح دینی با انتقاد و اعتراض به برخی از نظریات و عملکرد ----- شروع شد. (ص ۱۸۴)
کلیسا

۲۱- ----- به دنبال تاسیس آیین و کلیسای جدیدی نبود. (ص ۱۸۵) مارتین لوتر

۲۲- تلاش‌های لوتر به تاسیس آیین و کلیسای ----- انجامید. (ص ۱۸۵) پروتستان

۲۳- اصلاحات لوتر در خارج از آلمان توسط کسانی چون ----- در سوئیس دنبال شد. (ص ۱۸۵)
ژان کالون

به سوالات زیر پاسخ کوتاه دهید: (به همراه پاسخ)

۱- رنسانس به چه معناست؟ (ص ۱۷۳)

۲- رنسانس از کدام کشور آغاز شد؟ (ص ۱۷۳)

۳- کدام عامل تاثیر فراوانی بر رشد شهرها و تجارت به ویژه در مناطق ساحلی اروپا گذاشت؟ (ص ۱۷۴)

۴- کدام شهر ایتالیا مرکز دادوستد کالاهای قیمتی فلزی و چرمی بود و تجارت پارچه را در بخش وسیعی از اروپا به

خود اختصاص داد؟(ص ۱۷۴)

۵- کدام خاندان حاکم بر فلورانس در عصر رنسانس مشوق و حامی جدی فرهنگ، ادب و هنر بود؟ (ص ۱۷۴)

۶- دانشمندان اروپایی در قرون وسطا چگونه با دستاوردهای فکری و فرهنگی جهان اسلام آشنا شدند؟ (ص ۱۷۵)

۷- کدام عوامل باعث افزایش آشنایی و آگاهی های اروپاییان با ابعاد مختلف تمدن اسلامی و پیشرفت های علمی

مسلمانان شد؟ (ص ۱۷۵)

۸- رنسانس دز عرصه هنر در کدام شاخه دگرگونی عظیمی ایجاد کرد؟(ص ۱۷۷)

۹- هنر رنسانس با ظهور کدام هنرمندان مشهور ایتالیایی به اوج پیشرفت و شکوفایی رسید؟(ص ۱۷۸)

۱۰- مشهور ترین اثر نقاشی داوینچی را نام ببرید؟(ص ۱۷۸)

۱۱- هدف آموزش و پرورش در عصر نوزایی(رنسانس) اروپا چه بود؟(ص ۱۷۹)

۱۲- در عصر رنسانس و قرون جدید نگرش علمی اروپاییان در نتیجه کدام عوامل تغییر کرد؟(ص ۱۷۹)

۱۳- مال التجاره دریانوردان پرتغالی از سفر دریایی به هندوستان چه بود؟(ص ۱۸۲)

۱۴- کدام فرمانده پرتغالی توانست تعدادی پایگاه تجاری-نظامی در جزایر و سواحل خلیج فارس، هندوستان و چین

تاسیس کند؟(ص ۱۸۲)

۱۵- کدام دریانورد با حمایت مالی دولت اسپانیا سفر دریایی خود را آغاز کرد و سفر او منجر به کشف قاره آمریکا

شد؟(ص ۱۸۳)

۱۶- چرا با کشف قاره آمریکا، خرید و فروش برده به سرعت افزایش یافت؟(ص ۱۸۴)

۱۷- مهم ترین شخصیتی که نهضت اصلاح دینی به نام او شناخته می شود و در اعتراض به مسیحیت کاتولیک از

کلیسا برید و مذهب تازه ای بنیان نهاد کیست؟(ص ۱۸۵)

۱۸- چه کسانی از مارتین لوتر حمایت کردند؟(ص ۱۸۵)

پاسخنامه

۱- نوزایی و تجدید حیات

۲- ایتالیا

۳- جنگ های صلیبی

۴- فلورانس

۵- خاندان مدیچی

۶- از طریق اندلس و سیسیل

۷- جنگ های صلیبی و گسترش روابط تجاری میان اروپا و شرق

۸- نقاشی، پیکر تراشی، معماری

۹- داوینچی، رافائل، میکل آنژ

۱۰- شام آخر و مونالیزا

۱۱- هدف آموزش و پرورش تربیت دانشمندان برجسته نبود بلکه می خواستند شهروندانی را تربیت کنند که نقش

سودمندی در جامعه ایفا کنند و در حیات شهری فعال باشند.

۱۲- آشنایی آنان با پیشرفت های علمی مسلمانان و اشاعه اندیشه های اومانیستی

۱۳- فلفل و سنگ های قیمتی

۱۴- آلبو کرک

۱۵- کریستف کلمب

۱۶- زیرا اروپاییانی که مزارع وسیعی را در آن قاره تصاحب کرده بودند به نیروی کار مجانی و ارزان نیاز داشتند.

۱۷- مارتین لوتر

۱۸- شاهزادگان آلمانی

به سوالات زیر پاسخ دهید : (به همراه پاسخ)

۱- مهم ترین زمینه ها و عوامل ظهور رنسانس را بنویسید. (ص ۱۷۴)

۲- کدام شهرهای بندری ایتالیا تجارت در دریای مدیترانه و سواحل غربی اروپا را در اختیار گرفت؟ (ص ۱۷۴)

۳- بورژوا چه کسانی بودند؟ (ص ۱۷۴)

۴- نقش بورژواها را در عصر رنسانس اروپا بررسی کنید. (ص ۱۷۴)

- ۵- نتیجه درگیری های پاپ و پادشاهان در اواخر قرون وسطا چه بود؟ (ص ۱۷۴)
- ۶- دستاوردها و تحولات رنسانس و عصر جدید را بنویسید؟ (ص ۱۷۴)
- ۷- نگرش اومانیست ها و کلیساها را در عصر رنسانس در خصوص انسان با یکدیگر مقایسه کنید. (ص ۱۷۶)
- ۸- تفکر اومانیستی و گرایش های انسان گرایانه در عصر رنسانس بیشتر در کدام قلمرو انعکاس یافت؟ (ص ۱۷۶)
- ۹- در عصر رنسانس و قرون جدید نگرش علمی اروپاییان در نتیجه کدام عوامل تغییر کرد؟ (ص ۱۷۹)
- ۱۰- هر کدام از دانشمندان نام برده در عصر رنسانس به کدام موفقیت علمی دست پیدا کردند؟ (ص ۱۸۰)
- الف) کوپرنیک ب) کپلر ج) گالیله د) ویلیام هاروی ه) دکارت ی) بیکن و) گوتنبرگ
- ۱۱- پیامد اکتشافات جغرافیایی و کشف راه های دریایی جدید اروپاییان در عصر رنسانس چه بود؟ (ص ۱۸۱)
- ۱۲- انگیزه و عوامل اکتشافات جغرافیایی اروپاییان در عصر رنسانس را بررسی کنید. (ص ۱۸۱)
- ۱۳- چرا اسپانیایی ها و پرتغالی ها انگیزه و شوق بیشتری برای کشف راه ها و سرزمین های جدید از خود نشان دادند؟ (ص ۱۸۱)
- ۱۴- چگونه کشف قاره آمریکا، اسپانیا را به یکی از نیرومندترین کشورهای اروپایی در سده های ۱۶ و ۱۷ تبدیل کرد؟ (ص ۱۸۳)
- ۱۵- آثار و پیامدهای اکتشافات جغرافیایی اروپاییان در عصر رنسانس را بنویسید. (ص ۱۸۳)
- ۱۶- تحلیل کنید چگونه اکتشافات جغرافیایی در حوزه اقتصادی بیشترین تاثیر را برجای گذاشت؟ (ص ۱۸۴)
- ۱۷- علت اعتراض هر کدام از گروههای نام برده به نظریات و عملکرد کلیسا در جنبش اصلاح دینی را بنویسید: (ص ۱۸۴ و ۱۸۵)
- الف) شاهان و فرمانروایان ب) انسان گرایان ج) مصلحان دینی
- ۱۸- مارتین لوتر به کدام عقاید آیین کاتولیک اعتراض کرد؟ (ص ۱۸۵)
- ۱۹- پروتستان ها چه کسانی بودند؟ (ص ۱۸۵)
- ۱۹- نتایج نهضت پروتستان را بنویسید. (ص ۱۸۶)

۱-۱- رشد شهر نشینی و تجارت ۲- گسترش روابط فرهنگی با جهان اسلام ۳- پیشینه فرهنگی و تاریخی

۲- ونیز، جنوا، پیزا، پالرمو

۳- با گسترش شهرها و رشد تجارت، مشاغل و حرفه های گوناگونی شکل گرفت و قشر جدیدی از شهرنشینان ثروتمند شامل بازرگانان، بانکداران و صاحبان صنایع سربرآوردند که به آنها بورژوا می گفتند.

۴- آنان با ایجاد انجمن ها و شوراهای مختلف نقش موثری در اداره امور شهرها به عهده گرفتند. بورژواها نگرش و علایق متفاوتی با فئودال ها و شوالیه ها داشتند و آنان اهمیت و ارزش فراوانی برای علم، فرهنگ و هنر قائل بودند و در ترویج آنها می کوشیدند.

۵- درگیری های پاپ و پادشاهان در اواخر قرون وسطا، استقلال و آزادی عمل بیشتری برای دولت شهرهای ایتالیایی به وجود آورد. این استقلال، موقعیتی را برای متفکران و دانشمندان این شهرها ایجاد کرد که بتوانند تفکر و فرهنگ جدیدی را نشر دهند که کاملاً با اندیشه و فرهنگ حاکم بر قرون وسطا متفاوت بود.

۱-۶- گسترش اندیشه اومانیسم (انسان گرایی) ۲- تحولات علمی ۳- اکتشافات جغرافیایی و شروع استعمارگری اروپاییان ۴- اصلاح دینی و نهضت پروتستان

۷- انسان گرایان، انسان را موجودی می شمردند که زندگی دنیوی او ارجمند و مهم است، کلیسا مروج این عقیده بود که انسان فقط برای خدمت به خداوند خلق شده است و دنیاگرایی و میل به لذت جویبی او را از رسیدن به سعادت و خوشبختی در جهان آخرت باز می دارد.

۸- تفکر اومانیستی و گرایش های انسان گرایانه، بیش از هر جای دیگر، در قلمرو ادبیات، هنر و معماری و تعلیم و تربیت انعکاس یافت و به نهضت ادبی و شکوفایی هنر و معماری در ایتالیا منجر شد.

۹- آشنایی آنان با پیشرفت های علمی مسلمانان و اشاعه اندیشه های اومانیستی

۱۰- الف) نظریه چرخش زمین به دور خورشید را مطرح کرد

ب) با مطالعه او نظریه کوپرنیک اثبات شد

ج) اختراع تلسکوپ توسط او فرضیه کوپرنیک را بیشتر مورد تایید قرار داد

د) در زمینه کارکرد قلب و چگونگی گردش خون به موفقیت های مهمی دست یافت

ه) بنیانگذار سبک تحقیق در ریاضی

ی) از طرفداران روش شناخت تجربی در مطالعات علمی

و) اختراع دستگاه چاپ

۱۱- علاوه بر دستاوردهای علمی که در حوزه دانش دریانوردی و جغرافیایی ایجاد شد، موجب به هم خوردن موازنه

تجارت جهانی و آغازگر استعمارگری اروپاییان شد

۱۲- ۱- سرزمین های شرق دور مانند هند و چین از گذشته های بسیار دور برای اروپاییان جاذبه فراوانی داشت. آنان

همواره در اندیشه رسیدن به آن سرزمین بودند، اما حکومت های قدرتمند ایرانی و خلافت ها و سلسله های بزرگ

مسلمان که از دوره باستان تا قرون جدید بر فلات ایران و مناطق ساحلی شرف و جنوب دریای مدیترانه تسلط

داشتند، مانع جدی رسیدن اروپاییان به هندوستان و چین بودند. در اواخر قرون وسطا با گسترش فعالیت های

تجاری در اروپا، انگیزه و اشتیاق اروپاییان برای رسیدن به شرق و دسترسی به ادویه و دیگر کالاهای گران بهای آن

دریاریا دوچندان شد. از این رو اروپاییان در صدد برآمدن خطرهای زیادی را به جان بخرند و مسیرهای دیگری را

برای رسیدن به سرزمین هایی که قرن ها در آرزوی دسترسی به آن بودند، کشف کنند. ۲- افزایش اطلاعات

جغرافیایی و توسعه مهارت دریانوردی اروپاییان در دوران پس از جنگ های صلیبی و اواخر قرون وسطا نیز تاثیر

شایانی در کشف سرزمین ها و راه های جدید داشت.

۱۳- پرتغالی ها و اسپانیایی ها که از تجارت پرونق دریای مدیترانه و سرزمین های پیرامون آن سود زیادی نمی

بردند، انگیزه و شوق بیشتری برای کشف راه ها و سرزمین های جدید از خود نشان دادند، زیرا از یک سو قادر به

رقابت با دولت شهرهای ایتالیایی که تجارت این منطقه را در انحصار خود داشتند، نبودند و از سوی دیگر با حکومت

عثمانی که بر مناطق شمال شرق و شرق مدیترانه مسلط بود، دشمنی و ستیز داشتند.

۱۴- اسپانیایی ها با سرکوب بومیان، آمریکای مرکزی و بخش اعظم آمریکای جنوبی را تحت سلطه استعماری خود در

آوردند. براساس منشوری که پادشاه اسپانیا به کریستف کلمب و سایر کاشفان سرزمین های جدید داد، کاشفان ملزم

بودند سهم عمده ای از غنایمی که بدست می آورند به خزانه این پادشاه بپردازند. بدین گونه طلا و نقره غارت شده

بومیان آمریکا، اسپانیا را به یکی از نیرومندترین کشور اروپایی در سده های ۱۶ و ۱۷ م تبدیل کرد.

۱۵- آثار و پیامدهای فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی گسترده ای بر جا گذاشت. به دنبال دست یابی اروپاییان به سرزمین های جدید، جمعیت زیادی از مردم بومی مستعمرات به ویژه در قاره آمریکا بر اثر سرکوب شدید و انتشار بیماری های مرگبار از بین رفتند. اروپاییان تمدن های بومی و نهادهای کهن آن قاره را نابود کردند و دین، زبان و فرهنگ خود را به جای آن نشانند.

۱۶- در نتیجه اکتشافات جغرافیایی و دست یابی اروپاییان به منابع ثروت در سرزمین های جدید، حجم عظیمی از فلزات گران بها به اروپا سرازیر شد که تا آن زمان سابقه نداشت. ذخیره فلزات قیمتی موجب رونق اقتصادی و رشد تجارت شهرهای اروپایی شد. این وضع به ضرر اشراف فئودال و زمین دار بود و موجب شد که موقعیت خود را از دست بدهند. در مقابل، اعتبار و منزلت تجار و صنعتگران افزایش یافت.

۱۷- الف) آنان کلیسا را از دخالت در امور سیاسی منع می کردند.

ب) انسان گرایان هم که شیفته مروج ادبیات و آثار کهن یونانی و لاتین بودند، به شیوه تعلیم و تربیت و محتوای آموزشی که تحت نظارت کلیسا در مدارس و دانشگاهها تدریس می شد، انتقاد داشتند و آنها را غیر مفید می شمردند. انسان گرایان همچون کلیسا را به برخی ناهنجاری های اخلاقی کشیشان مورد سرزنش قرار می دادند.

ج) مهم تر از همه، گروهی از مصلحان دینی بودند که از درون کلیسا پا به عرصه اعتراض و انتقاد نهاده و آموزه های کلیسا را درباره انسان و خدا به چالش کشیدند.

۱۸- اولین مسئله ای که ذهن او را به خود مشغول کرد، ارتباط ایمان با انجام دادن کارهای نیک بود. او در طی مطالعات و تاملات گسترده خود در باب آیین مسیح و کتاب مقدس به این نتیجه رسید که بر خلاف دیدگاه غالب کلیسایان، آنچه مایه رستگاری انسان می شود ایمان است نه انجام دادن کارهای نیک. لوتر با ابراز این نظر در واقع به جنگ با کلیسا برخاست. وی بعدا بر پایه همین نظر خود بود که مسئله آموزش گناهان توسط کلیسا را در برابر پرداخت پول و انجام برخی خدمات مورد نقد قرار داد. او خدا را پدری مهربان می شمرد که بی هیچ چشمداشتی گناهان بندگانش را می بخشد.

۱۹- پس از اعتراضات لوتر به کلیسا، پاپ با تکفیر لوتر از امپراتور مقدس روم خواست تا او را سرکوب کند. اما شاهزادگان

آلمانی از لوتر حمایت کردند و به پاپ و امپراتور اعتراض (پروتست) کردند که به پروتستان معروف شدند.

۲۰- نهضت پروتستان وحدت کلیسای کاتولیک را از میان برد و باعث به وجود آمدن سلسه جنگ های مذهبی میان پروتستان ها و کاتولیک ها شد که بخش های وسیعی از اروپا را فرا گرفت. این نهضت همچنین به تقویت پادشاهان و دولت های ملی و رشد اندیشه ملی گرایی در اروپا کمک فراوانی کرد. پیامد دیگر نهضت پروتستان، تضعیف قدرت کلیسای کاتولیک و کاهش نقش آنها در زندگی مردم و جوامع اروپایی بود.

در مورد اسامی و اصطلاحات زیر توضیح دهید :

۱- رنسانس (ص ۱۷۳)

۲- بورژوا (ص ۱۷۴)

۳- اومانيسم یا انسان گرایی (ص ۱۷۶)

۴- پروتستان (ص ۱۸۵)

پاسخ

۱- رنسانس به معنای نوزایی و تجدید حیات است و از نظر تاریخی به دگرگونی های فکری و فرهنگی گفته می شود که به منظور احیای فرهنگ یونان و روم باستان از ایتالیا آغاز شد و به تدریج در بخش های دیگر اروپا گسترش یافت.

۲- با گسترش شهرها و رشد تجارت، مشاغل و حرفه های گوناگونی شکل گرفت و قشر جدیدی از شهرنشینان ثروتمند شامل بازرگانان، بانکداران و صاحبان صنایع سربرآوردند که به آنها بورژوا می گفتند.

۳- یکی از وجوه مهم تفکر رنسانس که ریشه در فرهنگ یونان باستان داشت، حرمت نهادن به اعتبار و ارزش انسان و تصدیق استعداد و توانایی او بود، که از آن به عنوان اومانيسم یا انسان گرایی تعبیر می شود.

۴- پس از اعتراضات لوتر به کلیسا، پاپ با تکفیر لوتر از امپراتور مقدس روم خواست تا او را سرکوب کند. اما شاهزادگان آلمانی از لوتر حمایت کردند و به پاپ و امپراتور اعتراض (پروتست) کردند. از این روی آنان به پروتستان معروف شدند.